

კონსტანტინე კავალერი

ჩანაბაზნე დოცენტურული

ნარკვევები ევროპული

ლიტერატურის ისტორიიდან

თაური მეორე

იტალიური რენესანსი - დანცე

2.1 იტალიის ადრინდელი რენესანსი ლიტერატურაში

შუა საუკუნეების დასასრული იწყება მეთხუთმეტე საუკუნიდან, განსაკუთრებით ამ საუკუნის მეორე ნახევრიდან: ქალაქების სოციალურ-ეკონომიკურმა განვითარებამ შეცვალა შუა საუკუნეების ყოფა-ცხოვრება, ადამიანთა ურთიერთობა, მათი ქცევა, ხასიათი, სურვილები. შუა საუკუნეები იყო ეპოქა ნატურალური მეურნეობისა, მსხვილი ფეოდებისა, რაინდობისა, ეკლესიის ბატონობისა; ამ პერიოდის დამახასიათებლად მარქსი თვლის იმას, რომ ადამიანი მიმაგრებულია ადამიანს. პიროვნება შებოჭილია: მას პირადი სურვილებისა და მიზნების განხორციელების უფლება არა აქვს. ადამიანი უფლებამოსილია იმდენად, რამდენადაც მას აქვს უფროსის წყალობა – სენიორის ურადღება. ოჯახის შექმნის უფლებაც ყმას სენიორისაგან უნდა მიეღო. ევროპის მრავალ სახელმწიფოში იურიდიულად დაკანონებული იყო უფლება პირველი ღამისა. ვისაც ქალის შერთვა სურდა, მას ნებართვა უნდა მიეღო სენიორისაგან, მაგრამ თუ ქალი სენიორს მოეწონებოდა, პირველ ღამეს თავისთვის დაიტოვებდა. ადამიანის პიროვნების დამამცირებელი სოციალური იერარქია, რომელიც ფეოდალური სისტემის სახელწოდებითაა ცნობილი, დაშლას იწყებს ქალაქებისა და ვაჭრობა-მრეწველობის განვითარების შედეგად. სავაჭრო ურთიერთობათა განვითარება განსაკუთრებით ადრე დაიწყო ზოგიერთ ზღვისპირა ქვეყანაში, კერძოდ, იტალიაში ადრე იგრძნობა ხელოსნობისა და ვაჭრობის გავლენა საზოგადოების განვითარებაზე. იტალიის ქალაქები – ვენეცია, მილანი, გენუა, ფლორენცია, ჯერ კიდევ შუა საუკუნეებში ანარმოებდნენ აღმოსავლეთის ქვეყნებთან ვაჭრობას. მაშინდელი ვაჭრები ხშირად ყაჩალობდნენ კიდევ. XIII საუკუნიდან იტალიის ქალაქებში ფართოდ გაიშალა ვაჭრობა; გამოირჩევა გენუა და ვენეცია, ვენეციაში მრეწველობაც განავითარა. ვენეციური

შუშის ნაწარმი, აბრეშუმის ქსოვილები, ფუთუნების საგნები უცხოეთის ბაზრებზე მეტად განთქმული იყო. მრეწველობის განვითარებით განსაკუთრებით გამოირჩეოდა ფლორენცია, სადაც განვითარდა აბრეშუმისა და შალის ნარმოება. ფლორენციაში ადრე ჩაისახა და განვითარდა მსხვილი კაპიტალისტური მანუფაქტურები, რომელთა ნაწარმი გზას იკაფავდა უცხოეთის ბაზრებისაკენ. ფლორენციის განვითარებას დიდად შეუწყო ხელი საბანკო საქმის განვითარებამ. სავახშო კაპიტალმა დიდი როლი ითამაშა არა მარტო ქალაქის, არამედ მთელი იტალიის განვითარებაში. ყოველივე ეს ასხვაფერებს ადამიანთა ხასიათს, მათ ქცევას, მათ დამოკიდებულებას სხვა ადამიანებისადმი, ცვლის საზოგადოებრივ ურთიერთობას. ენგელსი საზოგადოების განვითარების ამ პერიოდს უწოდებს უდიდესი გადატრიალების პერიოდს. მართლაც, აქედან იწყება ახალი ყოფა-ცხოვრება, საზოგადოებისა და ოჯახის, სახელმწიფოსა და პოლიტიკის ახალი მიმართება. ფეოდალის უფლება ეცემა, აზნაურები გავლენას კარგავენ, საზოგადოება თავისუფლდება ეკლესიის ბატონობისაგან, ადამიანი სწავლობს თავის თავს, თავის ბუნებას, სხეულს, გრძნობას, ლიტერატურაში შემოდის ახალი მიმართულება, რომელიც მიზნად ისახავს ადამიანის სურვილებისა და გრძნობების ამღერებას. გამოჩენილების საზოგადო მოღვაწეები, რომელნიც, ლოცვისა და მარხვის მაგიერ ქადაგებენ ადამიანობას, სიყვარულს, ხორცის და, საერთოდ, სხეულის მოთხოვნილების ბუნებრიობას. იწყება ჰუმანიზმის ეპოქა; როგორც აღვნიშნეთ, ამ ეპოქას, ფრიდრიხ ენგელსის თქმით, იტალიელები ეძახიან „ჩინკვეჩინტოს“, ფრანგები – „რენესანსს“, ხოლო გერმანელები – „რეფორმაციას“. საბოლოოდ, ფრანგული სიტყვა რენესანსი დარჩა ამ პერიოდის ისტორიაში თავისებურების გამომსახველ სიტყვად. რენესანსი ნიშნავს ხელახლა დაბადებას, ზოგიერთ შემთხვევაში – გამოცოცხლებას; ამ უკანასკნელი გაგებით იხმარება ეს სიტყვა დღემდე.

რენესანსში იგულისხმება განსაკუთრებით ანტიკური კულტურის, კერძოდ კი, ბერძნული ხელოვნების ალორძინება.

ყოველთვის, როდესაც რენესანსი იხსენიება, ამ ცნებაში გულისხმობენ ბერძნულ-ელინური კულტურის აღდგენას კონკრეტულ ისტორიულ პირობებში. თქმა არ უნდა, ნაწილობრივ ეს ასეა, მაგრამ ძირითადად რენესანსი ისტორიაში არის არა ელინური კულტურისა და ხელოვნების გამოცოცხლება ევროპის პირობებში, არამედ ევროპის ქალაქურ კულტურაში ჩასახული ისტორიული თავისებურების ცხადყოფა. ერთადერთი დამახასიათებელი თვისება ამ ისტორიული თავისებურებისა არის პიროვნების ადამიანურ უფლებებითა და მოთხოვნილებათა წამოყენება. ადამიანის პიროვნება, რომელიც იჩაგრებოდა და იდევნებოდა შუა საუკუნეებში, თავისი უფლებებისა და სურვილების განმტკიცებისათვის იბრძვის. ქალაქური კულტურა, ვაჭრობა, კონკურენცია, კაპიტალიზმის მთელი სისტემა ხელს უწყობს ინდივიდუალური კულტურის ისტორიულ მოთხოვნილებებს. შუა საუკუნეებში შებოჭილი პიროვნება თავგამოდებით იბრძვის თავისი ისტორიული მიზნებისათვის. ამ ბრძოლაში ის ტიტანად გადაიქცა და ქადაგებს ადამიანის გამარჯვებას, სიყვარულის, ქალის პატივისცემას. მიქელანჯელოს, ლეონარდო და ვინჩის და რაფაელის მხატვრობაში, დანტეს, პეტრარკას და ბოკაჩის პოეტურ შემოქმედებაში, იტალიის ქუჩებში კომედიისა და ორკესტრის, ესტრადებისა და დღესასწაულების ხმებში ისმის დიდი ხნიდან დაგუბებული ინდივიდუალური სურვილების ჟღერა. მიქელანჯელო და ლეონარდო და ვინჩი ადამიანური მძლეობის სახეებს იძლევიან. ჯორჯონე, ჯოტო, რაფაელი ბუნებას, განცდას, სულის სინაზეს უმდერიან. დანტე, პეტრარკა, ბოკაჩი სიყვარულს ადიდებენ. პიროვნების ემანსიპაციაში, სხეულისა და ტანის ბუნების ცნობაში რენესანსის პერიოდი იგონებს ანტიკურ კულტურას, მის ხელოვნებას და მოღვაწეებს, რომლებიც აგრეთვე მოითხოვდნენ ადამიანის ბუნების ცნობას, რომელთაც სიყვარული და ადამიანი სწამდათ თავიანთი ლამაზი განცდებით.

ამრიგად რენესანსის პერიოდში გვაქვს არა ელინიზმის გამოცოცხლება, არამედ ელინური კულტურისა და ევროპული ქალაქური კულტურის მსგავს თვისებათა შეხვედრა, სულიერი

ნათესაობა. დანტე ალგიერი პატივისცემით იხსენიებს ანტიკურ მოღვაწეებს, პეტრარკა აგროვებს ანტიკურ ხელნაწერებს, ბოკაჩი სწავლობს ბერძნულს, მედიჩები პლატონიზმით არიან გატაცებულნი იმიტომ, რომ ანტიკურ კულტურაში ხედავენ ამაღლებული, ღირსებით მოსილი პიროვნების კულტს. ფაქტიურად, ევროპის რენესანსი არის ქართული პრერენესანსის გაგრძელება. რუსთაველი წინამორბედია ევროპის რენესანსის დროის მოღვაწეებისა; პიროვნების, ელინიზმისა და სილამაზის პატივისცემა ერთნაირად ახასიათებთ შოთა რუსთაველს და იტალიის ჰუმანისტებს. სწორედ ამ მოსაზრებით, ევროპის რენესანსის პერიოდს ჩვენ შრომაში წინ მიუძღვის რუსთაველის შემოქმედების ფილოსოფიურ-ესთეტიკური ანალიზი და ქართულ-არაბული ურთიერთობის შესწავლა. საყურადღებოა, რომ ფრიდრიხ ენგელსი რენესანსის ეპოქის მოღვაწეებს ტიტანებს ეძახის. შოთა რუსთაველის გმირებიც – ავთანდილი, ტარიელი, თინათინი, ნესტან-დარეჯანი, ფრიდონი ნამდვილი ტიტანები არიან. ამაღლებული პიროვნების კულტი, სიყვარულისა და ჰუმანიზმის ამღერება, სილამაზით ელინური გატაცება რუსთაველის გმირებს ისე ახასიათებს, როგორც იტალიის ჰუმანისტებს, მათ გმირებსა და ტიპებს.

რენესანსის ეპოქას ბევრი რამ აქვს საერთო რომანტიკულ მიმართულებასთან ლიტერატურის ისტორიაში. რენესანსში არის ჩასახული რომანტიზმის ისტორიული საჭიროებისა და არსებობის დამახასიათებელი ელემენტები. ძლიერი პიროვნება რენესანსისა და რომანტიზმის ძირითადი საკითხია. მართალია, რენესანსი და რომანტიზმი სხვადასხვა მოვლენებია ისტორიულად, მაგრამ ორივე მოვლენაში არის საერთო თვისება: ფეოდალური ყოფა-ცხოვრების დაშლის საფუძველზე ინდივიდუალური განცდებისა და სურვილების, პიროვნების უფლების ამღერება დამახასიათებელია როგორც რენესანსის, ისე რომანტიზმის ეპოქისათვის. ვერტერის ტრაგედია არის სოციალურ-ოჯახური ტრაგედია. იგი კონფლიქტია საზოგადოებასა და პიროვნებას შორის და ეს კონფლიქტი თავდება ვერტერის დაუკვით.

იტალიის რენესანსი, რომელიც წარმოიშვა იტალიის ქალაქებში ტირანების ხელისუფლების დროს, როგორც იდეოლოგია და სტილი ატარებს აღორძინების ეპოქის ყველა ძირითად თვისებას.

2.2 დაწევე ალიგიერი

შუა საუკუნეების დასაწყისში ანტიკური ქვეყნების ნანგრევებზე ხალხთა ისტორიულ-კულტურული ამოძრავება ისევ ხმელთაშუა ზღვისა და შავი ზღვის მიდამოებში ხდება. საქართველო და იტალია ადრე იწყებენ ქალაქური კულტურის ორგანიზაციას და ბრძოლას ფეოდალურ რეაციისთან. ამ ბრძოლას ჰქონდა ისტორიული თავისებურება როგორც საქართველოში, ისე იტალიაში. ხმელთაშუა ზღვის ნაპირას მდებარე სახელმწიფოთა შორის იტალიას, მის ქალაქებს ყოველთვის განსაკუთრებული ადგილი ეკავათ. ფაქტიურად, იყო არა ერთი, არამედ რამდენიმე იტალია: შუა საუკუნეებში იტალიის თითოეულ ქალაქს ჰყავდა თავისი მმართველობა, ჯარი, მოხელეები. მრავალ ქალაქს ჰქონდა აღმოსავლეთისა და დასავლეთის ქვეყნებთან კულტურულ-ეკონომიკური ურთიერთობა. არაბთა მოძრაობამ კიდევ უფრო გააძლიერა ურთიერთობა აღმოსავლეთისა და დასავლეთის ქვეყნებს შორის. იტალიელი ხელოსნები და ვაჭრები მიდიოდნენ აღმოსავლეთში, იქედან ხშირად ბრუნდებოდნენ დიდი გამოცდილებითა და სიმდიდრით. საქმარისია დავასახელოთ ცნობილი ვენეციელი მოგზაური და ვაჭარი მარკო პოლო, რომ წარმოვიდგინოთ, თუ რა დიდი ინტერესი იბადებოდა აღმოსავლეთისადმი დასავლეთ ევროპაში, კერძოდ, იტალიაში. მარკო პოლო ისე შორს წავიდა, რომ ჩინეთში ქალაქ იანგ-ჩუს გენერალ-გუბერნატორი გახდა, სადაც იგი ცხოვრობდა ხანგრძლივად და წარმატებით. ერთი სიტყვით, შუა საუკუნეების იტალიის საზოგადოება გარკვეულ კულტურულ-ეკონომიკურსა და სოციალურ ურთიერთობაშია

აღმოსავლეთის ქალაქებსა და სახელმწიფოებთან.

მეორე მხრით, შუა საუკუნეთა იტალია ტერიტორიულად მდებარეობდა ძველი რომის – ნარმართული რომის ნანგრევებზე. რომში, იტალიის კულტურის ცენტრში, შუა საუკუნეებში კიდევ ისმოდა დიდება ანტიკური კულტურისა, მოგონება მისი გმირებისა და საქმეებისა, მისი ხელოვნებისა და ლიტერატურისა.

თავიანთი საზოგადოებრივი მდგომარეობით და შინაგანი წყობით იტალიის ქალაქები შუა საუკუნეებში გვაგონებენ ძველი ბერძნების ქალაქებს; იტალიის ქალაქებს ახასიათებს ბრძოლა და წინააღმდეგობა სოციალური ფენებისა, ხოლო გარეგნულად სრული დამოუკიდებლობა და თვითნებური კავშირი უცხო სახელმწიფოებთან.

შუა საუკუნეებში იტალიის ქალაქებიდან თავისი რთული საზოგადოებრივი და ეკონომიკური ცხოვრებით განსაკუთრებით გამოირჩეოდა ფლორენცია. ვაჭრებისა და ხელოსნების გამრავლებამ ფლორენციაში ადრე გამოიწვია თავადაზნაურობის უქმაყოფილება, ამ ნიადაგზე ჩამოყალიბდნენ პოლიტიკური პარტიები. ისინი გამწვავებით ებრძოდნენ ერთმანეთს. განსაკუთრებით მწვავე ხასიათს იღებდა გველფებისა და გიბელინების ბრძოლა ერთმანეთთან. გველფებს ხელმძღვანელობდნენ ქალაქის მცხოვრებნი – ხელოსნები და ვაჭრები. სამღვდელოებაც პირველ ხანებში, სანამ გველფების პარტია ორად გაიყოფოდა, გველფებში შედიოდა. გიბელინები იდგნენ თავადაზნაურულ პოზიციაზე. ფლორენციის სათავეში ხან გველფები იდგნენ, ხან გიბელინები. გამარჯვებული პოლიტიკური ჯგუფი სდევნიდა ქალაქიდან დამარცხებულ ჯგუფს.

ამ მწვავე საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ბრძოლის დროს ფლორენციაში დაიბადა დანტე ალიგიერი. გვარი ალიგიერი წარმოშობილია დანტეს ერთ-ერთი წინაპრის – კაჩაგვიდას ცოლის სახელიდან ალაგიერიდან ან ალიგიერიდან, სახელი დანტე კი – დურანტეს შემოკლებით. დანტემ მიიღო თავისი დროის შესაფერისი განათლება ბერებისა და სქოლასტიკოსების ხელმძღვანელობით; შეისწავლა გრამატიკა და რიტორიკა, ცოტა რამ გეოგრაფიიდან, ისტორიიდან, ბუნებისმეტყველებიდან.

დანტეს დროის ფლორენციაში უნივერსიტეტი არ იყო, ალიგიერი გრძნობდა თავისი განათლების სიმცირეს და ამიტომ ბევრს კითხულობდა, ისმენდა ლექციებს ბოლონიაში, შემდეგ პარიზში. ჭაბუქა იტაცებდა პროვანსელი ლირიკოსები – არნო დანიელი, ბერტნარ დე ბორნი და სხვ. დანტე დაქორწინდა ჯემა დონატიზე. ჯემა დონატი იყო შეძლებული ოჯახიდან, შეიძლება ქორწინება ანგარებითაც იყო გამოწვეული. სხვა ცნობები ჯემა დონატის შესახებ არ მოგვეპოვება. ჯოვანი ბოკაჩიო მას მეტად აუგად იხსენიებს. დანტეს ჰყავდა ხუთი შვილი, ზოგიერთი ბიო-გრაფის მტკიცებით კი – შვიდი. მრავალრიცხოვანი ოჯახი და პოლიტიკური დევნა, რა თქმა უნდა, ხელს უშლიდა დანტეს, როგორც მწერალს. მოუხედავად ამისა, დანტემ მსოფლიო ლიტერატურა დაამშვენა თავისი გენიალური ქმნილებებით, რომელთა შორის განსაკუთრებით გამოიჩინა „ახალი ცხოვრება“ და „ლვთაებრივი კომედია“. გარდა ამისა დანტეს კალამის ეკუთვნის: „ნადიმი“, „მონარქია“, ტრაქტატი მჭევრმეტყველების შესახებ და სხვა.

ცხრა წლისა იყო დანტე, როდესაც მას შეუყვარდა მისი მეზობლის – ვაჭარ ფოლკო პორტინარის ქალიშვილი, ბეატრიჩე. მას უძღვნა პოემა „ახალი ცხოვრება“ და „ლვთაებრივი კომედია“. „ახალ ცხოვრებაში“ დანტე გვაუწყებს, თუ როგორ გაიცნო მან ბეატრიჩე და რა გრძნობებს განიცდიდა მისი გაცნობისა, სიყვარულისა და სიკვდილის დროს. „ახალი ცხოვრება“ ერთგვარი აღსარებაა, სადაც პოეტი სავსებით აშკარად, გულახდილად გადმოსცემს თავისი სასიყვარულო გატაცების ისტორიას. სულ ორჯერ შეხვედრია დანტე თავის საყვარელ ქალს, შემდეგ ბეატრიჩე გათხოვილა ვიღაც სიმონე დეიბარდიზე, მაგრამ, როგორც დანტეს სიტყვებიდან ჩანს, ბეატრიჩე მალე გარდაცვლილა. „ახალ ცხოვრებაში“ თავის სიყვარულსა და განცდებს დანტე გამოსახავს ლექსებით, რომელთაც თვითონ უკეთებს ახსნა-განმარტებას რა შემთხვევის გამო, როდის, როგორ, რა პირობებში არის დაწერილი თითოეული ლექსი. „ახალი ცხოვრება“ თავისი კომპოზიციით სრულიად ახალი ლიტერატურული უანრია. მართალია, დანტე არღვევს ტრადიციას, მაგრამ მაინც მარჯვედ სარგებლობს

ტრადიციით განმტკიცებული სოციალური ფსიქოლოგიით.

როგორც „ახალ ცხოვრებაში“, ისე „ღვთაებრივ კომედიაში“ მთავარ გმირად დანტემ საკუთარი თავი გამოიყვანა, პირადი ცხოვრება მან ორგანულად ჩააქსოვა თავის ნაწერებში.

დანტე ალიგიერი დაიბადა 1265 წლის მაისში. მთელი ცხოვრება მან გაატარა სიღარიბესა და მწუხარებაში: ვერც ოჯახში, ვერც საზოგადოებაში დანტემ ვერ ჰპოვა პირობები პოეტური შემოქმედებისათვის. მიუხედავად ამისა, დანტე დგას მსოფლიო ლიტერატურის კლასიკოსთა შორის, როგორც დიდი მხატვარი და მოაზროვნე.

* * *

დანტეს ბევრი რამ აკავშირებდა შუა საუკუნეების ფილოსოფიასა და ლიტერატურასთან. მას ჰყავს ისეთი წინამორბედები ლიტერატურაში, როგორებიც არიან ბრუნეტო ლატინი, გვიდო გვინიცელი, გვიდო კავალკანტი. დანტეზე გავლენას ახდენდა, საერთოდ, ტრუბადურებისა და ტრუვერების ლიტერატურა თავისი სერენადებით, ქალის კულტითა და სიყვარულით. ბრუნეტო ლატინი, პროფესიით ნოტარიუსი, სწავლული და პოეტი, ავტორი „განძთა წიგნისა“ დანტეს თავის მასწავლებლად მიაჩნდა და დიდ პატივს მიაგებდა მას. გვინიცელი და კავალკანტი ახალი სტილის წარმომადგენლები იყვნენ. დანტე ალიგიერი იზიარებს ამ სტილის პრინციპებსა და შეხედულებებს, მაგრამ როგორც ორიგინალური მოაზროვნე და დიდი მნერალი საკუთარი გზით მიდის, საკუთარ პოეტურ ხერხებს ჰქმნის. შუა საუკუნეების ალეგორიული თქმების ხერხი დანტემ ფილოსოფიურ სიმბოლიზმამდე აიყვანა.

კრებული „ახალი ცხოვრება“ იწყება მშვენიერი სონეტით; პოეტს იგი შეუქმნია როდესაც ბეატრიჩეს თვრამეტი წელი შესრულებია (1283 წელს). სონეტში სიმბოლურად დახასიათებულია სიყვარული, მისი განცდა. სიყვარული მოდის: მას ერთ ხელში მძინარე ქალბატონი უკავია, მეორეში – მგზნებარე

გული ადამიანისა. სიყვარული გააღვიძებს მძინარე ქალბატონს და პირთან მიუტანს გრძნობით სავსე გულს, შეყვარებული კბილებით შეეხება მას, სიყვარული მაშინვე ატირდება. ასეა დახასიათებული მწუხარება, სევდა და სულიერი მოვლენები, რომელთაც შეყვარებული ადამიანები განიცდიან.

„ახალი ცხოვრების“ მთავარი გმირებია ბეატრიჩე და დანტე. პირველად მას ბეატრიჩე მოვლინა „უკეთილშობილესი ფერის ძონისფერი სამოსით მოსილი“. იგი ისე მშვენიერი იყო, ამბობს დანტე, რომ „...მის მიმართ შეიძლებოდა თქმა ჰომეროსის სიტყვებისა – „ის ჰგავდა მოვდავი კაცის კი არა, ღმერთის ასულს“. პოეტი აღგვინერს თავის სულიერ განცდებს ბეატრიჩეს დანახვის დროს. დანტე ყურადღებას აქცევს ფსიქოლოგიურ მომენტებს. იგი იძლევა სიყვარულის ფსიქოლოგიას. ტრუბადურები და მინეზინგერები იძლეოდნენ სიყვარულის აღწერას ღრმა სულიერი განცდების გარეშე. დანტე განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს შინაგან, სულიერ მოვლენებს, ფსიქოლოგიურ ფაქტორებს.

მთელი თავისი ცხოვრების ფილოსოფია და ღრმა ცოდნა ადამიანებისა, ეპოქებისა, ისტორიული მომენტებისა, სოციალურ-პოლიტიკური ბრძოლებისა დანტემ მოგვცა – „ლვთაებრივ კომედიაში“. მან თავის ნაწარმოებს, თანახმად შეუა საუკუნეთა გაგებისა, უწოდა კომედია, რაც მაშინ ნიშნავდა ყოველგვარ ნაწარმოებს, რომელიც მწუხარებით იწყებოდა, მაგრამ მხიარული ამბით მთავრდებოდა. კომედიას უწოდეს „ლვთაებრივი“ დანტეს სიკვდილის შემდეგ. სანამ დანტე ცოცხალი იყო, მას არამც თუ ყურადღებას არ აქცევდნენ, როგორც დიდ პოეტს, არამედ თავის სამშობლოში – ფლორენციაშიც არ აყენებდნენ.

ჯოვანი ბოკაჩი გვამცნობს, რომ დანტემ სიცოცხლის უკანასკნელი წლები გაატარა რავენაში, სადაც იგი მიწვეული იყო ქალაქის სინიორის, განათლებული რაინდის გვიდო და პოლენტას მიერ. აქ დაასრულა მან პოემის უკანასკნელი კანტიკი – „სამოთხე“.

გარდაიცვალა იგი 1321 წლის 14 სექტემბერს. რავენის მოქალაქეებმა პოეტი დიდი პატივით დაკრძალეს სან-ფრანჩეს-

კოს ეკლესიის პატარა კაპელაში.

პოეტის სურვილი, დაემარხათ მშობლიურ ფლორენციაში – სანტა კროჩეს ეკლესიაში, დავინწყებას მიეცა. მხოლოდ ათეული წლის შემდეგ მოისურვეს ფლორენციის მოქალაქებმა დანტეს ნეშთის გადმოსვენება რავენიდან ფლორენციაში. ეს იყო 1396 წელს, მაგრამ რავენა სამართლიანად მოიქცა და ფლორენციას არ დაანება მიცვალებულის ნეშტი. ასე იქცეოდა რავენა შემდეგაც, როდესაც ფლორენციელები იმეორებდნენ თავიანთ თხოვნას.

დიდი პოეტის ცხოვრებითა და შემოქმედებით დაინტერესებულმა ფლორენციელებმა ქალაქში დაარსეს დანტეს შემსწავლელი კათედრა. პირველი გამგე ამ კათედრისა და პირველი დიდი კომენტატორი დანტეს ნაწერებისა იყო ჯოვანი ბოკაჩი, იტალიელი მწერალი-ბელეტრისტი.

* * *

დანტეს „ღვთაებრივი კომედია“ სამი ნაწილისაგან შედგება: პირველი ნაწილია „ჯოჯოხეთი“, მეორე – „სალხინობელი“, მესამე – „სამოთხე“. ლიტერატურის ისტორიისათვის განსაკუთრებით ძვირფასია პირველი ნაწილი – „ჯოჯოხეთი“, სადაც ჩანს დანტეს ცოდნისა და პოეტური გამომსახველობის მთელი შესაძლებლობა. ამ ნაწარმოებში ჩაქსოვილია მთელი დანტე თავისი ისტორიულ-პოლიტიკური შეხედულებებით, ცხოვრების ფილოსოფიით, მხატვრული ხერხებით.

„ღვთაებრივი კომედიის“ აგებულება ატარებს შუა საუკუნეთა მსოფლგაგების ნიშნებს; ფაბულა წარმოადგენს სულის მოგზაურობას ჯოჯოხეთსა, სალხინობელსა და სამოთხეში. მოგზაურობა გაყოფილია სამ ნაწილად. ნაწარმოებში სამი მთავარი გმირია – დანტე, ბეატრიჩე, ვერგილიუსი. მთელი პოემა დაწერილია სამსტრიქონიანი ტაეპებით – ტერციინებით. თითოეულ ნაწილში ოცდაცამეტი ქებაა. ჯოჯოხეთში ცხრა წრეა, სალხინობელში ცხრა საფეხურია, სამოთხეში ცხრა სფეროა. დანტეს უყვარს რიცხვი სამი, როგორც ნიშანი, სიმ-

პოლო სამებისა.

პოემის ამ რელიგიურ-კათოლიკურ აგებულებაში ჩაქსოვილია დანტეს ცხოვრების ჰუმანური ფილოსოფია რთული სოციალური-პოლიტიკური დახასიათებებით, კათოლიკური რელიგიის მსახურთა კრიტიკით, სიყვარულისა და გატაცების ექსტაზით, მწვავე გრძნობებით.

პოემა იწყება სიმბოლური სურათით: დანტეს შესრულებია ოცდათხუთმეტი წელი, მას სძინავს უღრან ტყეში. გამოელვიძება და დაინახავს მახლობლად განათებულ ბორცვს, რომელიც მეტად ლამაზი და მომხიბლავია. დანტეს სურვილი ებადება ავიდეს ბორცვზე. თავის სურვილით გატაცებული იგი აჰყვება ბილიკს ბორცვის მწვერვალის მიმართულებით. მაგრამ მოულოდნელად წინ გადაელობება ავაზა (პანტერა). ცოტა ხნის შემდეგ დანტე ხედავს ლომს, დანტე უკან იხევს, მალე დაინახავს ძუ მგელს. იგი შეშინებულია და ალარ ფიქრობს ბორცვზე ასვლას. ამ დროს მოესმის ნაცნობი ხმა, ხმა მისი საყვარელი რომაელი პოეტის ვერგილიუსისა, რომელიც მის დასახმარებლად ბეატრიჩეს გამოუგზავნია. ვერგილიუსი უამბობს დანტეს, რომ ის ბეატრიჩეს დავალებით მოვიდა მის დასახმარებლად: ზეცაში ბჭობა ჰქონიათ ციურ არსებებს, ბჭობის შემდეგ ბეატრიჩესათვის დაუვალებიათ დაეხმაროს დანტეს. ბეატრიჩე ჩამოსულა ჯოჯოხეთში და უთხოვია ვერგილიუსისათვის ნასულიყო დანტეს დასახმარებლად. გაიგო რა დანტემ, რომ ვერგილიუსი გამოგზავნილი იყო ბეატრიჩეს მიერ, მაშინვე გამოცოცხლდა: ენერგიითა და იმედებით აღივსო და სიხარულით წარმოთქვა: „მოვდივარ მასწავლებელო, მე ვგრძნობ მეყოფა ძალა“. აქ ქალი გამოყვანილია, როგორც სტიმული, როგორც სიკეთისა და შემოქმედების სწრაფვისათვის ძალის მომცემი. ჩანს დანტე ახლო დგას ტრუბადურებსა და ტრუვენერებთან, რომლებმაც ქალის კულტი, ქალის თაყვანისცემა შემოიტანეს. რაინდული პოეზია ქალში ხედავდა უმაღლესი შთაგონების ძალას. დანტეც ასე ფიქრობს, მხოლოდ მის პოემაში ეს აზრი მოცემულია

უფრო ძლიერი ფსიქოლოგიური განცდით.

დანტე უდიდესი მცოდნეა ადამიანის ბუნებისა, მისი სატრფიალო გატაცებისა. იგი ფიქრობს, რომ სიყვარული დიდი ძალაა ბუნებაში, მას სწამს, რომ სიყვარულს „მოძრაობაში მოჰყავს მზე და სხვა მნათობნი“. სიყვარულში იმალება უდიდესი ძალა გმირობისა და რაინდობისა. აქ დანტე ლაპარაკობს როგორც პლატონი, როგორც რუსთაველი.

ბეატრიჩეს სხენებით გამხნევებული დანტე ვერგილიუსს მიჰყავს ჯოჯოხეთისაკენ. ჯოჯოხეთის წინ გადაშლილი სურა-თი თავის პოეტური აგებულებით სიმბოლურ-ალეგორიულია. უღრანი ტყე, რომელშიაც შედის პოეტი, ცხოვრების გამოსახ-ულებაა, განათებული ბორცვი ადამიანის იდეალის განსახ-იერებაა. ვერგილიუსის ხმა და ხელმძღვანელობა ნიმნავს გონ-ების გამოყენების საჭიროებას. მხეცები – ავაზა, ლომი, ძუ მგელი – ადამიანის ვნებათა სიმბოლოებია: ავაზა ავხორცობას განასახიერებს, ლომი – ძალაუფლებისადმი მისწრაფებას, ძუ მგელი – სიხარბეს.

ჯოჯოხეთის ტერიტორია დედამიწის ქვეშ არის. მას ძა-ბრისებური ფორმა აქვს: ზევით ფართოა, შემდეგ კი თან-დათან ვიწროვდება. შესასვლელთან არის გამაფრთხილებე-ლი წარწერა: „თქვენ, აქ მოსულნო, იმედი დატოვეთ ყველა“. დანტეს შესვლა ეშინია, ვაი, თუ უკან ვერ გამოვიდეო, იგი ხელმოკიდებული მიჰყავს ვერგილიუსს. მგზავრები შესასვ-ლელში ხედავენ აუარება ხალხს, რომელიც დაძრნის აქეთ-იქეთ, ყვირის და მოთქვამს. ვერგილიუსი დანტეს განუმარ-ტავს ამ ხალხის ვინაობას, მათი სახელები უცნობია, მაგრამ ესენი არიან ადამიანები, რომელთაც სიცოცხლეში ვერ მოუ-ნახავთ გარკვეული პოლიტიკური მიმართულება, ხან ერთ ჯგუფს მიეკუთვნებოდნენ, ხან – მეორეს. ეს ხალხი არც ღმერთანაა, არც ეშმაკთან, – ამბობს ვერგილიუსი. მათ ჯოჯოხეთშიაც არ უშვებენ. დანტეს წყრომას საზღვარი არა აქვს: იგი პოლიტიკური მოღვაწე იყო და მას მერყევი ხალხი არ უყვარდა.

ვერგილიუსი და დანტე აგრძელებენ მოგზაურობას, უახ-

ლოვდებიან მდინარე აქერონის ნაპირებს, საიდანაც ქარონი სულებს აგზავნის ჯოჯოხეთის გაღმა ნაპირისაკენ, მაგრამ დაწეს ცოცხალია და მის გადაყვანაზე ქარონი უარს ამბობს. აქ წალაპარაკუდებიან ვერგილიუსი და ქარონი. უცბად გაისმის ჭექა-ქუხილი, დაწეს უსულოდ დაეცა, გონის მოსული კი მეორე ნაპირზე აღმოჩნდება ვერგილიუსთან ერთად. აქ იგი ხედავს ანტიკური ქვეყნების კეთილ სულებს, ბრწყინვალე პოეტებს, რომელთაც განსაკუთრებული ადგილი უკავიათ და თითქ- მის ნეტარებაში ცხოვრობენ. მათ მეგობრულად მიიღეს იგი. დაწეს ფრიად კმაყოფილია, რომ იგი ჩათვალეს პომეროსის, პორაციუსის, ვერგილიუსის, ოვიდუსის და ლუკანის დარად. მგზავრები გადადიან მეორე წრეში. მეორე წრის კარიბჭესთან მინოსი ანაზილებს სულებს. ამ წრეში გრიგალი და ქარიშხა- ლია. წყვდიადში დაძრნიან ავხორცობისათვის დასჯილი სულე- ბი. ფრანჩესკა და რიმინი დაწეს აუზყებს თავისი სიყვარუ- ლის ისტორიას (V ქება). მესამე წრეში თოვლსა და სეტყვაში იმყოფებიან ღორმუცელები. მათი ზედამხედველია მუდამ მყ- ეფარი ცერბერი. აქ დაწეს ეცნობა თავის თანამემამულეს ჩა- კოს, რომელიც მას აღსასრულს უნინასწარმეტყველებს. მეო- თხე წრეში არიან ვაჭრები, ძუნწები და მფლანგველები, პაპები და კარდინალები. ისინი სიმძიმეებს ეზიდებიან. მეხუთე წრეში იტანჯებიან ბრაზიანები. აქ მდინარე სტიქსზე გადასვლისას პოეტები ხვდებიან ფლორენციელ ფილიპო არჯენტის, რო- მელიც მათ ნავზე თავდასხმას აპირებდა. სტიქსის გაღმა ნა- პირას ქალაქი დისია. ეს არის მეექვსე წრე, ქალაქის შესავალს იცავენ დემონები, წითლად მოელვარე კოშკებზე დგანან ერ- ინიები, ისინი მოუქმობენ მედუზას, რომელმაც დაწეს უნდა გააქვავოს. ვერგილიუსი დაწეს თვალებზე ხელს მიაფარებს, რომ მან არ დაინახოს მედუზა. ქალაქში მინისძვრა და ქუხ- ილია. ჩნდება ანგელოზი, რომლის დანახვაზე მოხეტიალე დე- მონები იფანტებიან. ანგელოზი აღებს ქალაქის კარებს და პო- ეტები შედიან ქალაქში. აქ იტანჯებიან ერეტიკოსები. მეათე ქებაში, რომელიც ასახავს მეექვსე წრეს, მოცემულია დაწეს შეხვედრა ფარინატა დელი უბერტისთან და კავალკანტე კა-

ვალკანტესთან. ამ წრეში არიან პაპები ანასტასი || და ფრიდ-რის ||. ვერგილიუსი და დანტე ჩადიან მეშვიდე წრეში, გზას იცავს მინოტავრი. წრეში სამი განყოფილებაა. პირველ განყო-ფილებაში მდუღარე სისხლის ნიაღვარში – მდინარე ფლეგე-ტონში ენამებიან მოძალადები, მათ ჩხვლეტენ კენტავრები. აქ არის ალექსანდრე მაკედონელი, დიონისე სირაკუზელი, ატილა და სხვ. მეორე განყოფილებაში თვითმკვლელები არიან; მათ სძიგნიან სვავები. მესამე განყოფილებაში არიან მოძალადეე-ბი, მევახშეები და სოდომისტები, აქვეა დანტეს მეგობარი ბრუ-ნეტო ლატინი. წრეში გადაულებელი ცეცხლის წვიმაა. მერვე წრეში პოეტები გადაყავს ჰერონს – სიცრუის განსახიერებას. ამ წრეში ათი ჯურლმულია: პირველ ჯულმულში იტანჯებიან ცრუები, მაცდუნებლები: მეორე ჯურლმულში – მლიქვნელები და გარყვნილები ენამებიან, აქ არის რომაელი ბანოვანი თაი-სი. მესამე ჯურლმულში – სიმონისტები – საეკლესიო თანამ-დებობით მოვაჭრენი: მეოთხე ჯურლმულში – ჯადოქარნი, გრძნეულნი; მეხუთე ჯურლმულში მდუღარე ფისში იხარშებიან მექრთამები; მეექვსე ჯურლმულში – პირმოთნეები, მათ ტყ-ვიის მოოქრული მანტიები აცვიათ, ისინი მწუხარე სახით და ნელი ნაბიჯებით დადიან, მუდამ ფეხს აბიჯებენ ებრაელების კაიაფას, რომელიც აქ მინაზეა მიკრული სინედრიონის სხვა წევრებთან ერთად; ცოტა ქვემოთ თხრილში იმყოფებიან ქურ-დები, ეს მეშვიდე ჯურლმულია. აქ დანტე ხვდება ვანი ფურის, რომელმაც გაქურდა ეკლესია, ქურდებს აქ არაფერი აქვთ მოსაპარი, სიმწრისაგან ისინი იქცევიან გველებად, შემდეგ გველები ისევ ადამიანებად. ვანი ფური უწინასწარმეტყველებს დანტეს „თეთრების“ დამარცხებას. მერვე ჯურლმულში იტან-ჯებიან ბოროტის მრჩეველნი. მათ სწვავთ ძლიერი ცეცხლის სვეტები; მეცხრე ჯურლმულში არიან ცრუ რელიგიურ რწმენა-თა გამავრცელებელნი და პოლიტიკური დამნაშავენი, მათ დე-მონი სჭრის თავებს და ხელებს, აქ დანტე ხვდება ბერტრან დე ბორნს – ტრუბადურს ხელში უჭირავს საკუთარი თავი; მეათე ჯურლმულში კი ყალბი ფულის მეეთებელნი არიან, მათ წყალ-მანკი სტანჯავთ, აქვე არიან ცრუები და ცილისმწამებელნი,

რომელთაც აწუხებთ ციკებ-ცხელება.

მეცხრე წრეში არიან დასჯილნი ღალატისათვის. ამ უკანასკნელ წრესა და წინა წრეს შორის არიან გიგანტები, რომელნიც დარაჯობენ წრეს. წრეს აქვს ოთხი განყოფილება: კაენისა, სადაც არიან მმობლების მოღალატენი, ანტენორისა, სადაც არიან სამშობლოს მოღალატენი, პტოლომეისა, სადაც არიან მეგობრების მოღალატენი, ჯიუდეკისა - კეთილმოქმედების, ღვთის მოღალატენი. ჯიუდეკის ცენტრში დგას ლუციფერი, რომელსაც სამი ხახა აქვს: ერთ ხახაში ოუდა ჰყავს, მეორეში - ბრუტუსი და მესამეში - კასიუსი. წრეში აუტანელი სიცივეა. ტბა, რომელიც წრის ოთხი ნაწილით არის შექმნილი, მუდამ ყინულებით არის დაფარული. აქ იმყოფება უგოლინო, იგი ხრავს თავის ქალას. გიგანტებს შორის არის მითური ანთეოსი.

ამით თავდება „ჯოჯოხეთში“ მოგზაურობა და პოეტები გადადიან „სალხინებელის“ მთის ძირას, იგი ოკეანეთი არის გარშემორტყმული. აქ ისინი ემზადებიან მთაზე ასასვლელად. კატონ უტიკელის მითითებით განბანილნი იძინებენ. გაღვიძებულნი „სალხინობელის“ კარებთან აღმოჩნდებიან. „სალხინებელს“ შვიდი წრე აქვს. იტალიურად ცოდვა „პეკუატო“ აღინიშნება „P“-თი. ანგელოზი ყოველ ცოდვილს ადგამს შვიდ ნიშანს; ცოდვილის მიერ წრეების გავლის შემდეგ ნიშნები თანდათან მოიშლებიან. პირველ წრეში არიან ამაყი ადამიანების სულები, რომლებიც ეზიდებიან მძიმე ქვებს. მეორე წრეში არიან შურიანები, მათ გაკერილი აქვთ ქუთუთოები და ამიტომ ვერაფერს ხედავენ. მესამეში ენამებიან მრისხანენი. მეოთხეში - ზარმაცები, რომლებიც განუწყვეტლივ დარბიან. მეხუთეში - ძუნწები იტანჯებიან. პოეტები აქ ხვდებიან სტაციუსს, რომელიც უერთდება მათ. აქვე არიან მფლანგველებიც, ასეთი ყოფილა სტაციუსი. მეექვსე წრეში, სადაც სამივე პოეტი ადის, ცოდვილებს აწუხებთ შიმშილი, აქ დანტე ხვდება ფორზე დონატის. მეშვიდე წრეში ცეცხლში განინმინდებიან ავხორცნი. ვერგილიუსთან, გვიდო გვინიცელთან და სტაციუსთან ერთად განინმინდება თვით დანტეც; აქვე არიან პროვანსელი პოეტ-

ები ბერტრან დე ბორი და არნო დანიელი. ცეცხლის ალიდან ისმის ყვირილის ხმები – „სოდომი, ჰომერი, პასიფა!“ რომელიც ცოდვილებს ავხორცობისათვის დასჯილ გრძნეულ კალისტოს მოაგონებენ. აქ დანტე ეთხოვება ვერგილიუსს, რადგანაც იგი როგორც არაქრისტიანი სამოთხეში არ დაიშვება.

განწმენდის მთის მწვერვალზე – აბიბინებულ მწვანე მინდორზე მორაკრაკებს ანკარა რუ. დანტე სურვილებითა და განცდებით აღსავსე შესცეკრის წარმტაც მატილდას, რომელიც კრეფს ყვავილებს. დანტე მზად არის გადავიდე რუს მეორე ნაპირზე. ამ დროს გრიფონის ეტლით მოპქრის ბეატრიჩე, რომლის პროცესიას ამშვენებენ დიდების სიმღერები და ქალწულთა ცეკვები. ეჭვი იპყრობს ბეატრიჩეს, იგი უსაყვედურებს პოეტს და მიუთითებს მოინანიოს ავხორცობის ცოდვები. დანტე, როგორც დამნაშავე, ისმენს საყვედურს. დასასრულს, იგი, მდინარე ლეტასა და ევნოეში განბანილი, ბეატრიჩეს შეჰყავს „სამოთხეში“.

ბეატრიჩეს პროცესია წარმოადგენს ქვეყნიერების კათოლიკური გაგების განსახიერებას. დანტემ აქ გამოსახა თავისი შეხედულება სიყვარულის შესახებ. ბეატრიჩეს საყვედური უაღრესად საყოფაცხოვრებო ხასიათის ამბავია.

„სამოთხეს“ ჰქმნის შვიდი პლანეტის წრიული მოძრაობა: პირველ პლანეტაზე – მთვარეზე ბეატრიჩე დანტეს განუმარტავს მნათობების მოძრაობას, მერკურზე – ნეტარნი მიესალმებიან დანტეს, იმპერატორი იუსტინიანე აქებს რომის იმპერიას. ვენერაზე – დანტეს პასუხობენ კითხვაზე იმის შესახებ, თუ მამის სათნოება რატომ არ გადაეცემა შვილს. მზეზე – თომა აქვინელი აქებს ეკლესიის მოძღვართ. ცეცხლისფრად წითელ მარსზე – დანტეს მოევლინება კაჩაგვიდა, იგი მოუთხრობს მას სამშობლოს ბედზე, უზინასწარმეტყველებს განდევნასა და სიღარიბეს, მაგრამ თან ამხნევებს. თეთრ იუპიტერზე – არწივი მღერის ღვთაებრივ მართლმაჯულებაზე. სატურნზე – პიეტრო დამიანე კიცხავს სამღვდელოებას, გმობს მათ ფუფუნებას. ემპირიუმში დანტე ხედავს ჰენრის მეშვიდის ტახტს ციურ ვარდში.

* * *

დანტე საოცარი სილამაზით გადაგვიშლის სიუჟეტს „ღვ-თაებრივი კომედიისა“. სიუჟეტის იმვიათი კომპოზიციური ხერხებით და დრამატიზმით განვითარება მეტად ლამაზ და წარმტაც სახეს აძლევს დანტეს შემოქმედებას.

პოემის პირველი კანტიკი - „ჯოვოხეთი“ დაწერილია დიდი მხატვრული განცდით. მთელი პოემა იძლევა ეპიკურ სურათს, მაგრამ ამასთან ერთად პოემაში მრავალი ლირიკული და დრამატული ადგილია. დანტე სარგებლობს იტალიის საზოგადოებრივი ცხოვრების შემთხვევებით და იძლევა სოციალურ-ფსიქოლოგიური მომენტების დახასიათებას: სიხარბე, ღალატი, მტრობა, სიცრუე, სიყალბე, სიყვარული, გატაცება – ყველაფერი, რაც ადამიანებს ამოძრავებთ, რაც მათ მოსვენებას არ აძლევთ ქვეყნად, დანტეს ალწერილი აქვს მხატვრული გემოვნებით. სოციალურ-პოლიტიკური მომენტები, პორტრეტები, პეიზაჟები დანტეს მოცემული აქვს უბადლო სახეებში. მართალია, შემდეგი კანტიკები - „სალხინებელი“ და „სამოთხე“ შედარებით მკრთალი სურათებითაა დახასიათებული, მაგრამ როგორც „სალხინებელში“ ისე „სამოთხეში“ არის მთელი რიგი მეტაფორებისა და სიმბოლოების, რომლებიც დანტეს ახასიათებს, როგორც დიდ პოეტსა და მოაზროვნეს. აღსანიშნავია დანტეს შემოქმედებაში ფაბულის სიმდიდრე და სირთულე, მოხერხებული, მხატვრულად დამაჯერებელი კომპოზიცია. იღებს, რა კათოლიკური სამყაროს მსოფლგაგების დამახასიათებელ თვისებებს, დანტე იმანენტურად გადაგვიშლის ამ თვისებების ამაფეთქებელ მხატვრულ განცდებსა და სურვილებს.

დიდი მხატვარი ჩანს „კომედიის“ მრავალ ქებაში, განსაკუთრებით კი „ჯოვოხეთში“.

მხატვრული განსახიერებისათვის დანტე სარგებლობს ანტიკური კულტურის მიღწევებით, ანტიკური სამყაროს მითებით, მათი გმირებით, გეოგრაფიული ტერმინებით. დიდი რომაელი კლასიკოსები მისი მასწავლებლები არიან. დანტე, როგორც წინამორბედი რენესანსისა გატაცებულია ანტიკური

კულტურით. შუა საუკუნეებში რენესანსის ეპოქამდეც ადგილი ჰქონდა ანტიკური კულტურის პატივისცემას მწიგნობართა წრეში. მაგრამ რენესანსის ეპოქაში ეს პატივისცემა თაყვანის-ცემად, კულტად გადაიქცა. ამ კულტის ერთ-ერთი შემომტანი ევროპის ლიტერატურაში იყო დანტე. „დანტე უკანასკნელი პოეტია შუა საუკუნეებისა და პირველი პოეტია ახალი დროისა“ – აცხადებს ენგელსი. დანტე, ერთი მხრივ, დგას შუა საუკუნეებში და, მეორე მხრივ, რენესანსის ეპოქაში პეტრარკასა და ბოკაჩისთან ერთად.

ახასიათებს რა ცოდვებს და ცოდვილთ, დანტეს ყოველთვის მხედველობაში აქვს სოციალური თვალსაზრისი; რაც საზოგადოებისათვის მავნებელია და მიუღებელია, ის ცოდვაა დანტეს შეხედულებით. დანტეს ამოძრავებს საზოგადოებრივი ინტერესი, მისი უშუალო მიზანია სოციალური აღზრდა ადამიანებისა და ყოფა-ცხოვრების გაჯანსაღება. დანტე თვით აცხადებს – „ჩემი ფილოსოფია ეთიკაა“.

კაცობრიობა წამხდარა, კაცობრიობას ესაჭიროება სხვა სახის აღზრდა – ასეთი აზრი გამოსჭვივის „ღვთაებრივი კომედიიდან“. დანტეს პოემა სოციალური აღზრდის მიზანს ისახავს; „ჯოჯოხეთსა“ და „სალხინებელში“ ნაჩვენებია თუ როგორი სოციალური ტკივილები ანუხებენ ადამიანებს და რისი გამოსწორება შეიძლება.

„ღვთაებრივი კომედია“ ერთგვარი აღსარებაა ავტორისა: „კომედია“ გვამცნობს მრავალ ფაქტს, დანტეს სულიერი ცხოვრების დამახასიათებელ მოვლენებს. „კომედიის“ მთავარი გმირი თვით დანტეა, მაგრამ ლაპარაკობს რა თავის თავზე, იგი ყოველთვის მხედველობაში იღებს რეალური ადამიანის ბუნებას, მის მოთხოვნილებებსა და გრძნობებს, მის მისწრაფებებსა და შეხედულებებს; ხოლო რეალური ადამიანი დანტესათვის არის კათოლიკური ეკლესიის შეხედულებებისაგან თავისუფალი ადამიანი – ადამიანი ყოველდღიური განცდებით და ტკივილებით, ადამიანი მონაწილე საზოგადიებრივი სიხარულისა და მწუხარების, ადამიანი – სოციალური. რაც სოციალურად მავნებელია, დანტეს გაგებით, მავნებელია პიროვნებისათვისაც.

პიროვნება უნდა ატარებდეს სოციალურად მისაღებ თვისებებს; და რაც პიროვნებაში მანკიერია, უნდა გამოსწორდეს. მას მტკიცედ სწავლას, რომ შეიძლება ადამიანის გამოსწორება. ამ თვალსაზრისით არის დაწერილი მთელი „კომედია“, დაწყებული „ჯოჯონებეთით“ და დამთავრებული „სამოთხით“. დანტეს ამოძრავებს საზოგადოებრივი ინტერესები, მისი უშუალო მიზანია სოციალური აღზრდა, საზოგადოებრივი ყოფა-ცხოვრების გაჯანსაღება. დანტე შეუა საუკუნეების სოციალური ტკივილების პოეტია. სწორედ ამიტომ იყო დანტე მარქსისა და ენგელსის საყვარელი პოეტი. მარქსმა ზეპირად იცოდა დანტეს პოემიდან მთელი რიგი ქებანი და ხშირად ოჯახში ბავშვებს უამბობდა ნაწყვეტებს. მარქსი დანტეს ესექილესა და შექსპირის გვერდით აყენებდა. მას ხიბლავდა დანტეს მიერ მოცემული ისტორიულ-პოლიტიკური სურათები, ხასიათები, პორტრეტები, პეიზაჟები, ლირიკულ-ფსიქოლოგიური ადგილები, რომლებითაც აღსავსეა უკვდავი პოემა.

შეუა საუკუნეების წყვდიადში დანტემ პირველმა უგალობა თავისუფალ სიყვარულს. მან გვიჩვენა, რომ სიყვარული უფლებამოსილია და შეყვარებული თანაგრძნობის ღირსია. ისმენს რა ფრანჩესკა რიმინისა და პაოლოს სიყვარულის ამბავს, დანტე ამბობს: „მეორე სული ისე მწარედ ტიროდა, რომ თანაგრძნობისა და მწუხარების გამო მე დავეცი უგრძნობლად“.

როდესაც დანტე პლანეტიდან პლანეტამდე სივრცეში მიჰქრის ბეატრიჩეს ნინამძღოლობით, განა მას სიყვარული არ აღაფრთოვანებს? აქ მოცემულია არა ქრისტიანული ხედვა იდეალისა, არამედ რეალურ-ადამიანური ტრფიალებით გატაცებული სულის უღრმესი განცდები, ნეტარების გრძნობით აღელვებული სული ერთვის კოსმიური დაუსრულებლობის შეგრძნებას, მის შვენიერებას. ბეატრიჩესადმი სიყვარულში დიდი აღმაფრენის შეგრძნებით დანტემ პპოვა დასაყრდენი თავის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ბრძოლებში კათოლიკურ-კლერიკალურ წრეებთან, ეკლესიისა და პაპების დამქაშებთან; დანტე შეუა საუკუნეებში თამამად და რაინდულად იღამქრებს რომის პაპების, ეკლესიისა და სქოლასტიკური შეხედ-

ულებების წინააღმდეგ. დანტე დიდი ტრუბადურია ადამიანის პიროვნებისა და განცდებისა. მის პოეზიაში პირველად ისმის ხმა ბურუუზიულ-ქალაქური ინდივიდუალიზმისა, რომელსაც შემდეგში ბანს აძლევენ ევროპის რენესანსის პიონერები – პეტრარკა და ბოკაჩი.

2.3 დანტეს კომედიის კომპიზიცია და რენესანსის იდეა

დანტეს თავისი პოემა აგებული აქვს ზუსტი გამოანგარიშებით. პოემის აგებულება მოცემულია შუა საუკუნეებში არსებული ხერხით – ალეგორიით. პოემის ფორმას აქვს ტრადიციული შუასაუკუნეებრივი ნიშან-თვისებები. დანტეს, როგორც ითქვა, უყვარს რიცხვი სამი. პოემა სამი ნაწილისაგან შედგება. დაწერილია ტერცინებით – სამ-სამი სტრიქონით. პოემის თითოეულ ნაწილში 33 ქებაა, ათი რიცხვი გამრავლებულია სამზე და ნამრავლს ყველგან მიმატებული აქვს სამი. პოემის დასაწყისში დანტეს გზაზე ხვდება სამი მხეცი. დანტეზე ზრუნავს სამი ქალი – რაქილა, ლუჩია და ბეატრიჩე. სამი მფარველი ჰყავს დანტეს – ვერგლიუსი, ბეატრიჩე და ბერნარდი. ლუციფერს სამი პირი აქვს. რიცხვი სამი სიმბოლურია, იგი მიგვანიშნებს სამპიროვან ღვთაებას.

დანტეს სიტყვიერი მარაგიც ზუსტად არის გამოანგარიშებული მთელს პოემაში. იგი შეიცავს 100 ქებას, დანტეს უხმარია 99 542 სიტყვა. თითოეულ ქებაში ათასი სიტყვაა ორიგინალის მიხედვით. „ჯოვოხეთში“ – 33 444 სიტყვაა; „განწმენდაში“ ან როგორც ამბობენ „სალხინებელში“ 33 379 სიტყვაა; „სამოთხეში“ – 32 719.

დანტეს დახასიათებული აქვს შუასაუკუნეებრივი წარმოდგენა სააქაო და საიქიო არსებობისა. „ჯოვოხეთს“ თავისი ტოპოსი აქვს, კლიმატური პირობები, ტემპერატურის ზონები. იგი მიწის ქვეშეთშია მოთავსებული. „განწმენდის“ მთას

მეცნიერები ტერიტორიულად ამსგავსებენ გოლგოთას. მთის მწვერვალზე გაშლილია დედამიწის სამოთხე, რომელშიც და-სურათებულია სილამაზე და სურნელება იმ ადგილისა, სადაც დაწევე ხვდება ბეატრიჩეს და ამავე დროს შორდება თავის ძველ ხელმძღვანელს – ვერგილიუსს. „ჯოჯოხეთი“ „სალხინებელთან“ დაკავშირებულია გვირაბით. სატანის ზურგიდან დაწევე და ვერგილიუსი გადიან გვირაბში და აქედან სალხინებლის მთი-საკენ. სამოთხე, დაწევს წარმოდგენით, მოთავსებულია პლან-ეტებსა და მნათობებეზე. იგი ფიქრობს, რომ ცხოვრება შეი-ძლება მზეზეც. სამოთხის პირველი სადგური მთვარეა, მეორე სადგური – მერკური, მესამე – ვენერა, მეოთხე – მზე, მეხუთე – მარსი, მეექვსე – იუპიტერი, მეშვიდე – სატურნი, მერვე – ვარსკვლავების სადგურია, მეცხრე კრისტალური ცა და მეათე – ემპირია.

თავის მეგობარს კან გრანდეს დაწევე სწერს: „ამ ნაწარმოებში (იგულისხმება „ღვთაებრივი კომედია“) ერთი აზრი კი არ არის, არამედ რამდენიმე: პირველი აზრი არის პირდაპირი, მეორე ფარული აზრი, ესე იგი – ალეგორიული ან მორალური...“. დაწევს შეხედულება ცხადია მისივე სიტყვებიდან. პოემა მიზნად ისახავს, ერთი მხრით, შუასაუკუნებრივი აზროვნები-სა და მეტყველების ზუსტად გამოსახვას, მეორე მხრით, ალე-გორიების სახით მისი ცხოვრების ფილოსოფიის გამოთქმას. დაწევს ცხოვრების ფილოსოფია ზნეობრივი ხასიათისაა, კან გრანდესადმი წერილში ნათქვამია: „ამოცანა მთელი პოემისა და მისი ნაწილებისა არის ადამიანების გამოყვანა უბედურებიდან და მათი ნაყვანა ბედნიერებისაკენ“. პოეტს სურს თავის პოემით უშველოს კაცობრიობას, გამოასწოროს ადამიანები ზნეობრივად. მისი მიზანია სოციალური აღზრდა სპეტაკი და პატიოსანი ადამიანისა. დაწევე ფიქრობს, რომ ქვეყანა გარევ-ნილია, მასში გამეფებულია სიცრუე, ორპირობა, ქედმაღლობა, თავხედობა, შური, მტრობა, ღალატი. საჭიროა ასეთი თვისე-ბებისაგან კაცობრიობის გათავისუფლება; საჭიროა ქვეყნად მოვიდნენ პატიოსანი და კეთილი ადამიანები.

როგორ აღწევს დაწევე მიზანს? თავისი მასწავლებლის

– ვერგილიუსის ხელმძღვანელობით და საყვარელი ქალის – ბეატრიჩეს დახმარებით. ვერგილიუსი გონების სიმბოლო და ხელმძღვანელია დანტეს საქმიანობაში. ბეატრიჩე სტიმული და ხელისშემწყობია პოეტისა. როდესაც პოეტს ცხოვრების გზაზე მხეცები გადაეღობნენ და იგი შეშინდა, ზეციდან მის დასახმარებლად ბეატრიჩე გამოაგზავნეს. ბეატრიჩე დანტეს შეყვარებულია და მთელი თავისი შემოქმედება მან ამ ქალს უძღვნა.

რუსთაველის ავთანდილი ამბობს: „სიყვარული აგვამაღლებს“. დანტეც ასეთი აზრისაა. პოეტი ფიქრობს, რომ ქალისადმი ტრფიალება არის ბედნიერება და კეთილი საქმისაკენ მისწრაფების სტიმული. შუასაუკუნეებრივ რაინდულ-ტრუბადურულ სიყვარულს დანტემ მისცა ღრმა ფილოსოფიურ-ფსიქოლოგიური საფუძველი და რამდენადაც შეიძლებოდა მაღლა ასწია ქალის ღირსება. შუა საუკუნეებში ეკლესია ქალს სდევნიდა. რუსთაველი და დანტე ქალს გამოესარჩილნენ. რუსთაველისა და დანტეს პოემებში ქალი და სიყვარული სტიმულია გამარჯვებისა და ბრძოლის სურვილისა. ქრისტიანობა უარყოფდა ქალის ღირსებას. მან არ დაუშვა ქალი ეკლესიაში, როგორც მღვდელმსახური. რა თქმა უნდა, ეს ქალის დამცირებაა. ქალს შეეძლო ყოფნა მხოლოდ მონასტერში.

ქალის მაღალი ღირსება ჯერ რუსთაველმა აღიარა, შემდეგ დანტემ. რუსთაველი და დანტე ქალისა და სიყვარულის მომღერლები არიან. შეიძლება ითქვას, რომ რუსთაველისა და დანტეს პოემები ქალისა და სიყვარულის ტრიუმფია. ამ პოემებში ქალები დახასიათებულნი არიან როგორც იდეალური სახეები და შეყვარებული სულის ოცნება. რუსთაველისა და დანტეს პოემებით კვლავ შემოვიდა მსოფლიო ლიტერატურაში ანტიკური, ელინური იდეალიზება ქალისა და სიყვარულისა. რუსთაველის თინათინი და ნესტანი ნამდვილი აფროდიტეებია, დანტეს ბეატრიჩეც აფროდიტეს გვაგონებს, მაგრამ უფრო კათოლიციზებულია და მისტიკური, ვიდრე ბერძნების აფროდიტე და რუსთაველის თინათინი ან ნესტანი.

რენესანსის სახელით ცნობილია ეპოქა, რომლის სპეციფი-

კაც დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში კათოლიკურ ეკლესიასა და ფეოდალიზმთან ბრძოლაში ყალიბდება. მის სამშობლოდ მიჩნეულია იტალია. თავისი უაღრესად ჰუმანური შინაარსით საქართველოში იგი უფრო ადრე იწყება.

თავისი ჰუმანური სოციალური იდეალები ეტყობა ქართულ ხელოვნებასა და ლიტერატურას, ყოფა-ცხოვრებასა და აზროვნებას გაცილებით უფრო ადრე, ვიდრე ამას აქვს ადგილი იტალიაში და შემდეგ ევროპის სხვა ქვეყნებში. რენესანსი არ იყო უნივერსალური აუცილებლობა ყველა ქვეყნისათვის. გერმანიაში, მაგალითად, რენესანსი თითქმის არ ყოფილა. რენესანსის მაგიერ იქ ადგილი ჰქონდა თეოლოგიურ დავას და საეკლესიო რეფორმას. რენესანსის წამოწყება ისტორიულად აგვიანდებოდა საფრანგეთს და მალე მან თავი იჩინა, როგორც რაბლეს პროტესტებში ისე ფეოდალური არისტოკრატის გემოვნებით გადასხვაფერებულ ფორმებში, ვერსალის სასახლის მხატვრობასა და საფრანგეთის XVII საუკუნის ტრაგედიებში. დანტე კიდევ არ არის ჰუმანისტი წამდვილი რენესანსული გაგებით. მართალია, დანტეს სიმპათია ძლიერია ანტიკური ქვეყნებისადმი, კერძოდ, საბერძნეთის კულტურისადმი, მაგრამ იტალიის რენესანსის საყოველთაო სოციალური ვითარება იწყება XIV საუკუნეში, რასაც ნიადაგს უმზადებს იტალიაში და, კერძოდ, ფლორენციაში ქალაქთა მოძრაობა და ახალი სოციალური ფენების წამოწევა ისტორიის არენაზე. იტალიის რენესანსის პირველმა მოღვაწეებმა, ბოკაჩის გამოკლებით, ბერძნული ენა კარგად არ იცოდნენ და ამიტომ უშუალო ურთიერთობა იტალიის ჰუმანისტებს საბერძნეთის კულტურასთან არ ჰქონდათ. მხოლოდ პეტრარკასა და ბოკაჩის შემოქმედებაში სახიერდება იტალიისა და ევროპის რენესანსის სული – სული, რომელიც ჩანს პეტრარკას ლირიკიდან და ბოკაჩის ნოველებიდან. მაგრამ პეტრარკა და ბოკაჩი, ისევე როგორც რენესანსის სხვა მოღვაწეები ევროპაში, რენესანსის პერიოდში შემოდიან არა როგორ ელინიზმის მქადაგებელნი, არამედ, საერთოდ, როგორც ჰუმანისტები, რომელთაც ფესვები პოლიტიკურად

და ფსიქოლოგიურად გადგმული აქვთ ევროპის ქალაქთა ცხოვრებაში.

მაგრამ ეს იდეოლოგია, რომელსაც რენესანსი ეწოდება სახიერდება ქართული კულტურაში უფრო ადრე ვიდრე იტალ-იაში – ქართველი მეფეებისა და მწერლების საზოგადო მოღ-ვაწეობაში, მათ იდეებში.

სირიის გამოჩენილი ქართველი მოღვაწეები ადრინდელ შუა საუკუნეებში თავიანთი მონოფიზიტური იდეებით უკვე დგანან ჰუმანიზმისა და რენესანსის პოზიციებზე. იოანე ჰეტრიინი, რო-გორც ითქვა, აგრძელებს ჰუმანური იდეების ტრადიციას საქა-რთველოში ელინიზმზე დაყრდნობით და ბიზანტიური სქოლას-ტიკის წინააღმდეგ მედგარი ბრძოლით.

შოთა რუსთაველი იკავებს გარკვეულ პოზიტივურ პოზი-ციას, რომელიც ფეოდალური პარცელალიზმის და აბსოლუტუ-რი მონარქიის იდეებით ქართული სოციალური კულტურის ვი-თარებაში წარმოშობილი ჰუმანიზმითა და წარმართული ელინ-იზმით ხელს უწყობს ბიზანტიზმის დაძლევას საქართველოში.

ამიტომ რუსთაველის პოემასა და დანტეს კომედია-ში რაღაც საერთო სული ტრიალებს, რომელსაც მსოფლიო მასშტაბით შეიძლება ვუწოდოთ პრერენესანსი და რომელსაც მოსდევს ნამდვილი რენესანსი.

თაური მასამე

ფრანჩესკო პეტრარკა

ფრანჩესკო პეტრარკა ეკუთვნის ბედნიერ მოღვაწეთა რიცხვს. მისი პირადი ცხოვრება განუწყვეტელი ტრიუმფია. პეტრარკა დაიბადა 1304 წლის 20 ივნისს ქალაქ არეცოში. მამამისი პეტრაკოლო დი პარენცო იყო სწავლული ნოტარიუსი, დედა – მშვენიერი ელეტა მეტად სათნო ქალბატონი, რომელსაც პეტრარკა განსაკუთრებული სიყვარულით იხსენებდა. „საუკეთესო დედათაგან, რომელიც მე ოდესმე მინახავს“, ამბობდა პოეტი მის შესახებ.

პეტრაკოლო, ფლორენციიდან დანტესთან ერთად დევნილი, დასახლდა კარპანტრაში, ავინიონის მახლობლად მდებარე პატარა ქალაქში. აქ დაიწყო სწავლა პატარა ფრანჩესკომ. შეისწავლა გრამატიკა, რიტორიკა და დიალექტიკა. შემდეგ კი შეიდი წელი სწავლობდა იურისპრუდენციას ჯერ მონპელიეში და შემდეგ ბოლონიაში.

დღიდი პოეტი და ღრმად ერუდირებული პეტრარკა სარგებლობს საზოგადოებაში განუზომლად უფრო მეტი პატივისცემით, ვიდრე დანტე. პეტრარკას ბაძავდნენ. მას თაყვანს სცემდნენ. რომის სენატი და პარიზის უნივერსიტეტი ერთმანეთს ედავებოდნენ, თუ რომელი მათგანი იყო ღირსი გვირგვინი დაედგა პეტრარკასთვის და პოეტური გამარჯვება მიეღოცა მისითვის. პეტრარკამ, ყოყმანის შემდეგ, რომი აირჩია. აქ, კაპიტოლიუმში მიიღო მან პოეზიის ოსტატისა და რომაელი მოქალაქეების ფრიად საპატიო წოდება.

პეტრარკას მფარველობდნენ მეუფენი ამა სოფლისანი, კარდინალები და ეპისკოპოსები; ბრწყინვალე თავადები მის სტუმრობას დიდ პატივად მიიჩნევდნენ; ინგლისისა და საფრანგეთის მეფეები მას საჩუქრებს უგზავნიდნენ. სიცილის სამეფოს სენეშალი მილანში ჩამოვიდა, რათა პოეტის პორტრეტი მიეღო.

ერთხელ, თურმე, როდესაც ლომბარდიის დაბლობში, მდინარე პოს ნაპირზე მცხოვრები ორი იტალიელი ტომი ერთმა-

ერთი ფანტაზიით და ოცნებით არის გატაცებული, მეორე ამ ქვეყანას სკეპტიკურად შეჰყურებს და მოფიქრებით ზომავს თითოეულ ნაბიჯს.

დონ კიხოტს მისი ცხენი ბედაური ჰგონია და როსინანტი დაარქვა. მისი საყვარელი ქალი, სოფლელი გოგო, რომელიც არაფრით განირჩევა სხვებისაგან, დუღცინეად გადაიქცა. დუღცინეა დაარქვა დონ კიხოტმა თავის „გულის დამას“ ალ-დონისას, ვინაიდან დუღცინეა ნიშნავს უტყბილეს ქალს, სანჩიო პანსა გარკვევით ხედავს, რომ დონ კიხოტის როსინანტი უბრალო ჯაგლაგი ცხენია, რომ დუღცინეა ჩვეულებრივი სოფლელი ქალია, სანჩიო პანსას ყველაფერი ეს სასაცილოდ მიაჩნია, მაგრამ ის მაინც ემსახურება თავის ახირებულ მბრძანებელს.

„დონ კიხოტი, – ამბობს სერვანტესი, – ცხოვრობდა როგორც სულელი, მაგრამ გარდაიცვალა, როგორც ჭკვიანი“.

გარდა „დონ კიხოტისა“, სერვანტესის კალამს ეკუთვნის მრავალი პერსა, ნოველა და ინტერმედია, მაგრამ სერვანტესი მსოფლიო ლიტერატურაში შევიდა განსაკუთრებით თავისი სატირულ-ფილოსოფიური რომანით – „დონ კიხოტი“. ამ რომანით მოიპოვა მან მსოფლიო მწერლის სახელი.

5.2 დრამა ესპანეთის ლიტერატურაში

ლოპე დე ვეგა

რენესანსის დროს ესპანეთში მრავალი დრამატურგი გამოჩნდა.

ესპანეთის დრამის უცვლელი ფორმა იყო მისტერია. არსებობდა აუტოს მისტერიის ორი ციკლი: ერთი საშობაო, მეორე – საალდგომო. მისტერიებს თამაშობდნენ კათოლიკურ ეკლესიებში. მათი შინაარსი ყოველთვის იყო რელიგიური ან ბიბლიის ეპიზოდი ან სახარებიდან ამოღებული ამბავი.

მისტერიების გვერდით ესპანეთის სცენაზე იდგმებოდა ფარსები და ინტერმედიები. ესპანეთის საერო თეატრის დამარსებლად სთვლიან ხუან დე ლა ენსინას. იგი იყო მღვდელი, სწავლობდა სალამანკაში. ხუან დე ლა ენსინა ცდილობდა ენერა პიესები რენესანსისათვის დამახასიათებელ ფორმებში. ხუან დე ლა ენსინას გვერდით ასახელებენ ბათლომე დე ტორეს ნახაროს. ამბობენ, რომ ტორეს ნახარო იყო განათლებული, კლასიკური კულტურის დიდი მცოდნე მწერალი. ნახარო იცნობს არისტოტელესა და პორაციუსის შეხედულებებს თეატრსა და დრამაზე. იგი ცხოვრობდა რომში და ნეაპოლში. ნეაპოლში გამოიცა მისი პიესა Propaladia. ხუან დე ლა ენსინა და ტორეს ნახარო პიესებს სწერდნენ განსაკუთრებით სასახლის არისტოკრატიისა და ინტელიგენციისათვის. მაგრამ მალე იქმნება ჭეშმარიტად ხალხური იდეალების თეატრი ესპანეთში. ასეთი თეატრალური კულტურის შემომტანად სთვლიდნენ სეველიელ ხელოსანს (ძერომჭედელს) ლოპე დე რუდას, რომელიც მოღვაწეობდა XVI საუკუნის ორმოციან წლებში და ხალხში დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდა, თავისი ფარსებით და ინტერმედიებით. ლოპე დე რუდამ მოღვაწეობა დაიწყო სეველიაში, შემდეგ მოგზაურობდა თავისი დასით პროვინციებში. მის რეპერტუარს შეადგენდნენ კომედიები, პასტორალები და დიალოგები პროზით. ლოპე დე რუდას პიესის დამახასიათებელ თვისებას ნარმოადგენს მხიარული ხასიათის ეპიზოდები. დე რუდას თითქმის ყველა პიესაში არის ხუმარა გრაციოზო, რომელიც შექსპირის ხუმარასავით მოქმედებს. იგი აცინებს აუდიტორიას და შეიძლება ამითაც აიხსნება ის, რომ ლოპე დე რუდა უყვარს ხალხს.

1586 წელს ესპანეთის დედაქალაქ მადრიდში არსდება მუდმივი თეატრი. ესპანეთის თეატრის საქმიანობის სათავეში ჩადგა სამღვდელოება. თეატრის დირექცია ვალდებული იყო შემოსავლის გარკვეული ნაწილი სამღვდელოების განკარგულებაში გადაერიცხა.

პირველი თეატრი მადრიდში ძალიან პრიმიტიულად იყო მოწყობილი. სცენა ნარმოადგენდა უბრალო ფარდულს, მსახიობები თამამობდნენ და მაყურებლებიც ისხდნენ ღია ცის ქვეშ,

მათ აწუხებდათ ხან მცხუნვარე სამხრეთის მზე, ხან წვიმა და ქარიშხალი. მაღრიდის თეატრი დაახლოებით ისეთივე მდგომარეობაში იყო, როგორც ლონდონის თეატრები შექსპირის ეპოქაში.

ესპანეთის თეატრის სცენაზე იმ დროს დიდი პოპულარობით სარგებლობდნენ მიგელ სერვანტესის პიესები „ალჟირის ადათები“, ისტორიული პიესა „ნუმაცია“ რომის ბატონობის ეპოქიდან და სხვ.

მაგრამ ესპანეთის თეატრის შექსპირად სამართლიანად ითვლება პოეტი-დრამატურგი ლოპე დე ვეგა (1562–1635). იგი სწავლობდა ალკალას უნივერსიტეტში. ლოპე დე ვეგა ლიტერატურის ტიტანია. მას დაუწერია ორი ათას ორასი პიესა, მაგრამ ჩვენს დრომდე ამ დიდი რიცხვიდან ცოტამ მოაღწია. ლოპე დე ვეგას დრამებს ყოფენ ოთხ ჯგუფად: პირველ ჯგუფს შეადგენენ პიესები, რომლებშიაც მოცემულია დახასიათება სიყვარულისა და ქალისადმი ტრფილებისა. მათ შორის საინტერესოა: „წმინდა იოანეს ღამე მადრიდში“, „ძალლი თივაზე“, „მადრიდის ფოლადი“ და სხვ. მეორე ჯგუფის პიესები ასე თუ ისე ისტორიული ხასიათისაა: „სევილის ვარსკვლავი“, „ცხვრის წყარო“, „დასჯა შურისძიება არ არის“ და სხვ. მესამე ჯგუფში შეიძლება ვიგულისხმოთ საყოფაცხოვრებო ხასიათის პიესები: „ქალწული თეოდორა“, „მიწის მუშა თავის კუთხეში“, „პერი ბანიერი“ და სხვ. ამ პიესებში ლოპე დე ვეგა დიდი სიყვარულით ახასიათებს ხალხს, გლეხებს, ინტელიგენციას. ლოპე დე ვეგას მეოთხე ჯგუფის პიესები სასულიერო ხასიათისაა (მისტერიები). ეს პიესები დაწერილია მეფე ფილიპე მეორის ეპოქაში, რომელმაც სავსებით აკრძალა საერო ხასიათის პიესები. დე ვეგა იძულებული იყო ენერა მისტერიები, მაგრამ ამ პიესებშიაც იგი ერთგული რჩება თავისი რეალიზმისა და დიდი შინაგანი მხატვრული ჭეშმარიტებისა. ალკადელი დიეგო კანარის კუნძულებზე ჩაიდგინ მრავალ სისაძაგლეს, მაგრამ ესპანეთში წმინდანად გამოაცხადებენ მას. წმინდა დამიანეს ეკლესიას რესტავრაციას უკეთებენ და აუარება ფულს ხარჯავენ. ირკვევა, რომ ეს ფული წმინდა ფრანცისკომ მამამისს მოპარა; ეკლესიას აკეთებენ ნაქურდალი ფულით.

ლოპე დე ვეგა თავისი შემოქმედების თვისებებით რეალისტია. მას ახასიათებს სინამდვილის სწორი დანახვა, ფაქტების ცოდნა, დიდი პოეტური ფანტაზია, ეპიკური წარმოსახვა და ლირიკული ენთუზიაზმი. ლოპე დე ვეგა შექსპირის სტილის მწერალია.

ლიტერატურის ისტორიაში ლოპე დე ვეგა ცნობილია, როგორც თეატრისა და დრამის თეორეტიკოსი. მას ეკუთვნის ნარკვევი „პიესების წერის ხელოვნება“, რომელშიც თეორიული დებულებებით გამოთქმულია ის, რასაც აკეთებდა ლოპე დე ვეგა, როგორც დრამატურგი, როგორც პოეტი.

ლოპე დე ვეგა დრამატურგებს აძლევს რჩევა-დარიგებას: „ნუ მიგაჩნიათ უხერხულად გააერთიანოთ ტრაგიკული და კომიკური, რადგან მასას მოსწონს ასეთი გაერთიანება; ეცა-დეთ თქვენს პიესებში იყოს მთლიანობა, რომ ფაბულა არ დარჩეს დამძიმებული ეპიზოდებით, რომელიც მაყურებლის ყურადღებას აშორებენ მთავარ სიუჟეტს; ეცადეთ რომ პიესის ნაწილები ისე იყოს გაერთიანებული, რომ ერთის მოშორებით იშლებოდეს მთელი პიესა“. ამასთან ლოპე დე ვეგას საჭიროდ მიაჩნია იწერებოდეს სამაქტიანი და არა ხუთაქტიანი პიესები. მოქმედება ისე უნდა იყოს გაშლილი, რომ უკანასკნელი სცენის დასრულებამდე მაყურებლებს არ ჰქონდეთ გარკვეული წარმოდგენა დედააზრზე. მთავარი, რაც აუცილებლად მიაჩნია ლოპე დე ვეგას, ეს ნაწილების ურთიერთობა და მთლიანობაა.

სცენური ტექნიკისათვის ლოპე დე ვეგას უფრო მნიშვნელოვან ელემენტად მიაჩნია მაყურებლის დაინტერესება. ხასიათების მოცემა სცენაზე მეორეხარისხოვანი მომენტია. ლოპე დე ვეგას აზრით, ისტორიასთან პიესის სიუჟეტის დაკავშირებას არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს. პიესაში შეიძლება ყველაფერი შევიტანოთ, ოლონდ მთლიანობა არ დაირღვეს, ოლონდ, რაც სცენაზე ხდება მაყურებელს მოეწონოს, თეატრის. წამყვანი ძალა უნდა იყოს მაყურებლის დაინტერესება. ლოპე დე ვეგა უდიდესი ყურადღებით ექცევა ხალხს, მასას, მაყურებელს. არც ერთ დრამატურგს, გარდა შექსპირისა, არა აქვს ისეთი ძლიერი მასობრივი სცენები, როგორიც ლოპე დე ვეგას. იგი სცენაზე მასების გამოყვანის უდიდესი ოსტატია.

ხალხი სცენაზე, ინტერესები, გრძნობები, აზრები, სული ლოპე დე ვეგას ჩინებულად აქვს მოცემული პიესაში „ცხვრის წყარო“. საკითხი, რომელსაც დრამატურგი „ცხვრის წყაროში“ ეხება, სოციალური და პოლიტიკური ხასიათისაა. მსხვილი მემამულები, კომანდორები ავინროებენ, ანუხებენ გლეხებს, აოხრებენ მათ ოჯახებს, რყვნიან ქალებს. გლეხობა აღშფოთებულია კომანდორების საქციელით, მაგრამ აჯანყებულ გლეხებს ხელმძღვანელობა ესაჭიროებათ, ხელმძღვანელობას კისრულობს გლეხის ქალი ლაურენსია. იწყება ბრძოლა ძალმომრეობისა და ტირანიის წინააღმდეგ.

როგორც ხალხის მოსიყვარულე პოეტი, ლოპე დე ვეგა სიამოვნებით ხატავს სოფლის ცხოვრების სურათებს, დღესასწაულებს, გადმოგვცემს ხალხურ სიმღერებს. იგი ესპანური ყოფა-ცხოვრების დემოკრატიული მიმართულების მომღერალია, თუმცა ამავე დროს ფიქრობს, რომ შეიძლება დემოკრატიზმისა და მეფის ინტერესების შეთანხმება.

კალდერონი

ამ ეპოქის ესპანეთის მეორე დიდი დრამატურგი არის დონ-პიედრო კალდერონი დე ლა ბარკა. დაიბადა მადრიდში 1600 წელს. მამამისი წარჩინებული აზნაური, იყო ფინანსთა მინისტრის თანაშემწე. კალდერონი სწავლობდა იეზუიტების სკოლაში, შემდეგ სალამანკას უნივერსიტეტში. 1635 წელს მიანიჭეს სასახლის დრამატურგის წოდება. კალდერონმა ისარგებლა ლოპე დე ვეგას დრამატული ტრადიციით. კალდერონის დრამების უმრავლესობა რელიგიურია, მაგრამ მას ეკუთვნის აგრეთვე ფილოსოფიურ-სიმბოლური დრამები, ტრაგედიები და კომედიები. იმ დრამებს შორის, რომლებიც რელიგიური შინაარსისაა, განსაკუთრებით ალსანიშნავია „ჯვრის თაყვანისცემა“ და „სასწაულმოქმედი მაგი“; „ჯვრის თაყვანისცემაში“ კალდერონი ქადაგებს სარწმუნოების ძალას, მეორე დრამაში წმინდა კვიპრი-

ანეს ცხოვრებაა გადმოცემული. წმინდა კვიპრიანე ესპანეთის ფაუსტია, მას მოსვენებას არ აძლევს სიყვარული.

საყოფაცხოვრებო დრამებში კალდერონი განსაკუთრებით ეხება სიყვარულს, ოჯახს, ცოლ-ქმრის ურთიერთობას, შურს. დრამაში „საიდუმლო შეურაცხყოფისათვის საიდუმლო შურისძიება“ ქმარი კლავს თავის ცოლს და ცეცხლს უკიდებს თავის სახლს, შემდეგ აცხადებს – ჩემი ცოლი ხანძრის დროს კვამლისაგან დაიხრჩო. მეფე, რომელმაც მოისმინა ეს ამბავი, კარგად მიხვდა, რომ ქალი მოკლულია ქმრის მიერ, მაგრამ ბუნებრივად ჩათვალა ასეთი მოვლენა, რადგან ქმრის საქციელში დაინახა შურისძიება შეურაცხყოფისათვის.

კალდერონს ეკუთვნის ფილოსოფიურ-სიმბოლური დრამა „ცხოვრება სიზმარია“. ამ დრამის შინაარსი აღმოსავლურია, ხოლო თვით დრამას ეტყობა, რომ ავტორს უსარგებლივ ქართული წანარმოებით „სიბრძნე ბალავარისა“ (ალბათ ბერძნული თარგმანით). დრამა წარმოადგენს პოლონეთის მეფის ოჯახურ ტრაგედიას. პოლონეთის მეფეს ბასილს გაუჩნდა შვილი. წინასწარმეტყველები ამტკიცებენ, უფლისნული სიგიზმუნდი ტირანი და ხალხის მტერი იქნება. მეფე ბასილი სასოწარკვრთილებაშია; არ იკის რა ქნას. ბოლოს გამოაცხადა, რომ მისი შვილი – სიგისმუნდი გარდაიცვალა, სინამდვილეში შვილი დააძინა წამლით და მოათავსა განმარტოებულ კოშკში. სიგიზმუნდს წარმოდგენა არა აქვს თავისი წარმოშობისა და მომავალის შესახებ. ასეთ პირობებში იგი 17 წლის გახდა. რომ შეიტყოს, ნამდვილად აქვს თუ არა მის შვილს მიდრეკილება ტირანიისადმი, მეფემ სიგიზმუნდი გადმოიყვანა თავის სასახლეში და გამოუცხადა მას, რომ იგი ტახტის მემკვიდრეა. არ გასულა დიდი ხანი, სიგიზმუნდი ინყებს დესპოტობას, იქცევა როგორც ტირანი.

მამამ გადაწყვიტა, როგორც პირველად, დაალევინოს შვილს დასაძინებელი წამალი, როდესაც გამოიღვიძა, სიგიზმუნდს მართლა სიზმრად მოეჩვენა ის, რომ ოდესლაც ტახტის მემკვიდრედ გამოაცხადეს.

დრამაში დრამატიული ადგილები ცოტაა, მაგრამ სოუჟეტს ერთგვარი სიმბოლურ-ფილოსოფიური ხასიათი აქვს. მთელი დრა-

მა თავიდან ბოლომდე იმ შთაბეჭდილებას ქმნის, რომ ცხოვრება სიზმარია. კალდერონის ამ დრამამ დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა რომანტიკოსებზე, განსაკუთრებით გერმანელ რომანტიკოსებზე. მართალია, რაიმე არჩევულებრივად ღრმა კალდერონის დრამაში „ცხოვრება სიზმარია“ არ არის, მაგრამ რომანტიკოსებისათვის დიდად საინტერესო იყო თვით ფაქულა, რომელიც ევროპის ლიტერატურაში უჩვეულო მოვლენას წარმოადგენდა. ამ უჩვეულო ფაქულას კალდერონმა მისცა შესატყვისი მისტიკური აგებულება და ამ მხრივ ესპანეთის და ევროპის ლიტერატურაში სიახლე შეიტანა.

ლოპე დე ვეგა და კალდერონი ესპანური დრამის დიდი ოსტატები არიან, მაგრამ მათი ნაწერები ატარებენ მეტად სპეციფიკურ ესპანურ კოლორიტსა და თვისებებს. ისინი მთავარ ყურადღებას აქცევენ პირადი ღირსების შეურაცხყოფას, სიყვარულს და მოტყუებულ შეყვარებულს. ისტორიკოსები აღნიშნავენ, რომ კალდერონის ტიპები შეიძლება დაიყოს სამ კატეგორიად. შურიანი ქმარი, ტანჯული ცოლი, ნაზი შეყვარებული – აი კალდერონის მთავარი გმირები – ესპანეთის სინამდვილისათვის დამახასიათებელი, მაგრამ ადამიანის პიროვნების შემავიწროებელი, ცალმხრივი მიმართულების მომცემი ქცევაში. გამოდის, რომ ადამიანს სხვა მწესარება არა აქვს, გარდა ტრფიალებისა და ცოლ-ქმრული ურთიერთობისა, გარდა სიყვარულით გამოწვეული ტკივილებისა. კალდერონის დრამებში, ისე როგორც მისი მასნავლებლის ლოპე დე ვეგას პიესებში, ადამიანი მეტად ვიწრო ჩარჩოებშია ჩაყენებული. მიუხედავად ერთგვარი მსგავსებისა, ლოპე დე ვეგა, როგორც დრამატურგი და ხელოვანი, უფრო ძლიერია, ვიდრე კალდერონი. ლოპე დე ვეგას პიესებში მაინც მეტი სილრმე და აზრია, მეტი მხატვრული ღირსება, მეტი პოეზია, ვიდრე კალდერონის პიესებში. კალდერონის პიესები უფრო რელიგიური განხრით არის დაწერილი; მისტიკა, სარწმუნოება, ფანტასტიკური ქცევები და სიტუაციები კალდერონს უფრო უყვარს, ვიდრე ლოპე დე ვეგას.

კალდერონის შემოქმედებაში თავისი გამოსახულება ჰპოვა კათოლიკურმა ესპანეთმა. ლოპე დე ვეგას პიესებში კი ისმის ესპანეთის სინამდვილეში კაპიტალიზმის განვითარების ხმა.

თაური მეცნიერება

რევესანი ინგლისში

უილიამ შექსპირი

შუა საუკუნეების დასასრულს დასავლეთ ევროპის ქვეყნების სოციალურ-ისტორიულ მოძრაობათა ცენტრი სამხრეთი-დან თანდათანობით გადადის ჩრდილოეთისაკენ. ჩრდილოეთის ზღვის ადგილს ატლანტის օკეანე და ჩრდილოეთის ზღვები იკავებს. ფლორენციის, ვენეციის და გენუის ეკონომიკური მნიშვნელობა თანდათან სუსტდება, სამაგიეროდ ისტორიის არენაზე ახალი ძალით ჩნდებიან სახელმწიფოები – დანია, ფლანდრია და ინგლისი.

მეთექვსმეტე საუკუნემდე ინგლისი წარმოადგენდა აგრარულ ქვეყანას. ქალაქებში ამ დროს ცხოვრობდა მოსახლეობის მხოლოდ ერთი მეხუთედი, დანარჩენი კი – სოფლად. მრეწველობა ისე დაბალ დონეზე იდგა, რომ ვაჭრებს მაუდი ფლანდრიიდან (ბელგიიდან) შემოჰქონდათ.

მეთხუთმეტე საუკუნეში ინგლისის განვითარება წარიმართა კაპიტალისტური გზით; ედუარდ IV პირველი მეფე იყო, რომელიც მფარველობდა ვაჭრებსა და მრეწველებს. იგი მფარველობდა ვაჭრებსა და მრეწველებს, რიჩარდ III და პენრი VII აგრძელებდნენ ამ პოლიტიკას. საწარმოო ძალთა განვითარება განაპირობებდა კლასთა ახალ ურთიერთობას. ფრიად დამახასიათებელია ნითელი და თეთრი ვარდების ომი, რომლის შედეგიც იყო ფეოდალური არისტოკრატიის შეცვლა ბურჟუაზიული არისტოკრატით. ფრიადის ენგელსის თქმით, ახალი არისტოკრატიის „ჩვეულებანი და მისწრაფებანი, ბევრად უფრო ბურჟუაზიული იყო, ვიდრე ფეოდალური“.

სამხრეთ ევროპის ქვეყნებთან შედარებით, ინგლისში კაპიტალის თავდაპირველი დაგროვების ეპოქა გვიან დაიწყო, მაგრამ იგი მეტად ინტენსიური იყო. მეთექვსმეტე საუკუნის მეორე ნახევარში ინგლისი საზღვაო ცენტრებიდან უკვე

თაური მეცნიერებელი

ფრანგული კლასიკური ლიტერატურა (XVII საუკუნე)

9.1 ვერსალის არისტოკრატია და ლიტერატურა

ლუი XIV მეფობას იწყებს 1661 წელს. ნახევარ საუკუნეზე მეტ ხანს ზის ტახტზე. ამ ხნის განმავლობაში ფრანგული კულტურა ითვისებს აბსოლუტური მონარქიის სტილს, ყოფა-ცხოვრებასა და ლიტერატურაში შემოდის მსხვილი არისტოკრატიის გემოვნება და ზნეობა მეფის სადიდებლად და საამებლად. ლუი მეთოთხმეტემ დაიმორჩილა ფეოდალური არისტოკრატია და ააღაპარაკა თავისი ინტერესის მიხედვით. მეფეს ფეოდალურ-აზნაურული საზოგადოებრივი სულიერი განწყობილება არსებოთად გაადაპყავს აბსოლუტური მონარქიის ლიანდაგზე. მისი სალონებიდან, რომლებსაც მადამ რამბუიე და მადმუაზელ სკიუდერი ხელმძღვანელობენ, იქმნება საფრანგეთის აკადემია. აკადემიაში შედიან რამბუიესა და სკიუდერის სალონის დამამშვენებელნი.

ლუი მეთოთხმეტემ არ მოისურვა ლუვრის სასახლეში ცხოვრება, მან სამეფო რეზიდენციისათვის აირჩია ქალაქი-დან მოშორებით მყუდრო ადგილი. აქ, თითქმის უდაბურ ადგილზე აღიმართა ვერსალის სასახლე – დიდებული ქმნილება უიულ მანსარისა, რომლის დარბაზებს ამშვენებს ლებრენის პლაფონები მეფის ბრძოლების განსახიერებით, დეკორატიულ პარქს კი შადრევნები და სტატუები. მშვენიერია ვერსალი, იგი ადამიანური სილამაზის უმაღლესი გამოსახულებაა.

მეფემ თავი მოუყარა საფრანგეთის საუკეთესო მწერლებს, მხატვრებს, ინჟინერებს, მეცნიერებს, ფილოსოფოსებს. ყველას ევალებოდა წერა, ხატვა, ლაპარაკი, აზროვნება ისე, როგორც სურდა მეფეს და მის არისტოკრატიას. ვერსალის სასახლიდან მთელს საფრანგეთში მტკიცებოდა ერთგვარი გემოვნება, ერთი სტილი, ერთი სულიერი მისწრაფება – ეს იყო ლუი მეთოთხმეტის სურვილი. სწორედ ამან მისცა საფუძველი მეფეს ეთქვა – „სახელმწიფო მე ვარო“, მაგრამ არა მარტო საფრანგეთში, მის გარეთაც ვრცელდებოდა ვერსალის გემოვნება და სტილი. ყველა დიდი ფეოდალი, მეფე, არისტოკრა-

ტი ცდილობდა თავისი ყოფა-ცხოვრება მოეწყო ვერსალის მსგავსად, ვერსალისებურად. გერმანიაში მეფეები ცდილობდნენ დამსგავსებოდნენ ლუი მეთოთხმეტეს და მისი სასახლის არისტოკრატიას. გერმანელმა მეცნიერმა და მწერალმა გოტშედმა თეატრალური დასი შეადგინა თავის ქვეყანაში ფრანგული კლასიკური ტრაგედიების სათამაშოდ. ესპანეთი და ინგლისიც ამ ხანებში ბაძავდნენ ფრანგულ ყოფა-ცხოვრებას, მეტყველებას, აზროვნებას. ლიტერატურაში გამტკიცებული გალიციზმი არსებითად არის ფრანგული მეტყველებისა და ლიტერატურის გადმოტანა გრამატიკაში. ევროპაში ფეოდალური არისტოკრატიის ინტერესისა და გემოვნების დასაკმაყოფილებლად. ერთი სიტყვით, ევროპა ბაძავდა „ვერსალის“ გენიოსებს – კორნელს, ბუალოს, მოლიერს. თუმცა პირადად პიერ კორნელი არ შედიოდა არისტოკრატთა წრეში, ისე როგორც ბუალო ან რასინი, მაგრამ თავისი ლიტერატურული მიმართულებით იგი ახლო იდგა ვერსალის გემოვნებასთან და ლიტერატურასთან, ამიტომ ვერსალის იდეოლოგიურ ექსპორტში მონაწილეობას იღებდა პიერ კორნელიც თავისი ტრაგედიებით და კომედიებით, თავისი შენიშვნებით ტრაგედიის შესახებ. ფრანგული კლასიკური ლიტერატურა გადაიქცა მთელი ევროპის ფეოდალური არისტოკრატიის გზის მაჩვენებლად. ასეთი მდგომარეობა გრძელდება საფრანგეთის რევოლუციამდე – ფეოდალური არისტოკრატიის ეკონომიკურ-პოლიტიკურ დაცემამდე – მთელს კონტინენტზე.

9.2 ბუალო-დეპრე

ბუალო დაიბადა 1636 წელს ჩინოვნიკის ოჯახში. იგი ერთდა იმავე დროს პოეტიც არის და მეცნიერიც. როგორც პოეტი ბუალო სატირული ხასიათის ლექსების ავტორია, როგორც მეცნიერი – არკვევს მხატვრული მეტყველების ძირითად საკითხებს. ბუალო ლექსად წერს თავის მეცნიერულ ტრაქტატს პოეზიის შესახებ. მისი დიდი ლექსი, სადაც მოცე-

մշյլովա լուգերագուրմբողների մորութագութեած կորութագութեած դաշտագութեած է, ասեա դասատաշրեցնուլո: L'art poetique. ծյալով პուգու զամոյեպես- դա 1674 նյըլս. մուսո շաշլունա տազու դրությ դուր օպո շեր- մանուս, ոնցլուսուսա դա օդալուս լուգերագուրման օդա օդու շեցգեցա ոտես սոմլերուսացան. տուռույլ սոմլերամու շարհիցնուլու պուգ- ուրո մեքույզելուն օդա յանրեցնու սակութեցնու. տազու մեջելո- նամու քուգուս շեշաեց ծյալու յորդնուն արուսիությունուսա դա քորացույս. մացրամ օդու ար արուս արց արուսիությունուս դա արց քորացույսուս առուռույլու մոմցարո.

Պուգուս շեշացալուն ծյալու արհից շեմոյմեցնու ծողագ սակութեցնու. մաս անգերյաց պուգուրո նուժուսա դա սկոլուս, შո- նաարսուսա դա ფորմուս սակութեցնու, րասաց օդու յուկացմուրուն սկո- լուս սակութեցնուաց.

ծյալով շեշեցնուլուն քուգուս այլու արհից շեմոյմեցնու ծողագ նուժու, մացրամ սկոլուաց սագուրոա. տու քուգուս գանսակուտուրեցնու յուլուրա ար այցու, տու մաս քուգուրո գույնու շետացուսեցնու- լու ար այցու, մարդու քուգուրո նուժու զեր յումանուս. ծյալով շեշեցնուլուն քուգուրագուրմա նանարմուցնու մորութագութեած արուս անրո. տու անրո շարհիցնու ար արուս, տու անրո ար մումարտե- ծա նատելու ցնուտ, սասուրաց ցորմաս զեր մուզուլուն. ցորմա անրուս նոնացանու լուցոյուրո զուտարեցնու մեռլուգ շարհեցանու ցամուսակուլուն. անրո մերժանուելուս, ցորմա մոնա – ամերու ծյալու.

Սկոլուն ծյալու շանասեցացնու սեցագասեց գունս: անյուլու, յոմոյուրու, գուլանյու, դաձալ գունս. քութու յոնդա մորիցեհիցեց- նու օսյ, րոցորու անյարա, սյուտա րու յուացուլուն մոցյ- նուլ զելությ. ծյալու ամ մեքույզորուն ցուլուսեմուն սուկույզունուս օսյու նյունաս, րոմելունու ցամելունու աճամուն մուտելու տազուս մուգուդարո նոնաարսուտ, ցանցուլուն դա ցորդնուն զուրացուլուն դա օդու ցուլուն. ուշաց յոնդա ցաթումու – ամերու ծյալու, րոմ տյցու յարցագ: „vigest fais sur le metier remettre wotre ou- vrage” յարց սկոլու յագուրուն դուր մումանու, դուր ցոյշու սուկույզունուս շերհիցուսատուս. մեռլուգ ասյուտ մոյմանուսա դա ցոյշուս նոնացմու յոմցաց յումաց սկոլու անյարա րուս.

ასეთი ხასიათის რჩევა-დარიგების შემდეგ ბუალო გადადის ლიტერატურული უანრების განხილვაზე. იგი იძლევა იდილიის, ელევიის, სატირის, ხოტბის დახასიათებას. დრამის განმარტებაში ბუალო ცდილობს დარჩეს არისტოტელეს მიმდევარი, თუმცა ხანდახან არისტოტელეს მიაწერს ისეთ რამეს, რაც მას არ უთქვამს და რაც მისი პოეტიკიდან არ გამომდინარეობს. ბუალო იცავს სამი მომენტის (დროის, ადგილის და მოქმედების) ერთიანობის პრინციპს. დარწმუნებულია, რომ ამით არისტოტელეს აზრს მიჰყვება. მაგრამ არისტოტელე არსად არ ამტკიცებს ამ მომენტების აუცილებლობას. არისტოტელე თავის „პოეტიკაში“ სიტყვა-სიტყვით ამბობს: „თუ შესაძლებელია“, თუ პირსაში სიტუაციების გაშლის მიხედვით შეუძლებელია. არისტოტელე არ მოითხოვს მაინც დავიცვათ ეს ერთიანობა. ასე რომ კორნელი მართალი იყო, როდესაც „სიდში“ დაარღვია სამი მომენტის ერთიანობა. მაგრამ იგი თან ამტკიცებდა, ეს არისტოტელეს სანინააღმდეგო არ არისო. რიშელიე და აკადემია ამტკიცებდნენ მცდარ დებულებას, რომელსაც არისტოტელეს მიაწერდნენ. ტრაგედიის განმარტების სხვა დანარჩენი მხარეები ბუალოს სწორად აქვს გადმოცემული არისტოტელეს მიხედვით. არისტოტელეს მსგავსად, ბუალოც ამტკიცებს, რომ ტრაგედია გამოხატვას შიშისა და თანაგრძნობის გამწყობილებას და ამით იწმინდება მაყურებელი სულიერად. ამასთან, ბუალო ქადაგებს, როგორც არისტოტელე, რომ ტრაგედიის გმირი არ უნდა იყოს წმინდანი, უცოდველი. მას უნდა ჰქონდეს თავის ხასიათში რომელიმე სუსტი მხარე, რასაც იგი დალუპვისაკენ მიჰყავს. ამის შემდეგ ბუალო იძლევა კომედიის ისტორიას. ტიპების დახასიათებისათვის ბუალოს აუცილებლად მიაჩნია ასაკობრივი თავისებურების დაცვა. მოხუცს არ შეშვენის ახალგაზრდული ქცევა და არც ახალგაზრდას შვენის იქცეოდეს ისე, როგორც მოხუცი. ერთი სიტყვით, დრამატურგი ანგარიშს უნდა უწევდეს სინამდვილის ყველა მხარეს, ყველა თვისებას. სოციალურად ბუალო სცნობს მხოლოდ ორ ცენტრს – სასახლეს და ქალაქს – იგი ურჩევს პოეტებს: შეისწავლონ სასახლე და გაეცნონ ქალაქს – “Etudiez la cour, connessez la ville”.

„პოეტიკის“ უკანასკნელ ქებაში ბუალო პოეზიას ახასიათებს ზოგადად. იგი ამტკიცებს პოეზიის კეთილშობილ, მაღალ დანიშნულებას, ქადაგებს, რომ პოეტი ყოველთვის გამსჭვალული უნდა იყოს იდეალური მიზნით, რათა დაიმსახუროს სახელი, ქება, პატივისცემა. პოეტს მიზნად არ უნდა ჰქონდეს, ამბობს ბუალო – გამდიდრება, სარგებლიანობა.

თავის ნაწარმოებს ბუალო ამთავრებს ლუი XIV ქებით. საერთოდ პოეტი ხშირად წერდა ოდებს მეფის სადიდებლად. ოდებში ბუალო ყოველთვის გულწრფელი და პირდაპირი იყო, შეიძლება ამით აიხსნება ის, რომ მათ დაიმსახურეს ლუი XIV დიდი მოწონება.

ბუალოს „პოეტიკას“ ჰქონდა დიდი მნიშვნელობა მსოფლიო ლიტერატურის ისტორიისათვის. მის მიერ წამოყენებული და გადაწყვეტილი მთელი რიგი საკითხები ხელს უწყობდნენ მსოფლიო ლიტერატურის შემდგომ განვითარებას. ბუალოს დებულება, რომ ლიტერატურულ ნაწარმოებში მთავარია აზრი, რომ შესაბამისი ფორმა ყოველთვის მიჰყება აზრის ვითარებას, დღემდე ინარჩუნებს თავის მნიშვნელობას. აგრეთვე ძალაში რჩება დებულება, რომ სტილი შეუძლებელია იყოს მკაფიო, თუ აზრი ნათელი არ არის.

საყურადღებოა ბუალოს სატირები, ისინი წარმოადგენენ ფეოდალურ-სალონური პოეზიის გაკიცხვას. ამასთან სატირებში მოცემულია პარიზის ყოველდღიური ცხოვრების რეალისტური ასახვა.

9.3 ფრანგული კლასიკური ტრაგედია (კორნელი, რასინი)

საფრანგეთი იტალიის მეშვეობით დაუკავშირდა ანტიკურ ლიტერატურას, კულტურის ძეგლებს. ფრანსუა პირველმა და მისმა დამ მარგარიტა ნავარელმა ხელი შეუწყვეს ანტიკური კულტურის სტილის გადმონერგვას საფრანგეთში. ფრანსუა პირველის მიერ აშენებული ფონტებლოს სასახლე იყო ფრან-

ցշլո հենցեսանսուն პօրվելո ժեցլո. լութերակուրածո մաս մոռպ-
զա քլուած պոյը դե րոնսարուն դա ոռավիմ քոյնելլէս մետապ-
րոծութ.

ճոյնելլէ ուս XVII սայսանուն քամոჩիոնուու քոյտո-տյոռ-
րեգույուսու, մաս յատոլոյուր յկուլուսու յկազա մալալո տանամ-
գեծոծեծու. պոյը րոնսանտան - մուս մոմազալ մեցոնարտան, թէ-
Յայֆրուս Շմելաց ման դասքրոզա յըլլէսու. մաս յբարունու: լութ-
րուլո լոյկիսեծու, քոյմա դա տյոռուուլո նարկազու - „Փրանցյանու
յնուն ճապա դա յանմարտեծանու“ (*La defense et illustration de la
langue francaise*). օչո յօնժուած օմատ, զուսաչ մ՛տօնծույրո յնա
լազունից լամագութատ դա ներդնեն լատոնուրած դա յօնժունուուած. մոռ-
նունցութած յրուունուու յնուն քամուուուր լութերակուրուս լրմագ Շևսենա-
լուսուսատցուս“, դա յլասոյուրո լութերակուրուս լրմագ Շևսենա-
լուսուսատցուս. ամաստան, ճոյնելլէ ամքուուցեծու, րոմ ժբալո յորան-
ցյանու տյագրու առ յարցուած, յոնաօնդան քրացյադուու դա յոմե-
ցուու դաներուու առ ուս անգույրո յոմեուուուուուու. ճոյնելլէս
քեծուուցեծու, րոմ յորանցյանու տյագրու դա քրամագուրցուամ
პօրու յնած օմրունուս անգույրո յաւլուրուսակեն, ամքուուցեծու
ամ եսեծու դաներուու յոնցուած քրացյադու „Ճապացյացեծուու
յկույուիչու“, րոմեուու յատամամեծուու յէնա սասակլուշու 1552
նուու. նարմուգցանու դայսենուու տցուտ մեջու. յոնցուած պօյսա
մոյնունա սասակլուս արօսուքոյրագութիու. մեջու ալթացյածուու դար-
իս. քրացյադուշու ծոյսիած ուս ճապացյանու յանցույրո յոմեուուու-
ուուուու. նոնամորմեծու յորանցյանու յլասոյուրո քրացյադուսա,
րոմլուս դուծ նարմոմացցունուու արօսան յորնելո, րասոնու դա
յոլութէրու.

յորանցյանու յլասոյուրո քրացյադուս համոպալուուցու քյորո-
ուու ճայացմէրցուու դուծ սուուանուր ժբրեծտան. րոմուս პապու
սատրանցյատուս մեջուս, յուուուու լամաზուս Շինայու սակմէրցու հիա-
րու. ամուս սապասյեռու մեյզեմ մոոնցու յընյըրալուրո Շիտացյածու,
րոմելուսաւ Շիտացմուն յզուած նուուցու նարմոմացցունուուց. Շիտացյածուս
աճցանցուու յուարպայուու յէնա პապուս յուգլուուսա դա პրեգու-

ზოის ცნობა. მესამე წოდება ყოველთვის მხარს უჭირდა მეფეს, მაგრამ შემდეგ მეფესა და მესამე წოდებას შორის დამოკიდებულება გამნვავდა. მესამე წოდებას სათავეში ჩაუდგა პარიზის მერი მარსელი. გაიმართა სასტიკი ბრძოლა, მესამე წოდება დამარცხდა. ამ ბრძოლაში განმტკიცდა ერთგვარი ურთიერთობა რაინდებსა და მეფეს შორის. მაგრამ მეფის ბრძოლა ფეოდალურ-აზნაურულ წრებთან გრძელდებოდა. მეფე თანდათანობით განიმტკიცებს მდგომარეობას, სპობს მონინააღმდეგებს. საზოგადოებრივ განწყობილებაში იმ დროს ამჟარად ჩანს ორი ნაკადი – ფეოდალურ-არისტოკრატიული და მონარქიულ-აბსოლუტური. ამ სოციალური ნაკადების ურთიერთობის გამომსახველია პიერ კორნელი თავისი ტრაგედიებითა და კომედიებით.

კორნელი

კორნელი დაიბადა 1606 წელს ქ. რუანში. გარდაიცვალა 1684 წელს. სწავლობდა იეზუიტების კოლეჯში. მამამისი ადვოკატი იყო და მანაც, ოჯახური ტრადიციის მიხედვით, სამართალი შეისწავლა. 1647 წელს კორნელი არჩეული იქნა აკადემიაში.

თავის დრამების შინაარსს კორნელი იღებს ან ანტიკური თქმულებებიდან, ან ესპანეთის შუა საუკუნეების ისტორიიდან. მართალია, კორნელი ითვლება ცრუ კლასიკური თეორიისა და ტრაგედიის ფუძემდებლად, მაგრამ თავისი საუკეთესო ტრაგედია „სიდი“ (1636) მას დანერილი აქვს არისტოტელება და ანტიკური წესებისგან დამოუკიდებლად. „სიდში“ კორნელს მთლიანად დაცული არა აქვს არც დროისა და ადგილის მთლიანობა, არც სხვა ანტიკური პრინციპები.

სწორედ ამიტომ იყო, რომ საფრანგეთის აკადემია და კარდინალი რიშელიე გამოვიდნენ „სიდის“ წინააღმდეგ და გაკიცხეს კორნელი არისტოტელეს დებულების დარღვევისათვის. კორნელის დანარჩენი ტრაგედიები – „სინა“, „პორაციუსი“, „პომპეუსი“, „ოიდიპოსი“ და სხვა დაწერილია არისტოტელეს თეორიის მიხედვით, კერძოდ დროის, ადგილისა და მოქმედების ერთიანობის დაცვით. მაგრამ, როგორც ვთქვით, „სიდი“ – საუკეთესო ტრაგედიაა, მან კორნელს მსოფლიო სახ-

ელი მოუხვეჭა. კორნელი ანგარიშს არ უწევს იმას, რაც შემ-დეგში საფუძვლად უდევს ფრანგულ კლასიკურ ტრაგედიას.

„სიდის“ შექმნისათვის კორნელს გამოუყენებია XVI საუკუნის ესპანელი დრამატურგის გილიერ დე კასტროს დრამის „სიდის ახალგაზრდობის წლების“ სიუჟეტი. „სიდი“ დაწერილია მშვენიერი ლექსით, ტრაგედიის მთავარი გმირებია: ქიმენა, დონ როდრიგო, დონ გომეცი, დონ დიეგო, დონ სანხო, დონ ალონზო, ინფანტა.

მთავარი ლერძი, რომლის გარშემო ტრიალებს მთელი ტრაგედია, არის სიყვარულისა და ლირსების გრძნობის დაპირისპირება. ტრაგედიის მიხედვით, ლირსების მოვალეობა, ლირსების დაცვა უფრო მაღალი კატეგორიაა ცხოვრებაში, ვიდრე სიყვარული. დონ როდრიგოს და ქიმენას ერთმანეთი ძლიერ უყვართ, მაგრამ როდესაც დონ როდრიგოს მამას – დონ დიეგოს მეფე მიიპატიუებს ტახტის მექვიდრის აღსაზრდელად, დონ გომეცი – ქიმენას მამა, მხედართმთავარი სახელმწიფოში, შეურაცხყოფად იგრძნობს თავს. დონ გომეცს უნდა, რომ პრინცის აღმზრდელი თვითონ იყოს. იგი სასახლის კიბეზე შეხვედრის დროს სილას გაარტყამს მოხუც დონ დიეგოს. ამ უკანასკნელმა მოხუცებულობის გამო პასუხი ვერ გასცა. შინ დაბრუნებული კი თავის შვილს დონ როდრიგოს ავალებს შური იძიოს მამის მაგიერ. დონ როდრიგო დულეში იწვევს დონ გომეცს. დუელის წინ ის მწარედ განიცდის თავის მძიმე მდგომარეობას. როგორც ქიმენას შეყვარებული და როგორც ქიმენას მამის – დონ გომეცის მოსისხლე მტერი. მამა თუ საყვარელი ქალი? მამის ლირსების დაცვა და გვარის წინაშე მოვალეობის შესრულება, თუ დათმობა ყველაფრისა ქიმენას სიყვარულისათვის? ქალი თუ მამა? ესმის ყურში დონ როდრიგოს და გადაწყვეტს – მამა! საბრძოლველად გამზადებული დონ როდრიგო მიდის დონ გომეცთან დუელში და კლავს მას. ქიმენა მწარედ ტირის მამის დაღუპვას და მეფეს სთხოვს სასტიკად დასაჯოს მკვლელი. უშიშარი დონ-როდრიგო მოულოდნელად გამოეცხადება ქიმენას ახსნა-განმარტებისათვის. ქიმენა სავსეა ბრაზით დონ როდრიგოსადმი. ეს უკანასკნელი ეუბნება მას: მე რომ შური არ

მექია მამისათვის, დავკარგავდი ლირსებას, რომელიც აუცილებელია შენი სიყვარულისათვის. მე შენ მოგიკალი მამა, სწორედ იმიტომ, რომ ლირსი გავმხდარიყავი შენი სიყვარულისო. როდრიგო ამტკიცებს, რომ სიყვარული შეუძლია მხოლოდ მას, ვინც მტკიცედ იცავს თავის ლირსებას და მოვალეობას, ვინც ვაჟუაცურად იძიებს შურს შეურაცხყოფისათვის. პასუხად ქიმენა ამტკიცებს, რომ მანაც შური უნდა იძიოს მამის მაგიერ. მართალია ქიმენა მამისათვის შურისძიებაში არ ივიწყებს თავის ძველ სიყვარულს როდრიგოსადმი, მაგრამ როდრიგოს მსგავსად ისიც ფიქრობს: სიყვარული შეუძლია მხოლოდ იმას, ვინც მტკიცედ იცავს თავის ლირსებას.

ამრიგად ტრაგედიის დედააზრია სიყვარულისა და ლირსების ურთიერთ წინააღმდეგობა.

ტრაგედია თავდება საქმეში მეფის ჩარევით და ერთი წლის შემდეგ დონ როდრიგოსა და ქიმენას დაქორწინების პერსპექტივით: მეფე ქიმენას და დონ როდრიგოს პეირდება, რომ ერთი წლის შემდეგ ის ხელს შეუწყობს მათ ქორწილს.

„სიდი“ დაწერილია ფეოდალური საზოგადოების გემოვნების მიხედვით. მთელს ტრაგედიაში ლაპარაკია ლირსებაზე, წინაპრების პატივისცემაზე, მამისათვის შურისძიებაზე; მტკიცედაა დაცული ფეოდალურ-გვაროვნული ლირსების შენარჩუნების პრინციპი. სიყვარული გამოცხადებულია მეორე ხარისხოვან კატეგორიად. გონებრივი განსჯა, კეთილშობილება მოითხოვს წინაპრების პატივისცემას, შეურაცხყოფისათვის შურისძიებას, ბრძოლას გვაროვნული ლირსების დასაცავად. დონ როდრიგო და ქიმენა ასრულებენ ფეოდალური ზნეობის ნორმებს, თუმცა ძლიერ უყვართ ერთმანეთი. გონება ლაპარაკობს გულის საწინააღმდეგოდ, გული ებრძევის გონებას. ტრაგედია „სიდი“ აგებულია ჩინებულად, მისი პოეტური ხერხი დიდ შტაბეჭდილებას ახდენს და მთელი ტრაგედია დიდი ინტერესით იკითხება.

კორნელი საფრანგეთის ფეოდალური არისტოკრატიის, მისი ყოფა-ცხოვრებისა და ზნეობრივი თვისებების შესანიშნავი მცოდნეა. მართალია „სიდის“ ფაბულა ესპანეთის ცხოვრებიდანაა აღებული, მაგრამ სული, რომელიც ამ ტრაგედიაში

ტრიალებს, კარგად გამოხატავს საფრანგეთის იმდროინდელი ფეოდალური არისტოკრატის მსოფლგაგებას. ქიმენა, დონ როდრიგო, დონ გომეცი, დონ დიეგო დიდი ფეოდალებია, მათი ხასიათი, ქცევა, სულიერი და ზნეობრივი ცხოვრება განსახიერებაა ფეოდალური კულტურის უმაღლესი რაინდულ-არისტოკრატიული ფორმისა. სწორედ ამიტომ გასაგებია, რატომ არ მოენონა ეს ტრაგედია აბსოლუტური მონარქიის ისეთ დიდ აპოლოგეტს, როგორიც იყო კარდინალი რიშელიე. მართალია კარდინალი კორნელის წინააღმდეგ იშველიებდა არისტოტელეს ავტორიტეტს, მაგრამ ნამდვილი საფუძველი მისთვის სოციალურ-პოლიტიკური ხასიათისა იყო. პიერ კორნელმა მშვენივრად გამოხატა ფეოდალური არისტოკრატის ხასიათი და ქცევა, მაგრამ მისი ტრაგედია სცენაზე დაიდგა იმ დროს, როდესაც აბსოლუტური მონარქია მტკიცდებოდა და „სიდში“ გამოთქმული აზრები მას აღარ ესაჭიროებოდა.

მიუხედავად ამისა, ფრანგული ლიტერატურის ისტორიაში – „სიდი“ დარჩა, როგორც დიდი მხატვრული ლირებულების ნაწარმოები. ეს ლირებულება გამოიხატა მის მშვენიერ დრამატულ აგებულებაში, ძლიერ ფსიქოლოგიურ მომენტებში და შინაგან მხატვრულ მთლიანობაში.

ტრაგედია – „როდეგიუნეში“ (1646), რომელსაც ლესინგი მკაცრად აკრიტიკებდა, კორნელი იძლევა სურათებს ძველი აღმოსავლეთის ისტორიიდან. „როდეგიუნეს“ ფაბულა კორნელს ამოუღია ალექსანდრის ისტორიული ქრონიკებიდან. პარფიანელებს ტყვედ ჩაუვარდა სირიის მეფე ნიკონორი. მის მეუღლეს, კლეოპატრას სირიაში აუჯანყდა ვიღაც ტრიფონი. ამ ხანებში გავრცელდა ხმა, რომ ნიკონორი გარდაიცვალა. კლეოპატრა ცოლად მიყვება ნიკონორის ძმას ანტიოქს. ტრიფონის აჯანყება ანტიოქმა ჩაახშო და გახდა მეფე. კლეოპატრა თავის შვილებს ნიკონორისაგან ანტიოქსა და სელევკს აგზავნის აღსაზრდელად ეგვიპტეში. მალე გამოირკვევა, რომ ნიკონორი არ მომკვდარა. კლეოპატრას ვერაგობით განრისხებული, იგი შურისძიებისათვის ცოლად ირთავს პარფენელების მეფის დას – როდეგიუნეს.

კლეოპატრა ებრძვის თავის ყოფილ მეუღლეს – ნიკო-ნორს, კლავს მას და ტყვედ წაიყვანს როდეგიუნეს. და შემდეგ უთვლის ეგვიპტეში თავის შვილებს – ანტიოქსა და სელევკს, მათ შორის რომელსა სურს ცოლად შეირთოს როდეგიუნე. როდესაც კლეოპატრა შეიტყობს, რომ როდეგიუნე ორივეს უყვარს, მაშინ წინადადებას აძლევს შვილებს შური იძიონ რო-დეგიუნეზე. როდეგიუნე კი თავის სიყვარულს ჰპირდება მას, ვინც შურს იძიებს მისი ყოფილი ქმრისათვის. იწყება ანტიო-ქისა და როდეგიუნეს სიყვარული. ანტიოქი ცდილობს შეარი-გოს კლეოპატრა და როდეგიუნე. კლეოპატრა ამით თითქოს კმაყოფილია, მაგრამ ჩუმად ავალებს სელევკეს შურისძიებას. როდესაც იგი რწმუნდება, რომ ამ საქმისათვის სელევკი არ გამოდგება, კლავს მას და ცდილობს მონამლოს თავის მეორე შვილი ანტიოქი, რომელიც ამ დროს ემზადება როდეგიუნეზე ჯვარსაწერად. საქორწილო ზეიმის დროს ანტიოქს ანოდებენ მონამლულ ლვინოს, მაგრამ სანამ ამ ლვინოს დალევდეს, მას მოუვა ცნობა სელევკის სიკვდილის შესახებ და თან გაფრთხ-ილება. გაბრაზებული როდეგიუნე ძალით ასმევს კლეოპატრას მონამლულ ლვინოს. კლეოპატრა სვამს და გადის სცენიდან მძიმე ტკივილებით შეპყრობილი. ანტიოქი ლოცულობს.

კლეოპატრა და როდეგიუნე ტრაგედიაში დახასიათებულია, როგორც ქალები, რომელთაც შურისძიება და ბრძოლა უფრო ემარჯვებათ, ვიდრე სიყვარული. კლეოპატრა თავის დიდებისა და პატივმოყვარეობისათვის შვილებსაც არ ზოგავს. ტრაგედიაში მოცემულია რთული პოლიტიკური და ოჯახ-ური სიტუაციები, საინტერესო ხასიათები და, ჩვენი აზრით, უმართებულოა ლესინგის მიერ ამ ტრაგედიის უარყოფითი შე-ფასება. ლესინგის მტკიცება, რომ კლეოპატრა არ არის ნამდვილი ქალის ტიპი, რომ მასში სიყვარულის გრძნობას ახრჩობს შურისძიების გრძნობა, მართალია, მაგრამ ისიც სიმართლედ უნდა იქნეს მიჩნეული, რომ ქალთა ასეთი ტიპებიც არსებობენ, მით უფრო ძველ აღმოსავლეთში – ტირანიისა და დესპო-ტიის საშინელ ეპოქებში, როცა ოჯახისა და სიყვარულის ნაზი გრძნობებისათვის ადამიანს არ ეცალა. არ უნდა დაგვავიწყდეს,

Ռոմ „Ռուգեցունց“ ոիշրեծողա օմ դրոս, Ռուպա Սայրանցը տժո
ցահալցեծունո ոյս Ռուգունց-Յանաթուկուրո օմեծո տազուանտո
Սուսելուանո լամեցեծո ֆա Շեշտրալունց Շուրուսեծունո տ. կոր-
նելուս Քրացեցունց պաշտուուս ձլուրուս ծրմունուս մոմենցո,
Սուպարունուս և Սուլուս Սոնածուս ալներա յորնելու ար պացարս,
Շեումունց ար մուսնուս ուս Սապուրագունց քրամանո, Ռոցորու
Ֆերույա, ցմորուս, Սուսելուանո ծրմունց լուրսեծուս և Պա-
տուումուցարեռուսատզուս. Սատուու արուս յուրացարո մեցավայրուն
յումենաս և կլուուսագրաս մորուս. Ռոցորու ՝ Սութսա“, ուս ՝ Ռո-
ւուցունց մուս Սութսա արուս ցամուսախուլո յալուս ծոնց ար մացրամ
ս թոմու ձլուրուս Շուրուսեծունո և ծրմունուս պատուս.

յորնելուս քրուս Սաზոցագունց անու Սենորու ասետո եասո-
ատունո ոյս Սափուրո. յուրացալուրո յուլուրուս Սուլու և Պատուսո
չեր յուգեց ար ոյս ցամյուրանո, չեր յուգեց ումունա ցարունու-
լու գուգեծուս և քերսոնալուրո ձլուրունց յմծլումատա պա-
րունո; Սուլու Շուա Սապուրնեց ուսա գուգեծուս գուգեծունց ան-
ցետուս գուգեծունց ընդունու ընդունունու, Շեմցեց յուաց յուգեց գուգեծուս
արսեծուս ասետո Սաზոցագունց ընդունու ցանցունու գուգեծունց և պարսա-
լուս արուսիուրագու մորուս յորնելու կպաց տապանուսմու-
լունց, րացցան լուսու XIV մեցուս արուս յուրացալուրո մոնարյուս
արուսիուրագու կպաց բանունու և մեսամե նուգեծուս իւմու յունեսա ամ
կպաց մոնուս յանու, նուգեծուս, րոմելու եմաս ալումալունց մե-
ռունց գուգեծուս, ընսուսա և ծոմարյուս նանցունց մունց.

Սյունանո ոյս յորնելուս պարունակունց յունուս նուգեծուս նուգեծուս,
ոչո մունց յունուս ցարունակունց 1684 նունու.

ՀԱՏՈՆՈ

յորնելու, Հատոնո և մոլուրո յուրանց յունուս յուրանց յունուս
դրամուս նամացան մոմարտունց յանունուն օմ յուրայուս, Ռուգե-
սաց Սաზոցագունց ընդունու ցամունց յունուս ցամյուրմենց յունուս
յուրացալուր-արուսիուրագունց մոնարյուս, Ռուգեսաց ոչաս յունուս,
Սաზոցագունց յունուս, Սաելունույուն յունուս գուգեծունց տազուանտո

ზოიადი სულიერი განწყობილებით წარსულისაკენ იყურებიან და ჰეროიკას ექცენტრული ყველგან. რასინი მოღვაწეობას იწყებს ისეთ დროს, როდესაც ფეოდალურ გარემოცვაში შემოდის წვრილფეხა აზნაურობა თავისი ლიბერალური სურვილებით, ნაზი გრძნობებით და ვნებიანი სულიერი განწყობილებით; როდესაც საზოგადოებაში მტკიცდება უფრო მეტი ჰუმანური და გულთბილი ურთიერთობა; როდესაც ოჯახსა და სიყვარულს მეტი ყურადღება ექცევა. მოლიერი იძლევა ამ პერიოდის უარყოფითი მხარეების მხატვრულ ასახვას, ხოლო რასინი მისი გარეგანი სილამაზის, ელვარებისა და პათოსის განსახიერებას. რასინი მეგობარია ლურ XIV, მეფე და რასინი ერთი ასაკისანი არიან. პოეტებს შორის მეფე განსაკუთრებით მფარველობდა რასინს.

უან რასინი დაიბადა 1639 წლის 21 დეკემბერს პატარა ქალაქ ფორტემილონში, მომავალი პოეტის მამა პროკურორი იყო. იგი ადრე გარდაიცვალა, ადრე გარდაიცვალა უანის დედაც. ათი წლის უანი მიაბარეს ქალაქ ბოვეს კოლეჯში. ჩვიდმეტი წლისა ის უკვე სწავლობს იანსენისტების სკოლაში, იმ დროისათვის საუკეთესო სკოლაში.

ლურ XIV და მარია-ტერეზიას შეუღლების გამო ის წერს ოდას „სენის ნიმფები“, რომელიც თვით შაპლენსაც კი მოენონა, და რისთვისაც იგი დაასაჩუქრეს ასი ლურიდორით.

რასინი წერს ნაზი გრძნობების გამომსახველ ტრაგედიებს. კორნელი მთავარ ყურადღებას აქცევდა ხასიათის სიღიადეს, რასინი მთავარ ყურადღებას აქცევს ქცევის სინაზეს, სიყვარულს, კორნელის ტრაგედიებში ვაჟური სული ტრიალებს. რასინი ცდილობს რაც შეიძლება ღრმად გამოსახოს ქალისა და სიყვარულის უნაზესი გრძნობები. კორნელი ჰერიოკული განწყობილების პოეტია, რასინი ქალისა და სიყვარულის მხატვარი.

რასინის ტრაგედია „ბრიტანიკუსში“ ნერონი იბრძვის ლამაზი ქალის იუნიასადმი სიყვარულისათვის. ისტორიულად ცნობილია, რომ ნერონს ეშინოდა თავისი ნათესავის ბრიტანიკუსის – ტახტი არ წამართვასო. რასინმა პოლიტიკური მომენტი შეცვალა სიყვარულით. ტრაგედიაში ნერონს მართლა

ეშინია ბრიტანიკუსის, მაგრამ არა იმიტომ, რომ მას ის ტახტს წაართმევს, არამედ იმიტომ რომ მას უყვარს ახალგაზრდა, მშვენიერი იუნია, რომლითაც გატაცებულია ბრიტანიკუსი. ტრაგედიაში გამლილია მთელი რიგი სცენებისა, სადაც ჩანს ნერონის ძალადობა, ტირანია, იუნიას ცდა თავი იხსნას მძიმე მდგომარეობიდან. ნერონი ბოლოს და ბოლოს, სხვების დახმარებით, მონამლავს ბრიტანიკუსს და იუნია რჩება ვესტალკად.

ტრაგედიაში ბრიტანიკუსი გამოყვანილია, როგორც კეთილშობილი, პატიოსანი გმირი, იუნიას შეყვარებული. ნერონი კი ნარცისი, ვერაგი ადამიანის განსახიერებას წარმოადგენს. მშვენიერია შეყვარებული, ლამაზი და გამბედავი იუნია. მაყურებლის, მკითხველის მთელი ყურადღება მიმართულია სიყვარულისაკენ. მთელს ტრაგედიაში ლაპარაკობს სიყვარული. ასეთივე ამბავია მოთხრობილი რასინის მეორე ტრაგედიაში, რომლის სახელწოდებაა „ანდრომახა“.

ტრაგედია „ანდრომახა“ აშენებულია ბერძნულ თქმულებაზე: აქილესის შვილს, პირს უყვარს ჰექტორის ქვრივი, ტყვედნაყვანილი ანდრომახა, რომელსაც ჰყავს შვილი ასტიანაქსი. პირი უყვარს ჰერმონიას. ანდრომახას აგონდება თავისი მშვენიერი ჰექტორი და არ სურს უღალატოს მოგონებას. ამიტომ ის უარს ეუბნება პირს. გაბრაზებული პირი ემუქრება ანდრომახას – შვილს წაგართმევ და ბერძნებს გადავცემო. საბერძნეთიდან ელჩად ჩამოდის ორესტი, რომელიც მოლაპარაკებას ანარმოებს ასტიანაქსის ბერძნების ხელში გადაცემის შესახებ. ორესტს უყვარს ჰერმონია, რომელიც ბოროტი და შურიანია. ანდრომახას ეშინია – შვილი არ წამართვან და თანხმდება ცოლად გაჰყვეს პირს. შურით სავსე ჰერმონია სარგებლობს შემთხვევით და თავის შეყვარებულ ორესტს ავალებს პირის მოკვლას. თუ პირს მოკლავ, ცოლად გამოგყვებით – ეუბნება ჰერმონია ორესტს. ტრაგედიის დასასრულს ჰერმონია თავს იკლავს და ორესტი გიუდება. ტრაგედიაში მშვენიერადაა ერთმანეთს გადახლართული პოლიტიკური და სატრფიალო მომენტი. ლამაზად არის აღწერილი ანდრომახასა და ჰერმონიას

ხასიათები. ნაზი, ტკბილი, გულევთილი, სათნო ანდრომახა, ბოროტი, ნებისყოფით ძლიერი, შეუბრალებელი ჰერმონია თითქოს ერთმანეთის კონტრასტებია. როგორც ფაბულიდან ჩანს, მთავარი ძალა ტრაგედიაში აქაც სიყვარულია. ადამიანი ცხოვრობს გარკვეულ სოციალურ-პოლიტიკურ გარემოცვაში, სახელმწიფოში, მაგრამ ის, რაც ყველაზე უფრო აღელვებს ადამიანს, რაც ათავისუფლებს ადამიანის ქცევას, ხასიათს, პატიოსნებას, მისწრაფებას – ეს არის სიყვარული – ამბობს რასინი.

სიყვარულის მთელი პოლოგებაა მოცემული ტრაგედია „ფედრაში“. მისი სიუჟეტიც ანტიკურ თქმულებაზეა აგებული. ათინის მეფეს თეზეოს ათინაში მოჰყავს მეორე ცოლი – ფედრა. თეზეოსის პირველი ცოლი იყო სკვითი ქალი, რომლისგანაც მას ჰყავს შვილი იპოლიტე. იგი სახით, ტანით, აღნაგობით მამას ჰგავს. ათინაში ჩამოსვლისთანავე ფედრას შეუყვარდება იპოლიტე და, როგორც შეყვარებული ქალი, ვერ ითმენს იპოლიტეს გულგრილობას. იპოლიტე წყნარი და პატიოსანი ახალგაზრდაა. მას ვერ წარმოუდგენია მისდამი ფედრას სიყვარული. როდესაც ფედრა სიყვარულს გაუმხელს თეოზეოსის ათინაში არ ყოფნის დროს, იპოლიტე სირცხვილით იწვის. ფედრას ეს-მის ხმები, რომ თეზეოსი ომში მოჰკელეს. ფედრას ლტოლვა იპოლიტესადმი ძლიერდება, მაგრამ მალე მოდის ამბავი – თეზეოსი ცოცხალია და ბრუნდებაო. ხალხში უკვე გავრცელებულია ფედრას და იპოლიტეს სიყვარულის ამბავი. თეზეოსის წინაშე თავი რომ გაიმართლოს, ფედრა მოსამსახურეს ათქმევინებს – სიყვარული პირველად იპოლიტემ გაუმულავნაო. განრისხებული თეზეოსი სამშობლოდან სდევნის იპოლიტეს; შეშინებული იპოლიტე გაურბის მამის რისხვას, არავითარ ახსნა-განმარტებას არ აძლევს მას და გზაზე ტრაგიკულად იღუპება, ეჭლი, რომელშიაც იპოლიტე ზის გადაბრუნდება. იპოლიტე იქვე კვდება. რასინი ვერ ბედავს ტრაგედიის ასე დამთავრებას; მეფის ცრუ, მატყუარა ცოლი შეუძლებელია კლასიკური ტრაგედიის სცენაზე. ამიტომ ტრაგედიის დასასრულს ფედრა თავს ინამლავს მედეას სანამლავით და სიკვდილის წინ თა-

ვის მეუღლეს – თეზეოსს გულახდილად უუბნება, რომ იპოლიტე მართალი იყო, სიყვარული პირველად მან – ფედრამ გაუმჟღავნა. იპოლიტეს ფედრა არ ჰყვარებია, მას სხვა ქალი ათინელი პრინცესა არისია უყვარდა.

ამის მოსმენა კიდევ უფრო ამნვავებს ტრაგიკულ გრძნობას თეზეოსში, რომელმაც აჩქარებით დაღუპა თავისი ერთგული და მოსიყვარულე შვილი.

აქაც ძლიერად არის მოცემული სიყვარულის დახასიათება. ფედრა სიყვარულის გამჟღავნების დროს იწვის ვნებათა დელვით, როდესაც იგი ჩაფიქრდება, ღმერთებს ამტყუნებს და ფილოსოფიურად ამბობს: „წყეულმა ღმერთებმა დაანთეს ჩემში სიყვარულის ცეცხლი“ (მე დამნაშავე არა ვარ). ფედრა დიდი ტემპეტამენტის ქალია. მას ძლიერი ნებისყოფა აქვს, მაგრამ შებოჭილია ტრადიციით, ოჯახური მორალით. მისი გული ვულკანივით დუღს. ფედრას მოთმენა არ შეუძლია, მან თავშეკავება არ იცის, ამის გამო კიდეც იღუპება. მთლიანად „ფედრა“, როგორც ლიტერატურული ნაწარმოები, სიყვარულისა და ვნების ტრაგედია. კორნელის კლეოპატრასთან შედარებით ფედრა რეალური ხასიათისაა. იგი ნამდვილი ქალია და ტრაგედიის მთელი სილამაზე ამ ქალური გრძნობის დახასიათებაშია. კორნელის კლეოპატრა და ქიმენა კი ცოცხალი სურათებია იმ დიდი ბრძოლებისა, რომლებშიც ქალი თანდათანობით ივიწყებს თავის ბუნებას მოვალეობის ან უფლების შენარჩუნებისათვის. კორნელის ქალები გონებას, მორალს, მოვალეობას უმორჩილებენ თავიანთ ქალურ ბუნებას. რასინის ქალები კი სიყვარულით არიან გატაცებული და დროგამოშვებით მათი ნაზი ბუნება იქცევა გრძნობის ქარიშხლად, რომელიც ფერფლად აქცევს მათსავე სხეულს, ტანს, ფიზიკურ სამყაროს.

სცენიურად რასინის „ფედრა“ სუსტი ნაწარმოებია. მის აგებულებას განსაკუთრებით აფუჭებს მითური ელემენტი: იპოლიტეს ეტლის ცხენების გველეშაპებით შეშინება, მედეას საწამლავით ფედრას სიკვდილი და სხვა დაუჯერებელი მომენტები; მხატვრულად არც ის ვარგა, რომ ფედრა თავის სიყვარულის ძალას მიაწერს ვენერას. რასინი ბაძავს ანტიკურ

მწერლებს, კერძოდ ევრიპიდეს, მაგრამ სწორედ ეს მიბაძვა, რაც მას კარგი ჰქონია, მხატვრულ ღირებულებას ართმევს ტრაგედიას.

ძლიერი სიყვარულის ამბავია მოცემული აგრეთვე ტრაგედია „მიტრიდატში“, სადაც როგორც ღერძის გარშემო ბორბალი – ისე ტრიალებს მთელი ოჯახის ბეჭი სიყვარულის გარშემო. რასინს აქვს წმინდა იდეოლოგიური ხასიათის ტრაგედიაც. ასეთია „გოთოლია“, რომელშიც დახასიათებულია ძველი პალესტინის თითქმის პრეისტორიული ამბავი, როდესაც იუდიზმი ებრძვის წარმართობას. ორი სარწმუნოების განწყობილება და პირისპირებულია ერთმანეთს და ამ დაპირისპირების ფონზე ნაჩვენებია ადამიანების ხასიათი და ქცევა, სიყვარული და შური, ბრძოლა და დამარცხება რთულ სოციალურ-პოლიტიკურ სიტუაციებში.

რასინი სასახლის პოეტია. მისი მხატვრული მეტყველება ყოველთვის გაზომილი, შეკავებული და დაწმენდილია. უსნორმასნორობას, ტრაფარეტულობას და უხეირო თქმას რასინი მუდამ ერიდება; სიყვარულის გრძნობების აღწერის დროს იგი არ გადადის პორნოგრაფიულ მომენტებში. რასინის მხატვრული მეტყველების თავისებურებას შეადგენს ისიც, რომ ყოველთვის მხედველობაში იღებს ვერსალის სასახლისა და მეფის გემოვნებას. ამიტომ რასინის ტრაგედიებს ძლიერ ეტყობა ხელოვნურობა, ოფიციალური ტონი, ალეგორიული მიმართულება. მეფის სასახლეში განმტკიცებული ეტიკეტი რასინს გულმოდგინედ შემოაქვს ტრაგედიაში. მას ყოველთვის თვალწინ უდგას ლუი მეფის პიროვნება და სურვილი; ცდილობს ყოველთვის ასიამოვნოს მეფეს, თავისი გმირების საუკეთესო თვისებებში დაგვანახოს მეფე, მისი გარეგნობა, კეთილშობილება და სიდიდადე. როდესაც ვერონიკა ახასიათებს თავის შეყვარებულ ტიტუსს, ყველა მიხვდება, რომ ტიტუსის პიროვნებაში ნაგულისხმევია თვითონ ლუი XIV. რასინი დიდი მხატვარია. მისი ნიჭი მიმართულია ერთი გარკვეული ხაზით: თავის ტრაგედიებში გამოჰყავს რა შესანიშნავ ქალთა ტიპები, რასინი ცდილობს სატრაქიალო ურთიერთობაში ქალს მიაკუთ-

ვნოს აქტივობა: გაიხსენეთ ფედრასა და იპოლიტეს, იუნია-სა და ბრიტანიულის დამოკიდებულება. მიუხედავად ზემოთ აღნიშნული ზოგიერთი მომენტისა, რასინი ორიგინალური, და-მოუკიდებელი და ძლიერი ესთეტიკური გემოვნების მწერალია. სწორედ იმ ხანებში, ლუი XIV ოცნებობდა სიყვარულზე. რა-სინის ტრაგედიები თითქოს მეფის გულისთქმის პოეტური პა-სუხი იყო. ამით აიხსნება ალბათ ლუი XIV დიდი პატივისცემა და კეთილი განწყობა რასინისადმი.

სიცოცხლის უკანასკნელ წლებში მან დაიმსახურა მეფის წყორძი, რაც მწვავედ განიცადა. რასინი გარდაიცვალა 1699 წლის აპრილში.

9.4 მოლიტვი

მოლიტვი მწერალ უან ბაბტისტ პოკლენის ფსევდონიმია. პოკლენი დაიბადა 1622 წლის 15 იანვარს. უანი ათი წლისა იყო, როდესაც დედა გარდაეცვალა, მამამ მეორე ცოლი შეირთო. მომავალ პოეტს ზრდიდა ბაბუა. პატარა უანი მამამ კლერმონის კოლეჯს მიაბარა. მამას უნდოდა, რომ შვილი იურისტი, ვექილი გამოსულიყო. მაგრამ ახალგაზრდა თეატრისაკენ მიის-წრაფოდა. მალე მოლიტვმა საკუთარი დასი შეადგინა და საფრანგეთის პროვინციაში თეტრალური წარმოდგენის მოსაწყობად გაემგზავრა. იგი დიდხანს მოგზაურობდა თავისი დასით და სახელიც გაითქვა. 1658 წელს მოლიტვი დაბრუნდა პარიზში და ენერგიულად მოჰკიდა ხელი პიესების წერას.

1662 წელს მოლიტვმა ცოლად შეირთო მსახიობი არმანდ ბაუერი. მაგრამ ოჯახურ ცხოვრებაში მან ბედნიერება ვერ ჰპოვა. არმანდ ბაუერი იყო მოარმიყე კოკეტკა, რომელიც თავანისმცემლებს ეძებდა. მოლიტვი ხედავდა ბაუერის ცუდ ყოფა-ქცევას, მაგრამ ცოლი მაინც უყვარდა და იტანჯებოდა. შეიძლება ამან ერთგვარად დააჩქარა მოლიტრის სიკვდილი.

ლიტერატურული მოლვანეობა მოლიტრს რთულ პირობებში უხდებოდა. მის გარშემო შეიქმნა მექორეებისა და მტრუ-

ლად განწყობილი პრანჭიების, დონ უუანების, ტარტიუფების ჯგუფი, ინტრიგები და დაბეზღებანი. მტრები მოლიერის სიკვდილის შემდეგაც არ ისვენებდნენ. 1673 წელს მოლიერი გარდაიცვალა, პარიზის არქიეპისკოპოსმა ერთხანს ნება არ მისცა დიდი დრამატურგის ცოლს ეკლესიური წესით დაემარხა ქმარი, მხოლოდ მეფის ჩარევის შემდეგ დათანხმდა არქიეპისკოპოსი მიცვალებული დაემარხათ ქრისტიანულად.

მოლიერის დრამატული მოღვაწეობა იწყება საფრანგეთის პროვინციებში. მან დიდხანს იმოგზაურა სოფლებსა და დაბებში, პროვინციის ქალაქებში, იგი აკვირდებოდა საზოგადოების სხვადასხვა ფენას, წრეს, წოდებას, სწავლობდა ყოველდღიურ სინამდვილეს და ეჩვევოდა თეატრში აქტიორულ მოღვაწეობას. ამ დროს საფრანგეთში განსაკუთრებით აფასებდნენ იტალიურ პიესებს და თეატრალურ კულტურას. მოლიერიც პირველად ბაძავდა იტალიელებს, მაგრამ ეს დიდხანს არ გაგრძელებულა, „სასაცილო პრანჭიები“ (*Les pre'cieuses ridicules*) იყო პირველი კომედია, რომელშიც მოლიერის გენია ალაპარაკდა თავისებური სტილით და მხატვრული გემოვნებით. მოლიერმა გამოსახა თავისი ირონიული დამოკიდებულება საზოგადოებაში გაპატონებულ გემოვნებაზე, სალონებში განმტკიცებულ ხელოვნურ ტონზე, თქმასა და ყოფა-ქცევაზე. ამ პიესაში გამოსახულია მთელი სიყალბე, ფუქსავატობა, არარაობა არისტოკრატი ქალებისა, მათი სიყვარულისა და იმედების. სიცილში ისმის წყრომა და უკმაყოფილება მოლიერისა, რომელიც საზოგადოებრივი ცხოვრების წვრილმანების, არისტოკრატიული ფუქსავატობის დამახასიათებელი თვისების, სალონებისა და ოჯახების იშვიათი მცოდნეა. თავისი დროის ოჯახის შინაგანი მხარე, ქალის მდგომარეობა, მამაკაცისადმი ქალის დამოკიდებულება მოლიერმა შესანიშნავად დაახასიათა „ქალთა სკოლაში“ (*L'Ecole des femmes*). ამ ნაწარმოებში სასაცილოდ აღებულია ძველი ოჯახი თავისი ეგოისტური ზრახვებით, სასიყვარულო შემთხვევებით, ქმრისადმი ცოლის ერთგულებითა და ოჯახური ტირანიით. მოხუც არნოლფს უყვარს თავისი ახალგაზრდა და ლამაზი მოწაფე აგნესა. იგი ვილაცას

ეცნობა, როცა არნოლფი შინ არ არის. ბრუნდება თუ არა შინ, არნოლფი ეკითხება აგნესას – ხომ არაფერი მომხდარა მისი არყოფნის დროს. არაფერი – უპასუხებს აგნესა – მხოლოდ კატა მოვდაო. სხვა არაფერი მომხდარა? – ხელმეორედ ეკითხება არნოლფი ქალს, რადგანაც შიეტყო, რომ აგნესა ვიღაცას გასცნობია. აგნესა გულუბრყვილოდ ყვება თავისი სასიყვარულო შემთხვევის ამბავს. ორკვევა, როდესაც აგნესა ფანჯარასთან იდგა, ვიღაცას მისთვის თავი დაუკრავს, აგნესასაც უპასუხია თავის დაკვრით. უცნობს მეორეჯერ დაუკრავს თავი, აგნესასაც მეორედ უპასუხია თავის დაკვრით. შემდეგ ვიღაც მოხუცი ქალი მოსულა და უთქვამს, რომ აგნესას გულში დაუჭრია უცნობი. აგნესა შენუხებულა – ვერ გაუგია, როგორ შეეძლო ჭრილობის მიყენება უცნობისათვის. უფიქრია – შანდალი ან უთო ხომ არ დამივარდა და თავზე ხომ არ დაეცა უცნობსო. მაგრამ მოხუცი ქალი ეუბნება, რომ უცნობი აგნესას დაუჭრია თვალებით და მძიმე არის ავად. მის მოსარჩენად საჭიროა უცნობმა გნახოსო. აგნესა თურმე დათანხმდა. მას შემდეგ უცნობი კაცი ახლო გასცნობია აგნესას, მოსულა მასთან, – ყველაფერი ეს აგნესამ უამბო არნოლფს.

არნოლფს აინტერესებს – სადამდე მივიდა მათი გაცნობა და ეკითხება: კიდევ რა მოხდა თქვენს შორის, რა მოგთხოვა უცნობ-მა აგნესა მორცხვად ელაპარაკება – ვერ გეტყვიო. ამან კიდევ უფრო დააინტერესა არნოლფი, რომელიც გაფიცხებული ეხვეწება – მითხარ, მითხარ რა მოგთხოვათ. აგნესას თქმა უძნელდება, არნოლფს მოთმინება არ ყოფნის... ასეთი დაჭიმული მდგომარეობა თავდება აგნესას სასაცილო განცხადებით, რომ უცნობმა ჩემი ლენტი წაიღოო. დარწმუნდა რა, რომ ბევრი არაფერი მომხდარა, მაგრამ საფრთხე მაინც ჩანს, არნოლფი გაკვეთილებს აძლევს აგნესას, თუ როგორ უნდა იქცეოდეს წესიერი ქალი. „თვალებში მიყურე და ყოველი სიტყვა ჩემი დაიმახსოვრე“ – ეუბნება არნოლფი აგნესას. შენ სიღარიბეში ხარ დაბადებული და მე გაგა-ბედნიერე. ლირსი რომ გახდი იმ მდგომარეობის, რომელშიც იმყოფები შენ, მე უნდა მიმადლოდეო. შემდეგ არნოლფი უმტკიცებს აგნესას, რომ ქალის თავისუფლება ცარიელი სიტყვებია. ოჯახში

მამაკაცი მეფეებ და თავი. კაცი და ქალი – ორი ნახევარია, მაგრამ ნახევარი უთანასწორო. ჯარისკაცი ემორჩილება უფროსს. მოსამ-სახურე – პატრონს, ბავშვი – მამას, უმცროსი ძმა – უფროსს, ცოლი უნდა იყოს კაცის მონა და მორჩილი; თუ ყველაფერში ცოლი არ დაემორჩილება ქმარს, ცოლს მოელის ჯოჯოხეთში ტანჯვა. მოლიერი აქ უტევს კათოლიკური რელიგიური ნარმოდ-გენის საშინელებას და დასცინის სარწმუნოებას. დასასრულ არ-ნოლფი ასწავლის კარგი ქცევის კანონებს თავის მოწაფეს და საყვარელ ქალს.

პირველი კანონია ცოდნა იმისა, რომ ცოლი კაცს მხოლოდ თავისათვის უნდა; მეორე კანონია – ქალი უნდა ეცადოს კარგად გამოეწყოს და თავი მოაწონოს მხოლოდ თავის ქმარს, სხვას არავის; კანონი მესამე: საღებავების სახეზე წასმა არ ესაჭიროება ქალს. ხელოვნური სილამაზე ვის რად უნდა. კანონი მეოთხე: ცოლი განზე არ უნდა იყურებოდეს და სხვას არავის არ უნდა ეძებდეს. კანონი მეხუთე: სასტუმრო ოთახში ცოლი უნდა იღებდეს მხოლოდ შინაურებს. კანონი მეექვსე: არავისა-გან ცოლი საჩუქრებს არ უნდა იღებდეს; ვინაა, რომ საჩუქრს მოიტანს, თუ რამე საარგებელს არ მოელის?! კანონი მეშვიდე: ცოლის ოთახში არ უნდა იყოს არც მელანი, არც ქალალდი; თუ რამე საწერი აქვს, მის მაგიერ ქმარმა უნდა დაწეროს.

ასე მიჰყება არნოლფი და ყოფა-ცხოვრების თერთმეტ სხვადასხვა კანონს ასწავლის აგნესას. ამ კანონებში გამოსახულია მოლიერის დიდი ირონია, თუმცა ამავე დროს არნოლფისა და აგნესას სცენა ერთგვარად წააგავს მოლიერის ოჯახურ მდგომარეობას.

„ქალთა სკოლა“ შესანიშნავი კომედიაა. პირველად იგი დაიდგა პალერმიიალში, 1662 წლის 26 დეკემბერს, „მეფე დაე-სწრო ნარმოდგენას და ისე იცინოდა, რომ მუცელი ხელით ეკავა“, ამბობს დორქ. ძველი რეჟიმის მომხრეებს პიესა არ მოეწონათ. მოლიერის მტრებმა სალაპარაკო იშოვეს და პიესის ავტორს რელიგიის შეურაცხყოფა დასწამეს. საზოგადოება ორად გაიყო, მაგრამ მეფე მოლიერის დამცველთა რიგებში დარჩა. ამან უზრუნველყო მოლიერის გამარჯვება.

როგორც ვხედავთ, ამ პიესის მთავარი გმირი არის არნოლფი, მის ხასიათში მოცემულია ძველი ყოფა-ცხოვრების დამცველი – ტირანი, ეგოისტი, რომელიც ანგარიშს არ უწევს სხვის სულიერ განწყობილებას და სურს დაიმორჩილოს ლამაზი ქალი აგნესა. არნოლფი ცდილობს აგნესას მოუსპოს სიყვარულის გრძნობა. აგნესა გულუბრყვილოდ მსჯელობს, ცდილობს არნოლფს გაექცეს. მოლიტრის გენია მარტივ ოჯახურ პირობებში, ქალისა და კაცის ურთიერთობაში, გვაძლევს ადამიანთა სასაცილო მხარეების მშვენიერ სურათებს. მოლიტრი ახასიათებს იმ ოჯახურ-საზოგადოებრივ გარემოცვას, რომელშიც აგნესა იმყოფება. პიესიდან ჩანს იმდროინდელი აღზრდისა და ოჯახის ცუდი მხარეები. აგნესა თითქოს გასულელებულია პირობებით, მახინჯი აღზრდით, მაგრამ ბუნებრივად სულელი არ არის. სულელებად გამოიყურებიან არნოლფის ლაქები. ორესი და კრიზალდი დამხმარე ტიპებია. ისინი გამოყვანილია იმ მიზნით, რომ ჩვენ წინაშე უფრო ნათელი გახადონ მთავარი გმირების – არნოლფისა და აგნესას ხასიათები, მათი ქცევის თავისებურებანი.

მოლიტრი ღრმად აკვირდება საზოგადოებრივ განწყობილებას. იგი ცხოვრებაში ხედავს ტარტიუფებისა და დონ ჟუანების ტიპებს, მათთან ერთად ამჩნევს ჭეშმარიტებასა და სამართლიანობის მაძიებლებს – მწუხარე და სევდიან ალცესტებს. მოლიტრის სულშიც ღელავს მსოფლიო სევდის ტალღა.

აკვირდება რა საფრანგეთის საზოგადოებას, მის მოტრფიალე იეზუიტებს, ორპირებს და ფლიდებს, მოლიტრი მიზნად ისახავს საზოგადოებრივ-ოჯახური მდგომარეობის დახასიათებას იეზუიტურ გარემოცვაში. ტარტიუფი გარეგნულად ფრიად წესიერი და მორწმუნე ადამიანია. ის თავს შეაყვარებს ორგონს და შეძვრება მის ოჯახში, თუმცა ოჯახის დანარჩენი წევრები და მახლობელი ნათესავები – კლეანტი, მარიანა, დორინი – მშვენივრად ამჩნევენ, რომ ტარტიუფი მხოლოდ გარეგნულად ჩანს პატიოსან კაცად, სინამდვილეში ის გაიძვერა და ვერაგია, მაგრამ ასეთ შეხედულებას ტარტიუფზე არ იზიარებს ორგანი. ეს უკანასკნელი მარიანას საქმრო და სასიძო ვალ-

ერს უცხადებს, რომ ქალიშვილს ვერ მიათხოვებს მას, ვინაიდან სიძედ სურს ტარტიუფი, ოჯახის წევრები ხედავენ, რომ გამოსავალი არ ჩანს. ორგონმა მთელი თავისი ქონება ნოტარიალური წესით ტარტიუფს დაუმტკიცა. რომ ახადოს ფარდა ტარტიუფის პიროვნებას, მის უზნეობას, რომ დაუმტკიცოს ქმარს, რა გათახსირებული კაცია ტარტიუფი, ორგონის ცოლი ელმირა პაემანს უნიშნავს ტარტიუფს და ამ სატრუიალო შესვედრის დროს თავის მეუღლეს მალავს მაგიდის ქვეშ. შემოდის ტარტიუფი. მის სააშიკო სიტყვებს ისმენს ორგონი. როდესაც ტარტიუფი ვნებათა ღელვით ათამაშებული, გადაეხვევა ელმირას და კოცნას დაუწყებს, ორგონი გამოვარდება და გააგდებს გაიძვერა ტარტიუფს. ეს უკანასკნელი მიმართავს აღმასრულებელს, რომ გამოასახლოს ორგონი, რადგან სახლი და მთელი ქონება დამტკიცებული აქვს მას. შესაძლებელია ეს კურიოზული ამბავი მომხდარიყო, რომ საქმეში მეფე არ ჩარეოდა. მოდის მეფის ნების ამსრულებელი – პოლიციის ჩინოვნიკი, რომელიც აცხადებს მეფის განკარგულებას ტარტიუფის შეპყრობისა და ციხეში ჩასმის შესახრბ. რა თქმა უნდა მეფის ჩარევა და, ისიც მოულოდნელი, მხატვრული თვალსაზრისით კარგი არ არის, მაგრამ მოლიერს ამით სურდა განემტკიცებინა ერთგვარი მორალური შეხედულება, რომ გაიძვერასა და უსინდისო ადამიანს ცხოვრებაში დიდხანს არსებობა არ შეუძლია. ფსიქოლოგიურ-მორალური მხარე მოლიერს სწორად აქვს გადმოცემული. ტარტიუფებს საზოგადოებაში დიდხანს არსებობა არ შეუძლიათ. ან საზოგადოება უნდა დაიღუპოს ან ტარტიუფები უნდა ჩამოშორდნენ საზოგადოებას. მოლიერმა მეფის ჩინოვნიკის საშუალებით პარაზიტი ტარტიუფი მოაშორა ორგონის ოჯახს და საზოგადოებას.

თავდაპირველად ტარტიუფი გამოყვანილი იყო პიესაში, როგორც სამღვდელო პირი, ამან იეზუიტების წრე აალაპარაკა მოლიერის წინააღმდეგ. მდგომარეობა ისე გართულდა, რომ მეფეს პიესა მოახსნევინეს. ხუთი წელი ისე გავიდა, რომ „ტარტიუფი“ არ დადგმულა საჯარო თეატრში. თუმც საზოგადოება მას კითხულობდა, პრინცი კონდე კი ხშირად სდგამდა თავის

კოშკში. მეფემ მოლიტვის ურჩია გამოეცვალა ტარტიუფის კოსტიუმი, ესე იგი ტარტიუფი გამოეყვანა, როგორც საერო პირი. მოლიტვისა რჩევა-დარიგება მაღლობით მიიღო, პიესა შეაკეთა და მეფის ბრძანებით „ტარტიუფი“ ხელახლა დაიდგა პარიზში. მას შემდეგ იგი იდგმებოდა დროგამოშვებით. დიდია ამ პიესის სოციალურ-ისტორიული აზრი. საზოგადოებაში ტრიალებენ ტარტიუფები, მაშასადამე, საზოგადოებას ხიფათი მოელის – ამბობს ამ პიესით მოლიტვი.

ტარტიუფი, როგორც ტიპი, საზოგადოების დაავადების მაჩვენებელია. რამდენადაც ზნეობრივად დაავადებულია ტარტიუფი, იმდენად სქესობრივად თავშეუკავებელია დონ უუანი.

თქმულება „დონ უუანი“ წარმოშობით ესპანურია. ეს-პანელმა ბერმა გაბრიელ ტელიესმა, რომელმაც თავის თავს დაარქვა ტირსო დე მოლინა, პირველად შემოიტანა ლიტერატურაში დონ უუანის ამბავი. ტირსო დე მოლინა იყო ლვისმეტყველი და მქადაგებელი, მაგრამ ამავე დროს პოეტი. ეს-პანურ თქმულებაში დონ უუანის ამბავი იწყება იტალიაში – ნეაპოლში და თავდება სევილიაში – ესპანეთში. ტირსო დე მოლინა ემყარება სევილიის ქრონიკებს, რომლებშიაც მოთხოვილია უზნეო კაცის – დონ უუანის ამბავი.

დონ უუანს მოუტაცებია ვიღაც კომანდორის გონსალო დე ულოას ქალიშვილი. მოხუცებული გონსალო დე ულოა დადევნებია მოტაცებულ ქალიშილს და მომტაცებელს, მაგრამ გზაზე მოუკლავთ. იგი დაუმარხავთ ფრანცისკანელი ბერების ეკლესიაში.

ქრონიკები მოგვითხრობენ, რომ დონ უუანი არ ისვენებდა, ისევ იტაცებდა ქალებს, რყვნიდა, ათასირებდა ოჯახებს, ხოლო მთავრობა სდუმდა. ბოლო რომ მოეღო სისაძაგლისათვის, ბერებმა გადაწყვიტეს, მოეკლათ დონ უუანი. მათ წერილი მისწერეს დონ უუანს, რომ ვითომ უცნობი ახალგაზრდა და ლამაზი ქალი მას შეხვედრას უნიშნავდა ლამე ფრანცისკელების ეკლესიაში, სადაც დამარხული იყო გონსალო დე ულოა. დონ უუანი დანიშნულ დროს გამოცხადებულა ფრანცისკელების ეკლესიაში. ბერებს ის მოუკლავთ და ჩუმად გადაუგდიათ.

პიესა იწყება იმით, რომ დონ უუანს მსახური სგანარელი ესაუბრება დონ უუანის ყოფილი ცოლის დონა ელვირას მსახურს. სგანარელი ახასიათებს დონ უუანს როგორც ყაჩალს, ცოფიან ძალს, სატანას, თურქს, ურნმუნოს, რომელიც ცხოვრობს ისე, როგორც ეპიკურის ღორი, როგორც სარდანაპალი... სგანარელის დახასიათებით, დონ უუანი გარყვნილი კაცია. ელაპარაკება რა ამას დონა ელვირას მსახურს, ურჩევს მას, არსად არაფერი თქვას ამის შესახებ, თორემ ყველაფერს შენ დაგაბრალებ, თითქოს შენ მოჭორეო. შემდეგში ირკვევა, რომ დონ უუანმა იცის ვის ელაპარაკებოდა სგანარელი და რაზე. დონ უუანი სგანარელს უხსნის სიყვარულის ძალას და მნიშვნელობას ადამიანისათვის. მისი სიტყვებით რომ ვთქვათ, სიყვარულის სიამოვნება მხოლოდ ცვლილებაშია. თუ სიყვარულის ობიექტი არ იცვლება, სიყვარულს ძალა ეკარგება. დონ უუანის მიზანია, სადაც არ უნდა იყოს, სიყვარულში გამარჯვება.

დონ უუანის ხასიათის ფართოდ გაშლისათვის მოლიერის კომედიაში შემოჰყავს გლეხები პიერო და შარლოტა. ისინი შეყვარებულები არიან. პიეროს შარლოტა უყვარს, შარლოტა-საც უყვარს პიერო. მაგრამ მოეწონება დონ უუანი, რომელიც ერთ და იმავე დროს სიყვარულს უხსნის შარლოტასაც და მატიურინასაც. სინამდვილეში დონ უუანი ორივეს ატყუებს. მას საერთოდ არავის სიყვარული არ შეუძლია. დონ უუანი მხოლოდ ვნების ამყოლი ტიპია. მოლიერს დონ უუანი დახასიათებული ჰყავს შემთხვევასთან დაკავშირებით: დონ უუანი წყალში ჩავარდა და იხრჩობოდა. პიერომ ის გადაარჩინა, ამოიყვანა და უცქერის რა სველ დონ უუანს, უკვირს რომ თავზე თმა მთლიანად გადაიძრო და თავის საყვარელ ქალს შარლოტას ეუბნება: „მისმინე შარლოტა, მათ (არისტოკრატებს) თმა თავზე არ უჩერდებათ, ისინი თმას ერთბაშად იხურავენ, როგორც სარქმელს; სახელურები ისე ფართო აქვთ, რომ მე და შენ ორივე შევეტევით; შარვლის მაგიერ აქვთ რაღაც ძალიან ფართო წინსაფარი“. პიერო დონ უუანს ახასიათებს როგორც სასაცილო ადამიანს. დონ უუანის ასეთი დახასიათება იწვევს

შარლოტას დაინტერესებას. მას სურს ახლოს გაიცნოს დონ უუანი. ეს უკანასკნელიც მზად არის და ეცნობა შარლოტას. ამის შემდეგ იწყება დონ უუანის და შარლოტას რომანი.

პიესა „დონ უუანი“ ფეოდალური არისტოკრატიის თვით-ნებობის, ძალმომრეობის, უზნეობის მკაცრი და შეუ-ბრალებელი კრიტიკაა. მოლიერი ხედავს, თუ როგორ რყვ-ნის ოჯახს, სიყვარულს, ადამიანურ ზნეობას წარჩინებული წოდება. დონ უუანი გაუმაძლარი სქესობრივი წყურვილია. იგი ქვეყანას უყურებს, როგორც მისი პირადი სიამოვნების არენას. მოლიერის სატირა მიმართულია განსაკუთრებით თავადაზნაურობისა და სამღვდელოების წინააღმდეგ. დონ უუანი თავადაზნაურობის დამახასიათებელ თვისებებს ატ-არებს: სიამაყე, თავგასულობა, არაადამიანური, ამორალური თვისებები ხასიათისა დამახასიათებელია დონ უუანისათვის. მოლიერმა შებრალება არ იცის დაცინვაში. სასაცილო პრან-ჭიები, ტარტიუფები, დონ უუანები, არნოლფები – აი წარმო-მადგენლები ძველი თავადაზნაურული ყოფა-ცხოვრებისა, მონასტრებისა, ეკლესიებისა. მაგრამ, მოლიერი იცნობს გა-ბატონებული წოდების გარდა სხვა ფენებსაც – უორუ დან-დენებს და უურდენებს.

მოლიერი სასაცილოდ იღებს ბურჟუებს, რომელთაც სურთ დაახლოება აზნაურებთან, შეთვისება მათი ქცევისა, მანერების. უორუ დანდენი გამდიდრებული გლეხია და მი-ილტვის წარჩინებული წრეებისაკენ. აზნაურებთან დაახლოე-ბის მიზნით, იგი ირთავს აზნაურის ქალიშვილს. მაგრამ ქალის მშობლები და მახლობლები მას დასცინიან. ცოლი ლალატობს. ამ წრეში უორუ დანდენი სიხარულს ვერ პოულობს და გულგა-ტეხილი თვითონვე ჰკიცხავს თავის თავს: ჩემი ცოლის შერთ-ვა გაკვეთილად გამოადგება ჩვენს ძმებს, გლეხებს. ეხლა მე კარგად მესმის, რომ მიუხედავად ჩემი სიმდიდრისა, ჩემთვის გაცილებით უკეთესი იქნებოდა ცოლად შემერთო უბრალო, პატიოსანი გლეხის გოგო.

ტიპურია გააზნაურებული მდაბიო უურდენი, რომელსაც სახლში მოჰყავს მუსიკის, ცეკვისა და ფარიკაობის, ფილოსო-

ფის მასწავლებლები. იგი იცვამს როგორც მარკიზი და სულით და გულით ცდილობს იყოს მიღებული დიდგვაროვანთა საზოგადოებაში; ჰქონდეს ისეთი გარეგნული გამოხედვა და ელვარება, როგორიც აზნაურებს აქვთ.

შეისწავლა რა საზოგადოების ყველა ფენა, დაახასიათა რა გაბატონებული წრეები, მათი მიმბაძველები, მოლიერმა იგრძნო სიცარიელე, ფუქსავატობა, ფლიდობა, ორპირობა, მთელი სისაძაგლე არსებული რეალური ცხოვრებისა და მივიდა თავისი მსოფლმხედველობის განზოგადებამდე.

კომედია „მიზანტროპი“ ცხოვრებაში სიმართლისა და პატიოსნების შესანიშნავი დრამატიული განსახიერებაა.

ალცესტი თავისი მსოფლმხედველობით, განცდებით, მისწრაფებებით ჰამლეტის მემკვიდრეა. პიესა საზოგადოებამ პირველი წარმოდგენიდანვე მიიღო, თუმცა ზოგიერთების ყალბი გადმოცემით „მიზანტროპი“ პირველ ხანებში არ ჰქონდა დიდი წარმატება. რა თქმა უნდა, მოლიერის მტრების მიერ დატოვებული ყალბი გადმოცემები შერჩა ლიტერატურის ისტორიას და ზოგიერთები დღესაც იმეორებენ ამ ჭორებს. სინამდვილეში „მიზანტროპი“ ყოველთვის დიდი ყურადღებით სარგებლობდა. მეტიც, მოლიერის ტიპებს ამსგავსებენ რეალურ ადამიანებს. ამბობდნენ: ორომტი – სენტეტიენია, სელიმენა – ჰერცოგინია და ლონგვილი, ალცესტი – ჰერცოგ და მონტოზიე და სხვ. საზოგადოებაში დაიწყეს ლაპარაკი იმის შესახებ, რომ მოლიერს თითქოს უნდოდა სასაცილოდ გამოეყვანა მონტოზიე. ამ უკანასკნელმაც შეურაცხყოფად მიიღო მოლიერის პიესა, თუმცა ჯერ კიდევ არ ენახა და თავისი წარმოდგენა შეიმუშავა საზოგადოებაში გაცრცელებულ შეხედულებათა მიხედვით. მონტოზიე იმ ზომამდე გაბრაზებული იყო, რომ გადაწყვიტა ეცემა მოლიერი. მალე მეფემ მოისურვა „მიზანტროპის“ ნახვა. მოლიერი მთლად შიშმა შეიპყრო, მან იცოდა, რომ მეფესთან ერთად პიესას ნახავდა მონტეზიე, როგორც მეფის გუვერნიორი. სინამდვილეში მოულოდნელი ამბავი დატრიალდა. მონტეზიეს პიესა ძალიან მოეწონა და მოისურვა მოლიერთან დალაპარაკება. როდესაც მოლიერს

უთხრეს: „შენი ნახვა სურს მონტოზიესო“, მოლიერი შიშით კინაღამ მოკვდა. ბოლოს შეშინებული მოლიერი მიიყვანეს მონტიზიესთან. მან იგი სიხარულით გადაკოცნა და მადლობა უთხრა იმისათვის, რომ მართლა აღმოჩნდა მსგავსება მასსა და ალცესტს შორის. ალცესტი მონტეზიემ მიიღო კეთილშობილ და ყოველმხრივ მშვენიერ ტიპად.

ზოგიერთები უარყოფენ ზემოხსენებულ ისტორიას მონტეზიეს შესახებ. ემე მარტენის აზრით, ალცესტი იგივე მოლიერია. ალცესტის სახეში მოლიერმა თავისი თავი იგულისხმა და არა მონტოზიე ან სხვა ვინმეო.

ერთი სიტყვით, მოლიერის „მიზანტროპმა“ აალაპარაკა საზოგადოება. გვიჩვენა, რომ ქვეყნად არსებობენ ისეთი პატიო-სანი ადამიანებიც, როგორიცაა ალცესტი. „მიზანტროპი“ იწყება ფილინტისა და ალცესტის ბაასით. ფილინტი არის საზოგადოებრივი ფუქსავატობის, ორპირობისა და ფლიდობის განსახიერება. ალცესტი – ანტიპოდია. მას ეზიზლება ორპირობა, „მოლაყბეთა პრანჭიობა“, უაზრო დროსტარება, ყველასთან ერთნაირად დაზეპირებული სიტყვებით ლაპარაკი. „ვისაც ყველა უყვარს, მას არავინ არ უყვარს“ – ამბობს ალცესტი. შეუბრალებლად უნდა ვდევნოთ სიცრუე და ორპირობა. „ჩვენ ადამიანები უნდა ვიყოთ, სიმართლე უნდა იყოს ჩვენი დამამშვენებელი; დევ, გულმა თქვას თავისუფლად და წესიერების ნიღაბის ქვეშ ნუ ვიმალებით“ – განაგრძობს ალცესტი. ფილინტი ყოველთვის საზოგადოებაშია, იგი ქვეყანას იღებს ისე, როგორც ის არსებობს ადამიანთა ფუქსავატურ ურთიერთობაში, ოფიციალურ საქმოსნურ მიმდინარეობაში, პირფერობასა და ღალატში. ალცესტი ქვეყნად ჭეშმარიტებასა და სიმართლეს ეძებს. მას უყვარს სელიმენა, მაგრამ სელიმენა სულიერად ცარიელი და უხასიათო ქალია. ამიტომ ალცესტი რწმუნდება, რომ ქვეყნად მისთვის არ არსებობს არავითარი სიყვარული და ბედნიერება. ნაწყენი, შეურაცხყოფილი, ჭეშმარიტების ძიებით დაღლილი, იგი შორდება საზოგადოებას გულისწყრომით და მწარე ირონიით.

„მიზანტროპი“ ძლიერი ნაწარმოებია. ალცესტი კეთილშობილი რაინდია ჭეშმარიტების, პატიოსნების, ადამიანობის დამ-

ცველი. მის ქცევასა და ხასიათში უსათუოდ არის რევოლუციური მომენტი. ალცესტი არა მარტო აკრიტიკებს ადამიანებს, საზოგადოებას, არამედ პირდაპირ მოითხოვს გარკვეული პრინციპების განხორციელებას – ჭეშმარიტებისა და სიმართლის განხორციელებას.

1672 წელს მოლიერმა დადგა თავისი პიესა „მეცნიერი ქალები“ (*“Leo femmes savantes”*). ამ კომედიაში მოლიერი იძლევა ისეთ ქალების დახასიათებას, რომელთაც, მართალია, პრეტენზია აქვთ მეცნიერები იყვნენ, მაგრამ სინამდვილეში სასაცილონი არიან. „მეცნიერი ქალები“, როგორც კომედია, ერთგვარად წააგავს „პრანქია ქალებს“. მასში გამოყვანილია სამი მთავარი ტიპი: ფილამანტა – კრიზალის ცოლი, ფილამანტას ქალიშვილი არმანდა და კრიზალის და ბელიზა. ყველა ისინი დარწმუნებული არიან, რომ დიდად საჭირო მეცნიერი ქალები არიან. განზე დგას ახალგაზრდა ჰანრიეტა – კრიზალის უმცროსი ქალიშვილი, კლიტანდრის შეყვარებული. ჰანრიეტას შეუძლია გატაცებული სიყვარული, მაგრამ მას ხელს უშძლიან. დედას უნდა თავისი ქალიშვილი მიათხოვოს უნიჭო პოეტს ტრისონტენს. ჰანრიეტას კი უყვარს არა ტრისონტენი, არამედ – კლიტანდრი, რომელსაც ბედნიერი შემთხვევით კიდევაც მიჰყვება ცოლად. კომედია თავდება სიკეთის გამარჯვებით, მაგრამ მხოლოდ კრიზალის ძმის არისტის ჩარევის შემდეგ.

„მეცნიერ ქალებში“ გაშლილია საინტერესო ფაბულა, მოცემულია ხასიათები. კომედიაში ყველაზე სიმპატიური და დადებითი ტიპია ჰანრიეტა, მას ახასიათებს უბრალოება, განცდის გულწრფელი თქმა, პირდაპირობა, ფილიმანტა, არმანდა და ბელიზა მართლა სასაცილო ტიპებია. მათი დამახასიათებელია პედანტიზმი, მეცნიერებისაკენ ლტოლვის პრეტენზია, რომელსაც არ აქვს არავითარი საფუძველი და გამართლება.

ჩვენ შევჩერდით დიდი კომედიოგრაფის მხოლოდ მთავარ დამახასიათებელ ნაწარმოებებზე. მოლიერი დიდი მწერალია. მის პიესებში ყველგან ისმის სიცოცხლით სავსე სიცილი. მოლიერის სიცილი გაშლილია კონკრეტულ სოციალურ ფონზე. ეს ფონია დეგენერაციის გზაზე მდგომი ფეოდალური არის-

ტოკრატიისა და ამომავალი ბურუუზის ურთიერთობა. მწერალი შეუბრალებლად აკრიტიკებს ორივეს. იგი ამჩნევს სასაცილო თვისებებს, როგორც წარმავალი ფეოდალური არისტოკრატიის ცხოვრებაში, ისე ამომავალი ბურუუზის საზოგადოებაში. ამ კონკრეტულ სოციალურ-ისტორიულ ფონზე მოლიერი იძლევა ადამიანის ზოგად სასაცილო მხარეებსაც. იგი არ მაღავს თავის თანაგრძნობას გარკვეული პროგრესული იდეალებისადმი, ისეთი ტიპებისადმი, როგორიცაა ალცესტი. მოლიერის დროიდან საფრანგეთის რევოლუციამდე დიდი ხანი გადის, მაგრამ მოლიერი თამამად შეიძლება მივაკუთვნოთ ისეთ მწერლებს და საზოგადო მოღვაწეებს, რომლებმაც რევოლუცია დააჩქარეს კონტინენტზე, კერძოდ, საფრანგეთში. მოლიერის კომედიებში („დონ ჟუანი“, „ქალთა სკოლა“, „ტარტიუფი“, „მიზანტროპი“ და სხვ.) მოცემული გაბატონებული სოციალური ფენების კრიტიკა წარმოადგენს მსოფლიო ლიტერატურაში ძვირფას რევოლუციურ მასალას, მოფიქრებულს და განსახიერებულს დიდი მხატვრული შესაძლებლობით, დაუნდობელი ირონიითა და სარკაზმით.

მოლიერის მხატვრული მეტყველება დიდი პათოსით გვაღელვებს, ოდესძაც გოეთე ეუბნებოდა ეკერმანს: „მოლიერი ისე დიდია, რომ ყოველთვის როდესაც ხელახლა კითხულობ მას, ახალსა და ახალ სილამაზეს ამჩნევ“. მოლიერი მხატვრული მეტყველების, პოეზიის განუზომლად დიდი ოსტატია.

თავის შემოქმედებაში მოლიერმა მოქმედ პირებად შემოყვანა დაბალი ფენების წარმომადგენლები – გლეხები, მოსამსახურეები. მართალია, მოსამსახურეები წინათაც იყვნენ გამოყვანილი სცენაზე, მაგრამ როგორც სტასისტები ან უმნიშვნელო როლების შემსრულებლები. მოლიერის პიესებში ხშირად გვხვდება დაბალი სოციალური ფენის წარმომადგენელი, რომელიც ჰყიცხავს, აკრიტიკებს თავის ბატონს. მაგალითისათვის საკმარისია დავასახელოთ კომედია „დონ ჟუანი“, მისი ტიპები საგანარელი და პიერო, რომლებიც აშკარად ამბობენ რაც გულში აქვთ, საერთოდ გაბატონებული წოდების, კერძოდ, დონ ჟუანის წინააღმდეგ.

მოლიერის პიესებში გამოვლინებულია მთელი დაავადებული სოციალური ფსკერი საერო და საეკლესიო არისტოკრატიისა: ფლიდები, პრანქიები, გაიძვერები, თავხედები, გაღატაკებული თავადები და აზნაურები, რომლებიც ეგუებიან ვაჭრულ ყოფა-ცხოვრებას, გამდიდრებული გლეხები და მეშჩანები, რომლებიც მიისწრაფიან თავადურ-არისტოკრატიული ყოფა-ცხოვრებისაკენ, ცოლად ირთავენ აზნაურის ქალებს – ყველა ისინი მოლიერს დახასიათებული ჰყავს დიდი პოეტური ოსტატობით. მართალია, ადგილ-ადგილ მოლიერის ტიპებს სქემატური გამოხედვა აქვთ, ზოგიერთი ტიპი თითქოს მხოლოდ გამომხატველია მოლიერის ირონიისა და სიცილისა, მაგრამ ამ შემთხვევაშიც ავტორი, ამაღლვებელ სახეებს იძლევა. მოლიერის კომედიებში ისმის ხმა კაცთმიყვარეობისა, ადამიანური გულწრფელობისა და ჰუმანიზმისა. იგი ებრძვის ფანატიზმს, ინდიფერენციზმს, თავგასულობას, ცრუმორნმუნეობას, ორპირობას; მოლიერი სიმართლის, ჭეშმარიტების, პატიოსნებისა და ადამიანობის მეგობარია.

დასავლეთ ევროპის ლიტერატურის ისტორიაში მოლიერი ღირსეულად დგას დანტეს, შექსპირის, სერვანტესისა და შილერის გვერდით, როგორც დიდი ჰუმანისტი.

თაური გეთართვათ

განვითარებული საზრაოები

11.1 ვოლტერი

ფრანგი განმანათლებლები იბრძოდნენ ფრანგული კლას-იციზმისა და ფეოდალური არისტოკრატის წინააღმდეგ დე-იზმით, მატერიალიზმითა და სენტიმენტალიზმით.

დეიზმი, როგორც მოძღვრება, გავრცელებული იყო XVIII საუკუნის საფრანგეთში; ბერი ლეჟე – ვოლტერის მასნავლებელი, შიშით წინასწარმეტყველებდა ვოლტერის შესახებ, დე-იზმის კორიფე იქნებაო.

როგორც ცნობილია, დეიზმი (ლათ. deus) არის მოძღვრება, რომელიც ცნობს, რომ ღმერთი არსებობს მხოლოდ როგორც ქვეყნის უპიროვნო მიზეზი. ქვეყანა არსებობს ბუნებრივი კანონებით. ასეთ აზრებს ქადაგებდნენ საფრანგეთში ვოლტერი, რუსო, ინგლისში – შექსპირი. თავის დროზე დეიზმი იყო ათეიზმის ყოველგვარი ფორმა, რევოლუციურად განწყობილი ფეოდალიზმისა და კათოლიკური დოგმების წინააღმდეგ. დე-იზმი წარმოადგენდა ფილოსოფიურ კონცეფციას, რომელშიც კათოლიკური, პერსონიფიცირებული წარმოდგენა ღმერთისა ქრებოდა. სამყარო და მარადისობა არსებობენ როგორც დაუსრულებლობანი ღვთაებისა და წმინდანების გარეშე. ამრიგად, დეისტური ფილოსოფია პროგრესულ იდეებს გამოსახავდა ფეოდალურ გარემოცვაში.

ვოლტერი (წამდვილი სახელი ფრანსუა მარი არუე) დაიბადა პარიზში 1694 წლის 21 ნოემბერს. არუეს მამა ნოტარიუსი იყო ქალაქის სასამართლოში. 1704 წელს პატარა არუე მიაბარეს ლუი მეფის კოლეჯში, იმდროისათვის საუკეთესო არისტოკრატიულ სკოლაში, მაგრამ მიუხედავად იმისა, რომ მისი პედაგოგები იყვნენ ცნობილი სწავლულები აბატი დ'ოლივიე, ბერი ლეჟე და სხვ., სწავლა მაინც დაბალ დონეზე იდგა.

1713 წელს არუემ დაამთავრა კოლეჯი, რომელმაც მას

თითქმის არაფერი მისცა, „მე ვიცოდი მხოლოდ ლათინური და ყოველგვარი სისულეები“ – ამბობდა შემდეგში ვოლტერი.

აბატმა შატონიეფმა, იგი არუეს ნათლია იყო, თავისი ნათლული გააცნო ნინონ ლანკოსს, მადამ მენტონის მეგოპარს. არუემ აქ გამოიჩინა ნიჭი, რისთვისაც ნინონმა იგი დაასაჩუქრა. მალე არუე ცნობილი ხდება საზოგადოებაში ლამაზი მეტყველებით, სწრაფი მოსაზრებით, სითამამით. ამას მოჰყვალიტერატურული გამოსვლები, საღამოები, გონივრული გასართობები; მაგრამ მამა არ იყო კმაყოფილი შვილის ქცევით, უკმაყოფილება მას შემდეგ გართულდა, რაც თითქოს ახალგაზრდა არუემ ცუდად დაახასიათა თავის ლექსებში რეგენტი ფილიპე ორლეანელი და მისი ქალიშვილი.

შეურაცხმყოფელი ეპიგრამა... „მე ვნახე... (J'ai vu...)“ და ლათინური პამფლეტის (*Puero regnante*) მონახაზი, ბოროტმა ენებმა არუეს მიაწერეს, სინამდვილეში იგი მხოლოდ უკანასკნელის ავტორი იყო. რეგენტი ფრიად ნაწყენი დარჩა და 1717 წლის 17 მაისს თავაზიანად უბრძანა არუეს დაეკავებინა ბინა მის ერთ-ერთ კოშკში. თითქმის ერთი წელი დაჰყო მან აქ. გაათავისუფლეს იგი მხოლოდ 11 აპრილს 1718 წლისა.

ზოგი ჭირი მარგებელიაო, ციხეში ვოლტერი ბევრს მუშაობს, მან აქ დაიწყო პოემა „ჰანრიადი“, თეატრისათვის დაასრულა ტრაგედია „ოიდიპოსი“, იუმორისტული პიესა „ბასტილია“.

1718 წლის 18 ნოემბერს დაიდგა ტრაგედია „ოიდიპოსი“, იგი მიეძღვნა ფილიპე ორლეანელის მუსლლეს ხელწერით – არუე დე ვოლტერი. ტრაგედიამ არუეს დიდი სახელი მოუხვეჭა. ვოლტერი ცნობილი ხდება, მასთან ცდილობენ დაახლოებას. იგი ხშირი სტუმარია მოდური სალონების.

1725 წელს ჰერცოგ სიულის ოჯახში შეხვდა როპან შაპოს, ცნობილ სენიორსა და კავალერს, რომელთანაც რამდენიმე-ჯერ ჰქონდა უსიმოვნო საუბარი, ისინი ხშირად გესლავდნენ ურთიერთს. ამჯერად სენიორს ვოლტერი მეტად არ მოეწონა და უბრძანა თავის მსახურო ჯოხით ეცემათ ვოლტერი. შეურაცხყოფისათვის ვოლტერმა პასუხი მოსთხოვა სენიორს, მაგრამ მან პასუხის მაგიერ ბრძანა, ვოლტერი ბასტილიაში ჩაესვათ. ბრაზითა

და წყრომით აღსავსე ვოლტერი 1726 წ. 17 პრილს ჩასვეს ციხეში და 29 აპრილს მხოლოდ იმ პირობით გამოუშვეს, რომ საფრანგეთიდან წასულიყო. იგი იძულებით გადასახლდა ინგლისში, მაგრამ ფარულად მაღე დაბრუნდა, რომ სამაგიერო გადაეხადა სენიორისათვის. მან სენიორი ვერ ნახა, იფიქრა ვაი, თუ დამიჭირონ და ისეც ბასტილიაში ჩამსვანო და კვლავ დაბრუნდა ინგლისში.

ინგლისში ყოფნა ვოლტერისათვის სასარგებლო აღმოჩნდა, ისევე როგორც ბასტილიაში: იგი ახლო გაეცნო ინგლისის საზოგადოებას. ლორდებსა და ვაჭრებს, არისტოკრატულ წრეებს. თავისი ქვეყნის ტირანიითა და სენიორების თავაშვებულობით აღშფოთებული ვოლტერი ინგლისში პოულობს თავისუფლებასა და სამართალს. ამავე დროს ეცნობა ნიუტონის და ლოკის ფილოსოფიურ იდეებს, შექსპირის, დრაიდენის, ადისონის, მილტონის, სვიფტის ნაწერებს, სწავლობს ინგლისური საზოგადოებრივი აზრის განვითარებას და პოუპის ფილოსოფიურ პოემებს.

1729 წელს ვოლტერს ნება დართეს დაბრუნებულიყო პარიზში. ახლად დაბრუნებული იგი დიდი წარმატებით დგამს 1730 წელს თავის პიესას „ბრუტოს“, 1731 წელს გამოდის ვოლტერის „კარლოს XII-ის ისტორია“, მას ეკუთვნის აგრეთვე ისტორიული ხასიათის ნაშრომი „ლუი XIV-ის საუკუნე“, რომელშიც მოცემულია მთელი ეპოქის, მისი ყოფა-ცხოვრების, საქმიანობის დახასიათება.

1732 წელს ზედიზედ გამოდის „ერიფილა“ და „ზაირა“. ვოლტერი თავის პოეტურ ნაწერებში ისევე ქადაგებს ფილოსოფიურ იდეებს, როგორც სტატიებსა და ნარკევებში. რაკომპოზიციითა და ხერხითაც უნდა წერდეს, სულ ერთია, ყოველთვის ვოლტერის მიზანია ფეოდალური ევროპის კრიტიკა, ფეოდალურ-არისტოკრატიული მორალისა და მსოფლმხედველობის დაცინვა. ვოლტერი ფილისოფოსი, სოციოლოგი, ვოლტერი რეფორმატორი რელიგიის, კათოლიკური ეკლესიის, ძველი ევროპის ტრადიციის შეუბრალებელი კრიტიკოსი, მუდამ შეიარაღებულია ირონითა და მკაცრი სარკაზმით. ვოლტერი თავისი ხასიათით, ტემპერამენტით, სულიერი განწყობილებით

საჭიროებს საზოგადოებას, აუდიტორიას. იგი გატაცებულია ინგლისის პოლიტიკით, მეცნიერებით, ფილოსოფიით, ქადაგებს საფრანგეთში ინგლისის პოლიტიკას, ნიუტონის ფილოსოფიას. ინგლისური შთაბეჭდილებები მან ასახა წიგნში „ფილოსოფიური წერილები“ (1734) წიგნის გამომცემელი ბასტილიაში ჩასვეს, ავტორი კი იძულებული შეიქნა გამგზავრებულიყო ჰოლანდიაში. შემდეგ კი დიუ შატლემ შესთავაზა მას კოშკი სირეში (ლოტარინგიისა და შამპანის საზღვარზე) აქ ჰპოვა მან მყუდრო თავშესაფარი, აქ დაიწერა ტრაგედია „ალიზირა“ (1736), „ზიულემა“ (1740), „მეროპა“, „ტრაქტატი მეტაფიზიკის შესახებ“ (1734), „ნიუტონის ფილოსოფიის საფუძვლები“ (1738) და სხვა.

ემილია დიუ შატლემ, რომლის განათლება და ნათელი გონება აოცებდა მის თანამედროვეთ, დიდი როლი ითამაშა ვოლტერის ცხოვრებაში. პოეტმა მრავალი ლექსი მიუძღვნა „ლვთაებრივ ემილიას“, მასვე მიუძღვნა „ნიუტონის ფილოსოფიის საფუძვლები“. დიუ შატლე იმდენად დიდი კულტურისა და ნიჭის ქალი იყო, რომ, როდესაც მეცნიერებათა აკადემიამ კონკურსი გამოაცხადა თემაზე – „ცეცხლის ბუნებისა და გავრცელებისათვის“ – მან მონანილეობა მიიღო ამ კონკურსში ისე, როგორც სხვა მეცნიერებმა და, კერძოდ, ვოლტერმა. მართალია, პრემია კონკურსზე ვერც ვოლტერმა მიიღო და ვერც დიუ შატლემ, მაგრამ ფაქტი ფაქტია. დიუ შატლე ხშირად გადამწყვეტი მნიშვნელობის რჩევა-დარიგებებს აძლევდა ვოლტერს, მან ვოლტერს ურჩია არ გამოექვეყნებინა „ტრაქტატი მეტაფიზიკაზე“ და, მართლაც, წიგნი მხოლოდ ვოლტერის სიკვდილის შემდეგ გამოქვეყნდა. ვოლტერის ფილოსოფიური იდეების რედაქციაში დიუ შატლე აქტიურ მონაწილეობას იღებდა. იგი იყო მეგობარიც და თანამშრომელიც. სირეში გაატარა ვოლტერმა თავის ცხოვრების საუკეთესო წლები (1734-1749). იგი აქ ბედნიერად გრძნობდა თავს, ვიდრე „ლვთაებრივი ემილია“ ჰპოვებდა ახალ გატაცებას. პოეტმა სენ-ლამბერმა დაიპყრო ამიერიდან მისი გული და ეს რომანი საბედისწერო შეიქნა. 1749 წელს დიუ შატლე გარდაიცვალა. მისი გარდაცვალების

შემდეგ ვოლტერს მძიმე სულიერი მდგომარეობა შეექმნა. ამ მძიმე მდგომარეობაში იყო ის, როცა პრუსიის მეფემ ფრიდრიხ მეორემ მიიპატიუა თავის სასახლეში. 1750 წელს ვოლტერი სიხარულით გაემგზავრა ბერლინს. აღფრთოვანებული ფრიდრიხს მეორის მიღებით ვოლტერი წერდა ქალბატონ დენის: „ბოლოს და ბოლოს პოტსდამში ვარ; ეს ავგუსტინოს სასახლეა, ლეგიონების და მოაზროვნების სასახლე, სიამოვნების, დიდების, ფუფუნებისა და გემოვნების სასახლე; მე ვარ იმ ადგილას, სადაც ოდესლაც ველურობა იყო და სადაც დღეს ხელოვნებით გამშვენიერებულია და დიდებით ამაღლებულია ას ორმოცდაათი ათასი ძლევამოსილი ჯარისკაცი, არც ერთი პროკურორი. ოპერა, კომედია, ფილოსოფია, პოეზია, გმირი – ფილოსოფიაში და პოეტი, სიდიადე და სიტურიჟე, გრენადიორები და მუზები, ნალარა და ვიოლინი, პლატონური ნადიმები, საზოგადოებრიობა და თავისუფლება; სოლომონი უნდა ნახოთ მთელი მისი დიდებით“.

ვოლტერი გაოცებული და აღფრთოვანებული იყო „სოლომონით“: „ის ავსებს ჩემს დროსა და სულს“ – ამბობდა იგი ფრიდრიხს მეორის შესახებ, თუმცა ვოლტერი თავიდანვე ამჩნევდა მეფის ახირებულ ქცევასა და ხასიათს, მაგრამ არ უნდოდა, რომ იმედი გაცრუებოდა. მეფეც ცდილობდა ალერსიანად ყოფილიყო მასთან. ამ დროს ვოლტერი შემდეგში სიამაყით იგონებდა და ამბობდა: „აი ეს ხელი, რომელიც მან ორჯერ დაკოცნა“ (ლაპარაკია მეფე ფრიდრიხ მეორეზე).

ასეთი განწყობილებით ვოლტერი წერს ბერლინში „მემნოს“ და „მიკრომეგასს“, პოემა „ბუნებრივ კანონს“, სტატიებს, რომელნიც შემდეგში შევიდნენ „ფილოსოფიურ ლექსიკონში“, დიალოგებს. აქვე იქმნებოდა ისტორიული ნაშრომი „ლუი XIV-ის საუკუნე“. ეს ფრიად ორიგინალური ნანარმოებია, სადაც მოცემულია არა სასახლის ინტრიგები და ომები, არა „სისულელე“ და „იდიოტობა“, არამედ სასარგებლო გამოგონებანი, მეცნიერების მიღწევანი, ლიტერატურა და ხელოვნება. ვოლტერი დიდი ყურადღებით აღვინერს ლუი XIV-ის საუკუნის შინაგან ვითარებას, მაგრამ უდიერად იხსენიებს ქრისტიანობას, შატო-

ბრიანი ამ წიგნის შესახებ წერდა: „ქრისტიანობის განუწყვეტელი შეურაცხებულთააო“.

1753 წლის დასაწყისში ვოლტერმა კავშირი გაწყვიტა პრუსიის მეფესთან. ფრიდრიხ მეორე ცირიული და ამბობდა ვოლტერის მუშაობის შესახებ: „ფორთხოხალს გამოსწურავენ და გადააგდებენო“. ვოლტერი ერთხელ კიდევ დარწმუნდა, მეფეები და არისტოკრატები აუტანელნი არიან: „საუკეთესო მეფეები ყოველთვის კარგავენ რამეს, როდესაც მათ უახლოვდებიან. მეფეები ორ რამეს გართმევენ – „მშვიდობასა და თავისუფლებას“.

ვოლტერმა მშვიდობა და თავისუფლება ვერ ჰპოვა ვერც ვერსალში, ვერც ბერლინში. ახლა სცადა თავის სახლში ეპოვნა. ეძია ელზასში და ვოლმარში, მაგრამ მხოლოდ შვეიცარიაში დაისადგურა. 1754 წ. ჩავიდა ლოზანში, დაიქირავა სახლი და მთელი ზამთარი იქ გაატარა: შემდეგ წელს უენევაში ჩავიდა და ძლიერ კიბაყოფილი დარჩა: უენევის ტბას, მდინარე, არხი, სოფლების სილამაზე, ალპები მოეწონა, მაგრამ გაიგო რომ კათოლიკებს არ ეცხოვრებათ კალვინის ქვეყანაში.

1758 წელს ვოლტერმა შეიძინა შვეიცარიის საზღვართან მდებარე მამულები: ტურნე და ფერნე. ფერნე წარმოადგენდა უდაბურ ადგილს მოძველებული კოშკით. ვოლტერმა აქ გააშენა ყვავილნარი, ხეივანი, ბოსტანი, გაამრავლა შინაური ფრინველი, მოძველებული კოშკი გადაიქცა კეთილმოწყობილ სასახლედ, ფერნეში გაატარა ვოლტერმა ცხოვრების უკანასკნელი ორი ათეული წელი. ხანდაზმული ვოლტერი მუშაობს ჭაბუკური ენერგიით; ფერნეში შეიქმნა „ფილოსოფიური ლექსიკონი“, დასრულდა „კანდიდი“, „მიამიტი“ და სხვა. დაიწერა მრავალი პამფლეტი და ეპისტოლე. კეთილმოქმედების მქადაგებელი ვოლტრი ებრძვის ცრუმორწმინეობას, დიდი ბრძენი სიტყვას საქმით ახორციელებს: მან არაერთი წელი შესწირა რელიგიური ფანატიზმის უდანაშაულო მსხვერპლთა დაცვის საქმეს.

თავის პირად ცხოვრებაში ვოლტერი დიდი და მრავალმხრივი საქმიანობისა და გემოვნების ადამიანი იყო: მოძრავი, სწრაფი, ათვისებისა და შეცნობის უნარით დაჯილდოებული.

იცნობდა მეცნიერებისა და კულტურის მრავალ დარგს. ბიბლია, პოლიტიკური ეკონომიკა, ნიუტონის ფილოსოფია, იურისპრუდენცია, ტექნოლოგია, ფილოსოფია, ისტორია, კოსმოგრაფია – ყველა დარგი მას თითქმის ერთნაირად აინტერესებდა.

„გზა უნდა მივწერ – ამბობდა ვოლტერი – ჩვენს არსებაში ყველა სახეს; კარი უნდა გავუღოთ ჩვენს სულმი ყოველგვარ ცოდნას და გრძნობას; თუ ყველაფერი ეს არ შემოიჭრება ჩვენში არევდარევით, ადგილი ეყოფა მთელ სამყაროს!“. ვოლტერი მრავალი უანრისა და თემის ავტორია; მის შემოქმედებაში შედის: ტრაგედია, კომედია, რომანი, მოთხრობა, პოემა, ისტორიული ტრაქტატი, ფილოსოფია, ეთნოგრაფია, თეოლოგია, მორალი. მაგრამ ვოლტერი განსაკუთრებით საინტერესოა, როგორც მოაზროვნე: თავის მოთხრობებშიაც და პიესებშიაც იგი გვევლინება როგორც ფილოსოფოსი. მას აინტერესებს ღვთაების არსებობის, მორალის, თავისუფლების, რელიგიის, შემეცნების, სულის, ბუნების, მატერიის განფენის, ადამიანის პიროვნების, ისტორიული პროცესის აზრი – ყველა ამ საკითხზე გაუცია მას პასუხი.

ვოლტერის მსჯელობა თითქმის ყოველთვის ირონიულია. რა საკითხზეც არ უნდა მსჯელობდეს, ყოველთვის ირონიული განწყობილებით გამოიყურება. ვოლტერის ფილოსოფია გონების ფილოსოფიაა; ისტორია, რელიგია, ბუნება, ფილოსოფია, სული, ლერთი, თავისუფლება რაციონალიზმის ობიექტებია. ვოლტერი შეუბრალებლად აკრიტიკებს ფეოდალურ სამყაროს, მის იდეოლოგიას, ყოფა-ცხოვრებას, მეფეებს, ეკლესიას, სამღვდელოებას, მონასტრებს.

დეიზმი ვოლტერის ფილოსოფიაში

ვოლტერი, როგორც ვთქვით, დეისტია. მისი ფილოსოფია დეიზმის ფილოსოფიაა. მაგრამ ვოლტერის დეიზმი განსხვავდება რუსოს დეიზმისაგან. ამოსავალი წერტილი რუსოსა და ვოლტერისათვის ერთი და იგივეა: ეს არის გონება, მაგრამ

ვოლტერის გონება ირონიული განცდით მიდის, რუსოს გონება სენტიმენტალური განხრისაა.

ვოლტერის დეიზმის ფილოსოფია განსაკუთრებით აქტუალურ ფორმას იღებს რელიგიის კრიტიკაში. დეიზმი მას „ბუნებრივ რელიგიად“ მიაჩნია. თავის „ფილოსოფიურ ლექსიკონში“ ვოლტერი პირდაპირ ამბობს: მე შემიძლია დავამტკიცო, რომ დეიზმი ყველაზე გავრცელებულია ქვეყნად. ის გაბატონებულია ჩინეთში, როგორც მთავარი რელიგია. ის იძლევა ბრძენთა სექტას მუსლიმანებში. ათი ქრისტიანიდან რვა მაინც დეიზმის მომხრეა. დეიზმი შეიქრა ღვთისმეტყველების სკოლებში, მონასტრებში, „კონკლავებში“. დეიზმი რაღაც სექტის მაგვარია, რომელსაც არ აქვს არავითარი ორგანიზაცია, კულტი, ცერემონია, დისპუტები. დეიზმი თავისუფალია ფანატიზმისაგან; დეიზმი სექტაა, რომელიც ვრცელდება მსოფლიოში ყოველგვარი პროპაგანდის გარეშე.

ვოლტერის მტკიცებით, დეიზმი მტერია ცრუმორწმუნეობისა; ჩინეთში დეიზმს იზიარებდნენ ფილოსოფოსები და საზოგადოებაში ასრულებდნენ დეისტურ ღვთისმსახურებას. ყველაზე მეტი დეისტები არიან ინგლისში. არსებობენ ორგვარი დეისტები: ერთი კატეგორია დეისტებისა ამბობს: ღმერთმა გააჩინა ქვეყანა, მაგრამ სიკეთისა და ბოროტების კანონი ადამიანს არ მისცა; ასეთი დეისტები ფილოსოფოსები არიან. დეისტების მეორე კატეგორია ამბობს: ღმერთმა მისცა ადამიანებს ბუნებრივი კანონი, ანუ ბუნებრივი რელიგია. არცერთ ქვეყანაში დეისტებს ერთმანეთთან ურთიერთობაში ინტრიგები არ ქონიათ. ლონდონში არსებობდა დეისტების საზოგადოება, რომელიც დროგა-მოშვებით იკრიბებოდა. ამ საზოგადოების წევრებს ჰქონებიათ პატარა წიგნაკი მცნებებით. რელიგია, რომლის შესახებ ამდენი სქელტანიანი წიგნია დაწერილი, თურმე ინგლისელი დეისტების წიგნაკში ორ გვერდსაც არ შეადგენდა. დეისტები ამბობდნენ: ზნეობა ყველა ადამიანს ერთნაირი აქვს, მხოლოდ კულტია სხვადასხა ფორმისა.

დეისტების მეორე დებულებას შეადგენს ჭეშმარიტება, რომ ადამიანები ძმები არიან და ისინი სცნობენ ერთსა და

იმავე ღმერთს: არ შეიძლება ძმები ძმებს სდევნიდნენ მხოლოდ იმიტომ, რომ მამას თაყვანს სცემენ სხვადასხვანაირად. ძმებად იგულისხმებიან მორნმუნენი. მამაა ღმერთი: ერთი ძმა ჩინურად ეთაყვანება მამას, მეორე კი ჰოლანდიურად, რომელი ხერხი უფრო მოსწონს მამას? ვოლტერი მსჯელობს იმანენტურად. ის შიგნიდან აკრიტიკებს რელიგიებს. რით აიხსნება, რომ კალვინისტები, ლუთერანები ან ბაპტისტები ღვრიდნენ სისხლს და სდევნიდნენ ერთმანეთს, ხოლო, მეორე მხრივ, დეისტები არასოდეს ბოროტებას არ სჩადიოდნენ?

„ქრისტიანული რელიგია – ამბობს ვოლტერი – კაცობრიობას 17 მილიონ ადამიანად დაუჯდა. ვოლტერი ანგარიშობს საუკუნეში მინიმუმ ერთ მილიონს. მის დრომდე 17 საუკუნეა, მაშასადამე, 17 მილიონი ადამიანი დახოცილა რელიგიისათვის. ქვეყნად მარტო დეისტური რელიგია რომ ყოფილიყო, ასეთი ბარბაროსული დევნა არ იქნებოდა, როგორც ქრისტიანულ სექტებს ახასიათებს. რელიგია მხოლოდ დეისტურ ფორმაშია მისაღები, მაგრამ დეიზმი მოითხოვს მაღალ გონებრივ კულტურას. ვოლტერი სასოწარკვეთილებით აღნიშნავს, რომ ქრისტიანული კათოლიკური რელიგია უფრო ფანატიკურად ვრცელდება დაბალ ფენებში – მემნვანილებში, ჩარჩებში, მოლინისტებში (მოლინა – ესპანელი იეზუიტი), მეეტლეებში. დეიზმი ფილოსოფიური რელიგიაა, მაგრამ, სამწუხაროდ, – ფიქრობდა ვოლტერი – ბრბო ფილოსოფიას ვერ ითვისებს. დეიზმი არა მარტო ფილოსოფიური რელიგიაა, არამედ ჰუმანურიც. მუსლიმანებში, ვოლტერის აზრით, სექტები უფრო ითმენენ და უფრო პატივისცემით ეპყრობიან ერთმანეთს, ვიდრე ბერძენი და ლათინი ქრისტიანები, იაკობინელები, კოპტები, პროტესტანტები. ვოლტერი ირონიულად აღნიშნავს: შეიარეთ შვეიცარიაში, დღეს თქვენ იქნებით კალვინისტების ქალაქში, ხვალ – კათოლიკებისა, ზეგ – ლუთერანებისა. რუსეთში ამის მსგავსი არაფერია: იქ ზის მეფე ქალი – ფილოსოფოსი უავგუსტოესი. ეკატერინემ ტახტზე აიყვანა გონება, სულის სახიერება და სიმდიდრე. ევროპის ერთი კუთხიდან მეორე

კუთხემდე ამოღებული იყო ხმლები, იდგა სახრჩობელები, დანთებული იყო კოცონები იმიტომ, რომ ქვეყნად ერთმანეთს ვერ ითმენდნენ, ერთმანეთისა არ ესმოდათ.

ვოლტერი ფიქრობს, რომ ადამიანები ერთმანეთს ახრჩობენ დოგმატებისათვის, მაგრამ ღმერთი ადამიანებს ასამართლებს და აფასებს არა დოგმატებისათვის, არამედ საქმეებისათვის. ვოლტერი ცდილობს გაარღვიოს ფეოდალურ-დოგმატური სამყარო პოლიტიკურ-რელიგიურ არტახებიანად და ბორკილებიანად არა იმისათვის, რომ მთლიანად მოსპოს ფეოდალური ქვეყანა, არამედ იმისათვის, რომ ამ ფეოდალურ-არისტოკრატულ ქვეყანაში მეტი თავისუფლება იყოს, მეტი ჰუმანიზმი და სიყვარული ადამიანებისადმი. 1765 წ. ვოლტერმა ლონდონში ცრუმორნმუნებობის წინააღმდეგ წარმოთქვა ქადაგება: მრავალი სამარცხვინო დრო და ეპოქა გაიარა ევროპამ, მრავალი საუკუნის განმავლობაში ადამიანებს მოსვენება არ ჰქონდათ რელიგიური ფანატიზმისა და ქიშპობის გამო. იდევნებოდა ხელოვნება, კულტურა, სილამაზე. „მე ვწერდი მხატვრობისა და ქანდაკების წინააღმდეგ“ – ამბობს კალვინი. „მთელი სიცხადით დავამტკიცე – განაგრძობს იგი, – რომ მშვენიერი წანარმოები არაფერს არ წარმოადგენენ; მე დავასაბუთე, რომ მენუეტი (ცეკვა) ეშმაკის გამოგონილია“. მოჰყავს რა კალვინის სიტყვები, ვილტერი აღშფოთებულია და განაგრძობს თავისი დეისტური ფილოსოფიის განვითარებას. „ამ ღამით, – ამბობს იგი, – მე ბუნების სიღრმეში ვიხედებოდი გაოცებული დაუსრულებლობით, მოძრაობითა და სამყაროთა უთვალავი რიცხვით, რომლითაც გაოცება არ იცის ბრძომ. მაგრამ მე უფრო მაოცებდა გონება, რომელიც მართავს ამ უსაზღვრო მოძრაობას“. ვოლტერის შეხედულებით, ძალიან თამამი უნდა იყო, რომ არ დაბრმავდე ამ სანახაობით. იგი ფიქრობს, რომ მორალი ქვეყნად არა მარტო ჩვენს პლანეტაზე, არამედ ყველგან ერთი და იგივე უნდა იყოს. სირიუსი და ჩვენ ერთსა და იმავე სინათლეს ვიღებთ, მაშასადამე, ქცევა სირიუსზე ისე-თივე უნდა იყოს, როგორც ჩვენს პლანეტაზე. თუ სადმე სხვა პლანეტაზე მათხოვარს არ დაეხმარება კაცი, ეს ისეთივე ცუდი

საქციელია, როგორც დედამიწაზე, იმიტომ, რომ გული ყველა გან ერთი და იგივე ბუნებისაა.

ვოლტერი ფიქრობს, რომ მორალი მსოფლიოში ერთნაირი უნდა იყოს: მორალური გრძნობა უნივერსალურია. არც ისტორიული, არც საზოგადოებრივ-წოდებრივი, არც პროფესიული მდგომარეობა ხელს არ უშლის ადამიანს მორალური გრძნობის დაკმაყოფილებაში. მაგრამ არა თუ სამყაროში, არამედ დედამიწაზედაც არსად მორალური, სამართლიანი ქცევა არ არის: ქცევანა სისხლისა და უსამართლობის არეა. ადამიანები ერთმანეთს ხოცავენ, დევნიან, ლუქმას ართმევენ. თვითეული კუთხე ქვეყნისა თავისებურად შემოზღუდულია. ქრისტემ დიდი ხანია უთხრა ებრაელებს სამარიტიანელებიც ჩვენი მახლობელი არიანო. მაგრამ ქრისტეს სიტყვებს არ ასრულებენ და ადამიანებს დღესაც არა აქვთ ერთმანეთის სიყვარული და პატივისცემა.

ვოლტერს მოჰყავს ერთი შემთხვევა: ჩინეთის ერთ-ერთი დიდი იმპერატორის დროს ერთი მანდარინი ქალაქ კანტონში თავის სახლში იჯდა, უცბად ხმაური მოესმა მახლობელ სახლიდან, გამოირკვა: დანიის კოლონიის ერთი მღვდელი, ჰოლანდიის კაპელანი და ერთი იეზუიტი დავობდნენ. მანდარინმა მიიპატიუა მოდავე პირები, დაალევინა მათ ჩაი მურაბით და შემდეგ ჰკითხა: რა შემთხვევაში დავობთ ერთმანეთთან? იეზუიტმა უპასუხა: ძნელია საქმე იქონიო ისეთ ხალხთან, რომელიც ცდება. დიდი თავშეკავებით დავობდა თავიდან, მაგრამ მოთმინება არ ეყო. მანდარინმა დიდი ზრდილობით უპასუხა, დავა შეუძლებელია, თუ თან ზრდილობა არ ახლავსო. ჩინეთში დავის დროს არასდროს არ ჩხებობენ. მაინც რა გაქვთ სადავო ერთმანეთთან? – ჰკითხა იეზუიტს. ეს ორი ბატონი არ ემორჩილებოდა ტრიდენტის ყრილობას –უპასუხა მან. მანდარინი გაოცებული დარჩა, თუმცა არ იცოდა, რას ნიშნავდა ტრიდენტის ყრილობა ან რა მიზანი ჰქონდა ამ ყრილობის დადგენილებებს. მანდარინმა მიუთითა დიდი კონფუცის სიტყვებზე, რომელიც ქადაგებს, კაცი ყოველთვის უმრავლესობის აზრს უნდა ემორჩილებოდესო.

აქაც, ისე, როგორც ყოველთვის, ვოლტერი დიდი ირონიით აკრიტიკებს ადამიანების ერთმანეთისადმი მოუთმენლობას და უპატივცემულობას, უცნაურია ქვეყანა – ფიქრობს ვოლტერი – არსად არ არის ადამიანის პატივისცემა, პიროვნების თავისუფლება, აზრის მოთმენით მოსმენა. ჩინელი მანდარინის სიტყვებით იგი ისევ და ისევ ჰუმანურ მორალურ იდეებს ქადაგებს, საიდანაც აშკარად ჩანს დეისტური ფილოსოფიის ასპექტი.

თავის გაბაასებაში „ბუნება და ფილოსოფოსი“ ვოლტერი სამყაროს იღებს როგორც გრანდიოზულ მთლიანობას, რომელიც, მისივე სიტყვებით რომ ვთქვათ, უფრო ხელოვნებაა, ვიდრე ბუნება: სივრცეები, რომელნიც გაშლილან უსაზღვრობაში, მნათობები და პლანეტები წარმოადგენენ პანორამას, სანახაობას, დედამიწის წიაღიდან ამოზიდულან მთები, რომელნიც თოვლის აუზებით კვებავენ მდინარეებს და ტბებს, ისინი კი თავის მხრივ ასაზრდოებენ მცენარეებსა და ცხოველებს. უბრალო მწერისა და პურის თავთავის აგებულებაში, ოქროსა და სპილენძის მოყვანილობაში უდიდესი ხელოვნებაა. ბუნება ეუბნება ადამიანებს: „შვილებო, ატომებო, კმაყოფილი იყავით იმით, რომ ხედავთ თქვენს გარშემო ატომებს, სვით ჩემი რძის წვეთები, ცოტა ხანს იხოხეთ ჩემს გულმკერდზე და მოკვდით ისე, რომ არ იცოდეთ თქვენი დედისა და მარჩენალის ვინაობა“. ბუნება მსჯელობს: „მე ყველაფერი ვარ, მაგრამ არ ვიცი რა ვარ; მე არ ვიცონბ მათემატიკას, თუმცა ყველაფერი ჩემში განყობილია მათემატიკური წესით. მე ვგრძნობ ჩემში უხილავ ძალას, მაგრამ არ ვიცი საიდან არის და რა არის ეს ძალა“. „ბუნებისა და ფილოსოფოსის გაბაასება“ მოცემულია ვოლტერის „ფილოსოფიურ ლექსიკონში“. ამ გაბაასებაში, ისე, როგორც სხვა ფილოსოფიურ ნაწერებშიც, ვოლტერს აინტერესებს განსაკუთრებით მორალური საკითხები და არსებობის სიდიადე მთელი თავისი გაშლილობით, წარმტაცი სახეებით და სხვადასხვაობით, სიკეთისა და ბოროტების ფორმებით.

„ფილოსოფიურ ლექსიკონში“ ვოლტერი არჩევს სამართლისა და უსამართლობის საკითხებს. მისი აზრით, არ არსე-

ბობს სიკეთისა და ბოროტების თანშობილი ბუნება, როგორც არ არსებობს ხე, რომელსაც ფოთლები და ნაყოფი ფესვებთან უნდა ჰქონდეს. ზონდის კუნძულების ყვითელო მოსახლეობავ, შავო აფრიკელებო, უწვერო კანადელებო და თქვენ, პლატონ, ციცერონ და ეპიქტეტ, თქვით: განა უკეთესი არ არის მათხოვარს მისცეთ თქვენი პურის ნაჭერი, ვიდრე მათხოვარი მოკლათ ან თვალები დასთხაროთ! კეთილი მოქმედება უკეთესია, ვიდრე ზიანის მიყენება, მოწყალება გაბრაზებაზე უფრო მაღლა დგას. მთავარია, გამოვიყენოთ ჩვენი გონება სიკეთისა და ბოროტების განსასხვავებლად. სიკეთე და ბოროტება მეზობლები არიან; ჩვენი ვნებანი ერთმანეთში ურევენ სიკეთესა და ბოროტებას. საჭიროა მათი ერთმანეთისაგან გარჩევა და გონების ხელმძღვანელობა.

მორალი ქვეყნად ერთია – გონების მორალი, საიდანაც გამომდინარეობს სიკეთე, კეთილი საქმე, ადამიანობა. ვოლტერი იმოწმებს სოკრატეს, ეპიკურეს, კონფუცის, ციცერონს და ამბობს, რომ მორალი ერთია, მხოლოდ დოგმატებია სხვადასხვა. ქრისტე არასოდეს არ ქადაგებდა მეტაფიზიკურ დოგმატებს, არც თეორიულ ტრაქტატებს წერდა. ადამიანებს ქრისტიანობაზე ადრე ჰქონდათ წარმოდგენა სიკეთისა და ბოროტის გარჩევაზე. განა კეთილი საქმე – ამბობს ვოლტერი – საჭიროებს თეოლოგიურ წვრილმანებს, დოგმატებს. ამ დოგმატებზე აგებულ მტრობას, შურს. ბუნება თითქოს ეუბნება ადამიანებს: იყავით სამართლიანი.

რა არის კეთილი საქმე? – კითხულობს ვოლტერი და თვით უპასუხებს კონკრეტული მაგალითებით. რა არის სიკეთე? – სიკეთეა თუ მეხმარები, როდესაც მიჭირს: ვთქვათ, მატყუებენ, შენ სიმართლეს მეუბნები; ყურადღებას არ მაქცევენ, შენ მანუგეშებ; უვიცი ვარ, შენ მასწავლი, მაშინ უყოფილოდ ვამბობ: შენ ხარ კეთილმოქმედი. შენ შეიძლება მორნმუნე ხარ, ლოცულობ, ჰიგიენის წესებს იცავ შენთვის, ყველაფერი ეს ცოტაა; მთავარია, კეთილმოქმედება. პავლე მოციქული მართალი იყო, როდესაც ამბობდა: გულკეთილობა სარწმუნოებაზე მაღლა დგასო. განდეგილი, რომელიც მარხულობს, გრძელ

ტანისამოსს ატარებს, მხოლოდ მაშინ არის კეთილმომქმედი, როცა რომელიმე სიკეთეს ჩაიდენს. რამდენადაც მარხულობს და ლოცულობს, ის მარტო წმინდანია, მაგრამ კეთილი საქმით ფასდება მისი მაღალი დანიშნულება და ადამიანობა. კაცი შეიძლება თავშეუკავებელი და გარყვნილი იყოს, მაგრამ, თუ კეთილ საქმეს აკეთებს, თუ საზოგადოებას რაიმე სიკეთით ეხმარება, უსათუოდ კეთილმოქმედია: ნერონი და პაპი ალექსანდრე VI ამორალური ადამიანები იყვნენ, მაგრამ როდესაც მოწყალებას იძლეოდნენ და სხვებსაც ეხმარებოდნენ, სიკეთეს ემსახურებოდნენ.

ვოლტერი აფასებს ადამიანს იმდენად, რამდენადაც ის კეთილმოქმედია: საქმე-მოქმედება, ადამიანის მიზანი სიკეთის განხორციელებაა, მისი შეხედულებით. რომანში „კანდიდი“ ვოლტერი ქადაგებს საქმიანობას: გააშენეთ თქვენი ბალი, მოუნიდებს ვოლტერის გმირი რომანის დასასრულს. ვოლტერი აქ ნინ უსწრებს იმ იდეებს, რომელთაც შემდეგში ქადაგებს გოეთე „ფაუსტში“. როგორია ადამიანი სხვებთან დამოკიდებულებაში – აი ძირითადი საკითხი ვოლტერისათვის. მისაღებია თუ არა ადამიანი საზოგადოებაში – აი რა აინტერესებს მას. ამრიგად, აქ ვოლტერის შეხედულება სოციალური საწყისისაა, მაგრამ სოციალური საწყისი მას ესმის ზოგადად, ადამიანურად, ჰუმანურად. ვოლტერი ყურადღებას არ აქცევს იმას, რომ საზოგადოება ერთმანეთის საწინააღმდეგო ფერებად არის დანაწილებული, რომ ფერათა შორის მტრობა და შურია. თუმცა იცის, რომ საზოგადოებაში სიმშვიდე არ არის, პირადი გამოცდილებით იცის, რომ ერთი ნაწილი მეორეს ჩაგრავს. ვოლტერმა თვითონ განიცადა უსამართლობა, როდესაც უდანაშაულოდ ორჯერ ჩასვეს არისტოკრატებმა ბასტილიაში. მან სამართალი ვერ ჰპოვა, მაგრამ მაინც გარკვეული წარმოდგენა აქვს იმაზე, რომ საზოგადოებაში კლასთა ბრძოლაა. იგი სოციალურ სფეროს ბიოლოგიურ სამყაროს ადარებს. როდესაც მეფე თავის სასახლეში ამაყად დასეირნობს, ვოლტერს აგონდება მამალი, რომელიც ყოყოჩურად თავაწეული მიმოდის ქათმებში. ჭიანჭველათა სამეფოს ვოლტერი შესანიშნავ დემოკრატიას უწოდებს: ჭიანჭველები ყველანი

საზოგადოებისათვის მუშობენ – თითოეული ღირსეულად ასრულებს თავის მოქალაქეობრივ მოვალეობას. ვოლტერი ცხოველთა სამყაროდან ცუდად ახასიათებს მაიმუნებს: მაიმუნები არაორგანიზებულები და მასხარები არიან – ამბობს იგი. ადამიანები, ვოლტერის აზრით, მაიმუნებს უფრო ჰგვანან თავიანთი მუდამ მოუწყობელი, სხვისი მიმბაველი და არასტაბილური, ფუქსავატური ქცევით. როდესაც ბუნებაშ ადამიანები წარმოშვა და მისცა მათ ზოგიერთი ინსტინქტი – თავმოყვარეობა თვითშენახვისათვის, კეთილგანწყობილება სხვისი პატივისცემისათვის, სიყვარული, რომელიც საერთო თვისებაა ყველა ადამიანისა და უნარი აზრების კომიბინირებისა, უფრო მეტი, ვიდრე ცხოველებს აქვთ, ადამიანების მიმართ თქვა: აკეთეთ რის გაკეთებაც შეგიძლიათ.

ადამიანებმა შემოიღეს კანონები, მაგრამ არც ერთ ქვეყანაში არ არის კარგი კანონები: მიზეზი გასაგებია: კანონები წარმოიშვნენ დროის, ადგილისა და მოთხოვნილების მიხედვით, მაგრამ როდესაც დრო, ადგილი და მოთხოვნილებანი გადასხვაფერდნენ, კანონების გადანაშთები სასაცილო გახდნენ. ასე მაგალითად, ხორცის ჭამისა და ღვინის სმის კანონი იქ, სადაც ღორის ხორცი და ღვინო მართლა მავნებელია. ასეთი კანონი სრულიად უაზრო გახდა კონსტანტინეპოლიში. შეხედულებებს ადამიანთა საზოგადოების, კანონების და მორალის შესახებ ვოლტერი დიდი ერუდიციით და მრავალი ფაქტის ილუსტრაციით ავითარებს. ვოლტერი მეცარად კიცხავს არსებულ კანონმდებლობას. მოუწყოდებს ახალი კანონების შექმნისაკენ. სტატიაში „ჩინეთის შესახებ“ (DE LA CHINE) მაღალ შეფასებას აძლევს ჩინეთს კანონებს, თვლის მათ ჰუმანურ კანონებად. კანონები, ვოლტერის აზრით, ხალხს უნდა ემსახურებოდნენ. „ზადიგში“ ნათქვამია: „კანონები შექმნილია არა მარტო მოქალაქეთა დასაშინებლად, არამედ იმისათვისაც, რომ დაეხმარონ მათ“.

ვოლტერი საჭიროდ თვლის ახალი ჰუმანური კანონების შემოღებას, მაგრამ მას ნათელი წარმოდგენა არა აქვს იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა მოხდეს ეს. იგი სოციალურ საკითხებს არ არკვევს სპეციფიკის მიხედვით, მსჯელობს შორეული ანალოგიებით.

განიხილავს რა კაცობრიობის წარმოშობას, საზოგადოების ჩასახვას, ვოლტერი ფიქრობს, რომ საზოგადოებრივი ყოფა-ცხოვრება არ იქნებოდა ოჯახი რომ არ ყოფილიყო. მამაკაცისა და ქალის ურთიერთობამ წარმოშვა უძველესი საზოგადოება. ეკამათება რა იანსენისტებს, ვოლტერი ირონიულად ამბობს – ჩვენი დროის ბრძენი ამტკიცებენ, რომ ადამიანი წარმოშვა უკნებოდ. შეიძლებოდა გვეფიქრა – განაგრძობს იგი – ადამიანები პირვანდელ ფორმებში ქანდაკებები ყოფილან, მხოლოდ შემდეგ ამ ქანდაკებებში ეშმაკს ჩაუბერავს სული და ვნებათა ღელვა“. ვოლტერი ამტკიცებს, რომ ადამიანებს, საერთოდ, ახასიათებს ვნება. ადამიანებს ვნება და სურვილები რომ არ ჰქონდეთ, ქვეყნად საქმიანობა არ იქნებდა. საზოგადოების არსებობისათვის აუცილებელია კანონები, ხოლო კანონების წარმოშობა დამოკიდებულია ინტერესებზე და სურვილებზე, აგრეთვე იმ ჰავის პირობებზე, რომელშიაც ადამიანები გაერთიანებული არიან საზოგადოებად. ცხელ ქვეყნებში, სადაც ლვინო ავნებდა ადამიანს, კანონმდებელმა აკრძალა ლვინის სმა. ზოგან მამაკაცს ერთი ქალი ჰყავს, ზოგან იმდენი, რამდენის შენახვაც შეუძლია.

არსებობის პირობები, ჩვევები, ტრადიცია ყველა ქვეყანაში ათავისებურებს კანონებს. ჰოლანდიაში თუ ვინმე ძალაუფლებას ეწინააღმდეგება, კეთილ საქმეს ემსახურება, საფრანგეთში თუ ვინმე რესპუბლიკის დამყარებას მოისურვებს, სიკვდილით დასჯით დაამთავრებს. ვოლტერი აქ ერთგვარ მატერიალისტურ საფუძველს ეყრდნობა, მაგრამ საბოლოოდ იგი მაინც რაციონალისტი-დეისტია, რაც ხელს არ უშლის კანონების არსებობა და საერთოდ იდეოლოგიის საკითხები დაუკავშიროს საზოგადოებას. ყველაზე კეთილ ადამიანად იმას ჩათვლიან, ვინც თავს შესწირავს საზოგადოებრივ სიკეთეს. ასე რომ, კეთილი საქმე საზოგადოებრივად სასარგებლო საქმეა. რაც საზოგადოებას არ გამოადგება, ის მავნებლობაა. სიკეთეა, რაც ადამიანებს მოსწონთ, ბოროტებაა, რაც ადამიანებს არ მოსწონთ: რაც ერთ ჰავაში სიკეთეა, ის მეორე ჰავაში ბოროტებაა. სიკეთე და ბოროტება თავისთავად არ არსებობს. სიკეთე და

ბოროტება არსებობს ჩვენთვის, ადამიანებისათვის; სიცივეს, სითბოს, ტყბილს, მწარეს ადამიანები გრძნობენ: ობიექტი არ-სებობს მხოლოდ სუბექტთან დამოკიდებულებაში – ამბობს ვოლტერი.

ღმერთი არ ერევა ადამიანების შინაგან საქმიანობაში – ფიქრობს ვოლტერი – ამიტომ ადამიანებს ესაჭიროებათ გონ-ებით ხელმძღვანელობა. მაგრამ გონება განცალკევებული რო-დია. გონებასთან გვაქვს თვითშენახვა, გვარისადმი კეთილგან-წყობა, მოთხოვნილებანი, ვნებანი, რითაც ვაწყობთ საზოგა-დოებას. თუმცა ვოლტერი ასეთი აზრისაა, მაგრამ მაინც გაო-ცებულია, რომ კაცობრიობის ისტორიაში მორალური პერიო-დები არსად არ არის: უბედურება ის არის, რომ თითქოს ყველა ზნეობრივი სისპეტაკისა და ჰუმანიზმისაკენ მიიღოთ და ამავე დროს რაღაც მოუსვენარი სიგიურით ერები და სახელმწი-ფოები ერთმანეთს ხოცავენ ომებში. მხეცები ერთმანეთს გლე-ჯენ, ადამიანებიც ერთმანეთს სპობენ. ვაუები შეიძლება იმი-ტომ იბადებიან უფრო მეტი, ვიდრე ქალები, რომ ომიანობას მეტი მამაკაცი ესაჭიროება, ვიდრე ქალები. როგორც ეტყობა – ამბობს ვოლტერი – ქვეყნად ყაჩაღობისა და მკვლელობის ამბავი ღმერთს სრულებით არ აწესებს: ღმერთმა ადამიანები და მხეცები წარმოშვა დედამიწაზე და შემდეგ თავისუფლად გაუშვა. ბუნებაში დაუსრულებელი გლეჯაა. ბუზს ობობა ახრ-ჩიობს, ხარს ლომი გლეჯს, ხოლო ცხვარს – მგელი. წარმოიდ-გინეთ, ცხვარმა მგელს უსაყვედურა, რომ მგელი მორალურ კანონს არღვევს. ცხადია, ამით მგელი არ შეჩერდება: მისთვის ფიზიკური არსებობის მორალი მოითხოვს ცხვრის შექმას, მა-გრამ თუ ცხვარი მწყემსა და ძალებს არ მოშორდება, მგელი მას ვერაფერს უზამს. ერთი სიტყვით, მორალური კანონისა და სიკეთის არსებობას ესაჭიროება ორგანიზაცია და არა ღმერთი: ღმერთი არ შველის გაჭირვებას. გაჭირვების შველა ისევ ადამიანებშია, ადამიანთა საქმიანობაში. ადამიანებს თა-ვიანთი გონების გამოყენება რიგიანად რომ შეეძლოთ, მათ უნდა ახსოვდეთ, რომ მხეცებისადმი მიბაძვა არ გამოადგებათ. მენელასი და პარისი ისე ებრძვიან ერთმანეთს ელენესათვის,

როგორც მხეცები დედალისათვის. გონებამ უნდა შეაჩეროს ადამიანები და არ დაუშვას ისინი მხეცურ გლეჯამდე. ვოლტერი, როგორც დეისტი, აქაც, ისე, როგორც სხვაგან, იშველიებს გონებას, გონიერებას, ჭკუას, უმაღლესი კონტროლი და მსაჯული, ვოლტერის აზრით, გონიერება უნდა იყოს, მაგრამ გული ყოველთვის როდი ემორჩილება გონებას. მართალია, რუსთაველის გმირი გვასწავლის: „რა მისჭირდეს, მაშინ უნდა გონებანი გონიერსაო“, მაგრამ გული, ვნებათა დელვა, სურვილები, ინსტინქტი ძალიან ხშირად გონებას არ ემორჩილება. ვოლტერი ყურადღებას არ აქცევს იმას, რაც ამავე პერიოდის ისტორიაში მთელი მჭევრმეტყველებით და განცდით დამტკიცდა: რომ გული და გრძნობა პირველადია ცივილიზაციის ვითარებაში.

ერთ დროს ვოლტერი იანსენისტებს ეკამათებოდა რაციონალისტურ შეხედულებაში და იცავდა ადამიანის ბუნებაში ვნების არსებობას. მაგრამ თავის საკუთარ ფილოსოფიაში ვოლტერს დაავიწყდა ის, რაც რუსომ უანდერძა კაცობრიობას, როგორც კულტი და რაც აკლია, როგორც იანსენისტების მოძღვრებას, ისე ვოლტერის დეისტურ-რაციონალისტურ ფილოსოფიას. ვოლტერის დეისტური ფილოსოფია ისე გაუღენ-თილია პოლიტიკური ტენდენციით, როგორც რუსოს ფილოსოფია, მაგრამ რუსოს კრიტიკაში დეიზმი და რაციონალიზმი გამთბარია გულისა და განცდების მიბაძვით, ვოლტერის ფილოსოფიური დეიზმი ყოველთვის შეზავებულია ირონიითა და სატირით.

ვოლტერი სატირიკოსია, მაგრამ სატირა ისმის შიგნიდან და არა გარედან. იგი აკრიტიკებს ეკლესიას და ფეოდალებს, შუა საუკუნეების დოგმებსა და დოგმატიკოსებს არა სხვა ბანაკიდან, არამედ თავისი ფეოდალურ-ეკლესიური წრიდან. ვოლტერი მკაცრია და შეუბრალებელი, როგორც კრიტიკოსი სოციალურ-პოლიტიკური წყობისა, მაგრამ ცდილობს ძირფეს-ვიანად კი არ შეცვალოს არსებული მდგომარეობა, არამედ შეაკეთოს, შეასწოროს, ზნეობრივად გააფაქიზოს ის, რაც არის. ვოლტერი იმის პირდაპირ თქმასაც ვერ ბედავს, რასაც

თავისი ქვეყნისა და დაწესებულებათა შესახებ ფიქრობს. წერს ინგლისის დახასიათებას და ცდილობს მიუთითოს იმაზე, რაც საფრანგეთში ხდება, ისიც ხშირად შიშითა და თავაზიანად. ინგლისიდან მონერილ მე-9 წერილში ვოლტერი აღნიშნავს, რომ ბარონები, ეპისკოპოსები, პაპები ქვეყანას გლეჯდნენ, როდესაც ერის საუკეთესო და მშრომელი ნაწილი – მეცნიერები, ხელოვანები, მიწის მუშები, ვაჭრები პირუტყვულ პირობებში იყვნენ. ამ ხალხის შრომა და სისხლი ბატონებს ეკუთვნოდა. ევროპის მოსახლეობაში ვოლტერი ხედავს უფლებააყრილ უმრავლესობას ბორკილებში, მონობის პირობებში: განა ბედნიერება არ არის ფრანგებისათვის – რევერანსით ამბობს ვოლტერი – რომ ამ პატარა ყაჩალების ძალა საფრანგეთში ალაგმულია მეფის უფლებებით? ვოლტერი კმაყოფილდება საფრანგეთში აბსოლუტური მონარქიის გაძლიერებით და ფეოდალებზე გამარჯვებით, მაგრამ კარგად ამჩნევს, რომ ფეოდალთა თარეში საფრანგეთში მაინც გრძელდება მეფის კურთხევითა და წყალობით, რომ ძალმომრეობა და ჩაგვრა ისევ ძალაშია.

ვოლტერი ურიგდება აბსოლუტური მონარქიის სისტემას ფეოდალური ფორმით. ლუი XIV-ის აბსოლუტური მონარქია ფეოდალური აბსოლუტიზმია. თვით მეფე ფეოდალია ფეოდალთა შორის. ამიტომ ვოლტერის დეისტური პოლიტიკური ფილოსოფია კომპრომისტული ხასიათისაა: სიტყვისა და აზრის თავისსუფლებას, ვოლტერის აზრით, იმდენად უნდა ჰქონდეს ადგილი, რამდენადაც ასეთი თავისსუფლებას არ შეურაცხყოფს ხელისუფლების კანონებს, ესე იგი მეფესა და მოხელეებს. მეამბოხეს დასჯა უნდა, – ფიქრობს ვოლტერი. მაგრამ ვოლტერს ესაჭიროება სიტყვის თავისსუფლება: განა შეიძლება ადამიანს აუკრძალო ლაპარაკი და წერა? ეს ხომ იმას ჰგავს, რომ კაცი მუნჯი გახადო იმისთვის, რომ ცუდი არგუმენტები არ მოიყვანოს, ან ქუჩაში სიარული აუკრძალო იმიტომ, რომ, ქუჩაში ქურდობა ხდება. მართალია, ადამიანები ხშირად სისულელეს ამბობენ, მაგრამ განა უფლება გვაქვს ადამიანებს, საერთოდ, ლაპარაკი ავუკრძალოთ.

ვოლტერი აღნიშნავს, რომ სიტყვისა და წერის თავისუფლება არსებობს შეერთებულ შტატებში, პოლონეთსა და ინგლისში. შვეიცარიაშიც არის ერთგვარი თავისუფლება – ამბობს იგი, შვეიცარიაში უნდა დამყარდეს თავისუფლება.

რომში რომ ვიყოთ დაბადებული, ფიქრობს ვოლტერი, საკურთხეველი უნდა აგვეშენებინა ციცერონისა და ტაციტისათვის, კვლავ უნდა დაგვეარსებინა კოლა და რიენცის ტრიბუნალი. ვოლტერი ქადაგებს ინკვიზიტორების მოსპობას, აქებს ადმირალ ბლეკს, რომელმაც დაიმორჩილა დიდი ინკვიზიტორი და დაჩოქილს მოანერინა ხელი ტრაქტატზე. ინკვიზიტორები ხორცისა და სულის ტირანები არიან. ინკვიზიტორებს ისე უნდა ვექცეოდეთ, როგორც სპარსელები, ბერძნები და რომაელები ექცეოდნენ აფრიკელებს, რომლებიც ადამიანებს სწირავდნენ მსხვერპლად. საჭიროა ინკვიზიციის აკრძალვა და ინკვიზიტორების ალაგმვა.

ადამიანები სულელები და მშიშრები არიან, მხოლოდ ომში იჩენენ სიმამაცეს, მაგრამ ისიც ისე, როგორც ცხენები, როდესაც სამხედრო დოლს ისმენენ და მათრახს გრძნობენ. ვოლტერი აქაც იჩენს თავის ირონიას და დასცინის ომის გამჩალებლებს. ადარებს მათ დოლითა და მათრახით აღზნებულ ცხენებს. ვოლტერის ფილოსოფია სოციალური ფილოსოფიაა. პოლიტიკური და სოციალური მომენტები ყოველთვის მთავარია ვოლტერის ფილოსოფიაში. მას აინტერესებს ადამიანები, საზოგადოება, დაწესებულებები, პოლიტიკური, ოჯახური, საერთოდ, ადამიანური ურთიერთობა. ვოლტერის ყურადღება ტრიალებს ადამიანის ბედნიერების, სიტყვისა და ნუთის თავისუფლების გარშემო. ევროპის აზროვნების ისტორიაში ვოლტერს თავის დროისათვის წამყვანი ადგილი უჭირავს. ფეოდალურ-ეკლესიური ევროპა გასაქანს არ აძლევს ადამიანის პიროვნებას. არ არსებობს სიტყვის თავისუფლება. საზოგადოებასა და სახელმწიფოში ინკვიზიტორები და იეზუიტები თარეშობენ. საერთოდ, ფეოდალები თავხედურად ექცევიან მოსახლეობას: სცემენ ვისაც მოისურვებენ, შეურაცხყფას აყენებენ უდანაშაულო ადამიანებს. ხელოსნები, ვაჭრები, მეცნიერებისა და ხელოვნების

მოღვაწენი თავიანთ საქმიანობაში შემთხვევისა და წყალობის ამარა არიან მიტოვებულნი.

სწორედ ამ დროს, უსამართლობისა და არისტოკრატების თვითნებობის ეპოქაში, ისმის ვოლტერის ორონიითა და სარკაზმით აღსავსე ხმა, ადამიანის უფლებისათვის მებრძოლი, ადამიანის პიროვნების დამცველი.

ვოლტერი კიცხავს მონტესკიეს, რომელიც ქადაგებს მონარქიულ სახელმწიფოში თანამდებობათა ყიდვა-გაყიდვას. მას მონტესკიეს ეს შეხედულება სამარცხვინოდ მიაჩინა. ნუთუ ასეთი აზრი შეეძლო ეთქვა მონტესკიეს? – განციფრობით კითხულობს ვოლტერი. მას მოჰყავს ერთი დიდი ვექილის სიტყვები, რომელსაც უთქვამს: ათასჯერ უმჯობესი იქნებოდა მონასტრების ყველა საუნჯე და ეკლესიების ყველა ვერცხლი გაყიდა, ვიდრე თანამდებობით ვაჭრობას დაიწყებდნენ. ფრანცისკ პირველმა ეკლესის განძი გაყიდა, მაგრამ არავის წყენა და წყრომა არ გამოუწვევია. ხოლო მოსამართლის თანამდებობის გაყიდვა და ადგილის შემსყიდველის ფიცი, რომ მას თანამდებობა არ უყიდია, ჭეშმარიტად საზიზღრობაა – ამბობს ვოლტერი. იგი იბრძვის სახელმწიფოებრივი მორალის გაჯანსაღებისათვის. მას სახელმწიფო წარმოდგენილი ჰყავს თავისი დროის მონარქიულ-კონსტიტუციური ფორმით. ასეთი გაგება გამოთქმული აქვს ნაშრომში – „ლუი XIV საუკუნე“, სადაც აღნიშნავს ფრანგული კანონების ჰუმანურ შერბილებას, ისე, როგორც თანდათანობით შერბილდა ფრანგული სოციალური კულტურის ადათები. ლუი XIV-მდე, ვოლტერის თქმით, ადათებში ისეთივე ველურობა იყო, როგორც სოციალურ ურთიერთობაში. საილუსტრაციოდ მოჰყავს უდანაშაულოთა დასჯისა და მკელელობის მრავალი ფაქტი, ოცზე მეტი თავდასხმა და შეთქმულება ჰენრის მეორეზე, უფრო უარესი მოვლენები ყოფილა: სამოქალაქო ომები, ბართლომეს ლამე, ფრანცისკ I-ის დროის საშინელებანი და სხვ. ისტორიული კატასტროფები, ვოლტერის შეხედულებით, განუწყვეტელი ველურობის სურათებს წარმოადგენდნენ. მართალია, მსგავსი მოვლენები სხვა ქვეყნების ისტორიაშიც ყოფილა, მაგრამ ამდენი დევნა

და დანაშაული, რამდენიც საფრანგეთში იყო, სხვაგან წარმოუდგენელია. საქმე იქამდე მივიდა, ამბობს ვოლტერი, რომ სასამართლოში ისხდნენ მხოლოდ პაპის მიერ დანიშნული სასულიერო პირები.

ქვეყნად დიდხანს იყო ველური მმართველობა ზოგიერთი ეპოქის გამოკლებით. რაც მეტი გონიერება შემოდიოდა ცივილიზაციის ისტორიაში, მით უფრო ძლიერდებოდა გულისწყრობა კაცობრიობის პატიოსანი ნაწილისა უსამართლობის წინააღმდეგ. ბოლოს და ბოლოს სახელმწიფოები დაინტერესდნენ სამართლიანობით. არც საბერძნეთში და არც რომში არ ყოფილა ისეთი სასტიკი სასჯელი, როგორიც საფრანგეთში. ვოლტერი ისტორიული ანალოგიებით სარგებლობს: ამტკიცებს, რომ საფრანგეთში სამართალი არ არსებობს. საფრანგეთი ძალმომრეობისა და ტირანიის ქვეყანაა: გაბატონებულნი ჩაგრავენ უმრავლესობას. ვოლტერი ვერ ხედავს ამ ჩაგვრის სოციალურ-პოლიტიკურ და ეკონომიკურ მიზეზებს. ამიტომ ფიქრობს, რომ როდესაც საფრანგეთში კარგი კანონები იქნება, ჩაგვრა გაქრება. იგი ვერ ამჩნევს, რომ გაბატონებული ჯგუფები კანონებს თავიანთი საჭიროებისათვის წერენ და სამართალი ქვეყნად არ იქნება მანამდე, სანამ ბატონობას ბოლო არ მოედება. ვოლტერის აზრით, ინგლისში თავისუფლება და სამართალი იმიტომ არსებობს, რომ კარგი კანონებია. ინგლისში სიტყვის თავისუფლება გარანტირებულია კარგი კანონებით. აქაც არ ჩანს სოციალურ-პოლიტიკური მიზეზების ცოდნა, ისტორიულ-კულტურულ თავისუფლებათა ახსნა.

ვოლტერის ბრაზი და ირონია წარმოადგენ არა საფუძვლების გაკიცხვას, არა ძირითადი პრინციპების უარყოფას, არამედ ფაქტიური მიმდინარეობის ზერელ დანახვას. მართალია, იგი თავის ირონიასა და სატირაში ყოველთვის გულწრფელია, მაგრამ არა ღრმად ჩახედული. ვოლტერი სწრაფი და სამართლიანია გააზრებაში, მაგრამ არ იცნობს პირველად მიზეზებს, კმაყოფილია თავისი ჰუმანური გამოხედვითა და გაკიცხვით. კაცობრიობის ისტორია, სხვადასხვა ხალხის კულტურა, ზნებანი და თავისებურებანი, პოლიტიკის, ეკონომიკის, სოციალ-

ური ურთიერთობის, მონობისა და ჩაგვრის, სამართლისა და ადამიანობის, სულის სინდისის, რელიგიის, ადამიანთა სიყვარულის, შიშის, სითამამის, დამარცხების, გამარჯვების – ყველაფერი ეს აინტერესებს ვოლტერს, ყოველივე ამას ყურადღებას აქცევს, მაგრამ ყოველთვის კმაყოფილდება თავისი ირონიული გამოხედვით, სარკასტული სიცილით. როგორც ფილოსოფიურ, ისე მხატვრულ ნაწერებში ვოლტერი ერთი და იგივეა, ირონია და სიცილი – აი მისი ფილოსოფიურ-მხატვრული იარაღი, მისი რაციონალისტურ-დეისტური იდეოლოგია. ვოლტერის ცხოვრების ფილოსოფია დეისტურია იმიტომ, რომ მასში აღიარებულია ღმერთის არსებობა, ვოლტერი ხშირად აცხადებს, რომ იგი თეისტია.

ფილოსოფიის ძირითად საკითხს, შემეცნების თეორიის საკითხს ეხება ვოლტერი ნაშრომში – „ტრაქტატი მეტაფიზიკაზე“. შემეცნების თეორიის საკითხთან დაკავშირებით განხილულია სულის უკვდავების საკითხი, ვოლტერის თქმით, არ არსებობს თანდაყოლილი იდეები, ისინი ჩნდებიან შემეცნების პროცესში და ლაპარაკი მათ მარადიულობაზე „ქიმერაა“. მართალია შემეცნების საკითხის შესახებ ვოლტერის მიერ ბევრი რამ ნასესხებია ლოკისაგან, მაგრამ თეორიის შემდგომი განვითრება უდავოდ ფრანგული განმანათლებლობის პროგრესულ ნაბიჯს წარმოადგენს. „ტრაქტატის“ გამოქვეყნება არ იყო გათვალისწინებული, იგი დაინერა დიე შატლეს თხოვნით 1734 წელს და გამოიცა მხოლოდ ავტორის სიკვდილის შემდეგ 1785 წელს. მეტაფიზიკის საკითხებს ვოლტერი განსაკუთრებით შეეხო ნაშრომში „ნიუტონის ფილოსოფიის საფუძვლები“ (1741 წ.). მასში მოცემულია დეკარტის ფილოსოფიის მკაფრი კრიტიკა, ვოლტერმა მიიღო ნიუტონის სისტემა, როგორც სრულად ახალი მსოფლმხედველობა და დიდი როლი ითამაშა აღნიშნული ნაშრომით მისი პოპულარიზაციის საქმეში.

ფეოდალურად ჩამორჩენილ ევროპის ქვეყნებში, შიშისა და ცრუმორნმუნეობის ქვეყნებში, იეზუიტთა გარემოცვაში ვოლტერის ხმა გაისმა, როგორც ქუხილი, როგორც რისხვა და წყრომა, როგორც აჯანყება და შფოთი. ვოლტერს საზოგადოე-

ბაში ახსენებდნენ შიშით, მაგრამ არა პატივისცემით. არამარტო საფრანგეთში, არამედ გერმანიაში, რუსეთში, კავკასიაში, კერძოდ საქართველოშიც ინტელიგენციის საუკეთესო ნაწილი გატაცებული იყო ვოლტერის ფილოსოფიური იდეებით, მხატვრული თქმებით, ირონიითა და სარკაზმით.

ვოლტერი იბრძოდა თავისი სოციალური ფენის შეგნით: როგორც დიდი მემამულე და არისტოკრატი, იგი არ იზიარებს დემოკრატიულ იდეებს, ვოლტერის პოზიცია ძირითადად ბურუუაზიული არისტოკრატიის პოზიციაა. მაგრამ სკეპტიკურად და ირონიულად განწყობილი არისტოკრატი ხშირად თავის წრესაც არ ზოგავს. სხვადასხვა ქვეყნისა და ეპოქის დიდი მცოდნე, აღმოსავლეთისა და დასავლეთის ისტორიკოსი, ინდოჩინეთის და ირანის ყოფა-ცხოვრების მცოდნე, როგორც საფრანგეთის, ინგლისის და ევროპის სხვა ქვეყნების საიდუმლოებათა გამომრკვევი, ვოლტერი დიდი სიფრთხილით ზოგავს ქვეყნის ისტორიულ ჩვეულებებს, ადამიანების ყოფა-ცხოვრებას. აქედან გამოჰყავს ხშირად მეტად ფატალისტური შეხედულება. დეტერმინისტული და ფატალისტური შეხედულებითაა გამსჭვალული ვოლტერის ფილოსოფიური რომანები: „ზადიგი“, „მიკრომეგასი“, „კანდიდი“. ვოლტერი არ ცდილობს იმსჯელოს ისტორიული თავისებურებებისა და კოლორიტის მიხედვით, ზუსტად გამოარკვიოს ადგილობრივი ეკონომიკური, სოციალური, პოლიტიკური თავისებურება; მას აინტერესებს ქვეყნისა და ადამიანების ზოგადი უბედურება – შემთხვევები, ომები ინფექციური ავადმყოფობანი, მიწისძვრა, კატასტროფები ზღვაზე.

საცოდავია ქვეყნად ადამიანის არსებობა. შემთხვევათა ქსელშია გაბმული პიროვნება. ადამიანი რაც უნდა ეცადოს, მაინც ვერ მიაღწევს ბედნიერებას – ვოლტერი ეკამათება ლაიბნიცს, უარყოფს მის ოპტიმიზმს დასცინის, იმათ, ვისაც სჯერა ქვეყნად სიკეთის არსებობა, ბედნიერება, ტკბილი ცხოვრება, სიყვარული. ფილოსოფიური რომანი „კანდიდი“ აყენებს საკითხს ამქვეყნიური უსამართლობის შესახებ; აი დიდი ბარონი ტენდერ-ტენ ტრონების ცხოვრება ვესტფალიაში, აქ თითქოს იყო

ბედნიერი ცხოვრება, ბარონი და მისი მეუღლე კანიგუნდა, პან-გლოსი, კანდიდი ტკბილად ცხოვრობდნენ სასახლეში. მსახურ ქალს პაკისტასაც არ აკლდა ბედნიერება და სიყვარული. მა-გრამ დატრიალდა უბედურება; დაიწყო ომი. ბულგარელებმა მოკლეს ბარონი და მისი მეუღლე, კანდიდის საყვარელ ქალს კუნოგუნდას დაეპატრონენ სხევები, ჯერ ვიღაც ბულგარელი, შემდეგ ებრაელი ისახარი და ვიღაც იეზუიტი. ფილოსოფოსი პანგლოსი დაავადმყოფდა პაკისტასთან დაახლოების შემდეგ.

სადღაა ქვეყნად სამართალი, ან განა რამე შველის ადა-მიანს? ქვეყნად, რომელიც, ლაიბნიცის აზრით, მშვენივრად არის ანყობილი, ადამიანისთვის არსად არ არის თავშესაფარი. ისეთი დიდი ჭკუის ადამიანი, როგორიცაა პანგლოსი, სიყვარ-ულმა შეაცდინა. მაშასადამე, ადამიანის ცხოვრებაში არის მო-მენტი, როდესაც გონებაც არ შველის: ყველაფერი შემთხვევაა, ცხოვრების პროცესის განტვრეტა, ნინასწარი დაზუსტება, ვოლტერის შეხედულებით, შეუძლებელია. რა შეუძლია ქვეყ-ნად ადამიანს? რა არის ცხოვრება? რას უნდა აკეთებდეს ადა-მიანი? – ბევრს არაფერს, შეგიძლია მხოლოდ დაამუშაო შენი ბალი, დაიჭირო სადმე პატარა კუთხე შენი საქმიანობისათ-ვის. ქვეყანა ვრცელია, ადამიანი კი უსუსური და უძლური. ადამიანების უბედურებანი უმთავრესად ანგარებიდან და უს-ამართლობიდან მომდინარეობენ. სიკეთე, პატიოსნება, მშვე-ნირება თავისთავად, ადამიანებისაგან დამოუკიდებლად არ არსებობენ. ბევრი უდანაშაულო იღუპება. ვინ იცის რამდენი პატიოსანი ადამიანი დაიღუპა ლისაბონის მიწისძვრის დროს და რაოდენი თაღლითი, ქურდი არხეინად დასეირნობს ქვეყ-ნად. ვოლტერის შეხედულებით, ადამიანმა მაინც უნდა იბრ-ძოლოს სიკეთისა და პატიოსნებისათვის, სიმართლისა და ჭეშ-მარიტებისათვის. ვოლტერი დიდი ჰუმანისტია: იგი ქადაგებს ადამიანების შებრალებას, დახმარებას, შეყვარებას. ისედაც მძიმეა ადამიანის მდგომარეობა ქვეყნად: შემთხვევათა და კატასტროფათა ქსელში იხრჩობა ადამიანი, ქვეყანას შველა ესაჭიროება, ადამიანებს – დახმარება, მოვლა. ვოლტერის ჰუ-მანური იდეები გაისმა ლუდოვიკოების ფეოდალური მონარ-

ქიისა და იეზუიტების ეპოქაში, მონასტრული და ეკლესიური პირობების გარემოცვაში, ბარონებისა და მარკიზების ძალმომერეობის წინააღმდეგ. ვოლტერმა იცის სასაცილო დეტალები ფორმალისტურ-დოგმატიკური იდეოლოგიისა, რომელიც ბატონობს მის გარშემო და რომელიც არამც თუ ბოჭავს ადამიანის პიროვნებას, მის ნიჭა და უნარს, არამედ სპობს უამრავ სიცოცხლეს, ანადგურებს გონების, სინდისის, პატიოსნების საფუძვლებს. იეზუიტები სდევნიან თავისუფალ აზროვნებას, ნიჭს, საქმიანობას უბრალო ფორმალური წესის დარღვევისათვის. ისინი ხშირად სწამებენ ადამიანებს ისეთ რამეს, რაც მათ არ უფიქრიათ და უდანაშაულოდ სდევნიან მათ.

ვოლტერის დიდი ავტორიტეტი, ირონია და ფილოსოფიური აზრის სიღრმე ანადგურებდა იეზუისტებს და იანსენისტებს, მონასტრებისა და ეკლესიების წარმომადგენლებს, ბარონებისა და მარკიზების ქვეყანას. პოეტი-დრამატურგი, რომანისტი-ეპიკისი, ფილოსოფოსი-სატირიკოსი ვოლტერი მთელი თავისი გენიალობით ებრძვის ფეოდალურ სამყაროს, დოგმატიკურ-რელიგიურ შეხედულებებს, რათა გასაქანი მიეცეს ადამიანის აზრს, ნიჭს, სინდისს, ჭეშმარიტებას, სიმართლეს.

დიდყაცებს ვოლტერის ეშინოდათ, თუმცა ვოლტერი თვითონაც იყო შეშინებული დიდყაცებისაგან. ვოლტერის ავტორიტეტი მაინც დიდი იყო ევროპასა და აზიაში, კველგან, სადაც წიგნს კითხულობდნენ, სადაც იდეებით დაინტერესება იყო, სადაც აზრის თავისუფლებას აფასებდნენ. ვოლტერის გონებამახვილობა, ირონია, ხშირად სასტიკი სარკაზმი, გაბატონებული ფერებისა და კლასების ბოროტი და სასაცილო მხარეების, ქვეყნის ზოგადი სიავის მხილება განცვითრებას იწვევს კაცობრიობის მოწინავე ნაწილში.

როგორც ითქვა, კანდიდი რომანის დასასრულს მოუწოდებს: „დაამუშავეთ თქვენი ბალი!“.

ვოლტერი შრომას ადამიანის ცხოვრებაში დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს. წერს რა შრომის მნიშვნელობის შესახებ აბატ დ'ოლივეს, იგი აღნიშნავს: „... მე უნდა დაუცხრომლად ვიშრომო, რათა ოდესმე დავიმსახურო დასვენება“. ნოველაში „სკარმენდატოს მოგზაუ-

რობის ისტორია“, რომელიც წინ უსწრებდა „კანდიდს“, კვლავ შრომის მნიშვნელობაა აღიარებული: ზანგები ხანგრძლივი მოგზაურობის შემდეგ მათთან მოხვედრილ სკარმენდატოს მუქარით აიძულებენ დაამუშაოს მათი მინდვრები. ამავე ნოველაში ოპტიმისტური განწყობის საწინააღმდეგოდ ნათქვამია: „ქვეყანა სისხლიანი ტრაგედიისა და სასაცილო კომედიის არენაა“.

ვოლტერის კალამს ეკუთვნის აგრეთვე ისტორიული ნაშრომები: „კარლ XII ისტორია“ (Historie de Charles XII, 1727-1728), „ლუი XIV საუკუნე“ (Le siecle de Louis XIV, 1751), „რუსეთის ისტორია პეტრე დიდის დროს“ ("Historie de lemperic de Russie sous Pierre le Grand", 1759-1763).

„კარლ XII ისტორია“ პირველი ისტორიული ნაშრომია. რომანს ბიოგრაფიული ხასიათი აქვს. ავტორი მეითხველის ყურადღებას იპყრობს დიდი მხედარმთავრის შესახებ თხრობით.

ვოლტერის აზრით, უკვდავნი არიან ის ხელმწიფენი, რომელთაც შექმნეს რამე კეთილი ხალხისათვის; მან კარლ XII, როგორც დამპყრობი გაკიცხა, მაგრამ მას არაფერი აქვს ნათქვამი ომის სოციალურ შედეგებზე. რომანი, როგორც ახალგაზრდა მწერლის ქმნილება, მოკლებულია ისტორიულ მოვლენათა ღრმა წვდომას.

„ლუი XIV საუკუნეში“ მოცემულია ეპოქის ისტორია. ვოლტერი 1740 წ. ლორდ ჰარვეისადმი მიწერილ წერილში აღნიშნავდა: „მე ვწერ მეტნილად დიდი საუკუნის ისტორიას, ვიდრე დიდი მონარქისას“. ნაშრომში დახასიათებულია საფრანგეთის მმართველობა, სამხედრო ისტორია, ფინანსები, ვაჭრობა, ლიტერატურა და ხელოვნება და სხვა. ლუი XIV საუკუნე წარმოდგენილია, როგორც საუკუნე სიდიადისა და ბრწყინვალებისა. იგი დაპირისპირებულია ლუი XV საუკუნესთან – დაკანინების საუკუნესთან. ანიჭებს რა პიროვნების როლს ისტორიაში განსაკუთრებულ მნიშვნელიბას, ვოლტერი იძლევა სურათს საფრანგეთის დიდი მიღწევებისა ლუი XIV ეპოქაში და დახასიათებას თვით ლუი XIV, როგორც სახელმწიფო მოღვაწისა და განათლებული მონარქისა.

ვოლტერი ყოველთვის დიდი ინტერესით ადევნებდა

თვალყურს რუსეთის ცხოვრებას, იცნობდა სახელგანთქმულ რუსებს – კანტემირს, ლომონოსოვს, სუმარკოვის და მრავალ სხვას, ზოგიერთ მათგანთან და თვით ეკატერინე მეორესთან მას მიმოწერაც ჰქონდა. იგი მეტად მაღალ შეფასებას აძლევდა რუს მოღვაწეებსა და მათ საქმიანობას. 1757 წლის 19 აგვისტოს ვოლტერი თავად გოლიცინის შესახებ დარჯანტალს სწერდა: „ჩემი ტბის პირას ცხოვრობს ერთი რუსი, რომელიც იყო პეტრე დიდის ერთ-ერთი ელჩითაგანი უცხოეთის სახელმწიფოში: ის ძალიან ჭკვიანია, იცის ყველა ენა (კურსივი ჩემია კ.კ.) და ბევრ რამეს მასწავლის“ (კურსივი ჩემია კ.კ.).

ვოლტერს აოცებდა პეტრე დიდის შემოქმედებითი ძალა. იგი ჯერ კიდევ 1737 წელს ფიქრობდა მიეძღვნა მისი ცხოვრებისათვის სპეციალური ნაშრომი. 1746 წლის 28 ივნისს ვოლტერი აღტაცებით წერდა აკადემიკოს მიულერს: „მე დიდი პატივისცემით ვარ სავსე თქვენი აკადემიისადმი, რომელიც დაიბადა პეტრე დიდის იმპერიასთან ერთად და შეიქმნა სანკტ-პეტერბურგში, ევროპისათვის მანამდე თითქმის უცნობ ადგილზე, სადაც არ იყო ქალაქის ან სოფლის ნიშან-წყალი; ამ დიდმა კანონმდებელმა (ლაპარაკია პეტრე პირველზე) შექმნა ყველაფერი არაფრისაგან და თქვენმა საზოგადოებამ უკვე მოასწრო გამოექვეყნებია ცხრა ტომი, რომელშიაც ბევრი რამეა ისეთი, რაც შთააგონებს თვით მეცნიერებს, მით უფრო რომ ამ სფეროში არაფერი არ გამოქვეყნებულა თვით უძველეს სახელმწიფოების სატახტო ქალაქებშიაც“. ნაშრომში „რუსეთის ისტორია პეტრე დიდის დროს“ პეტრე დიდი წარმოდგენილია, როგორც დიდი შემოქმედი, გარდამქმნელი, კანონმდებელი, იდეალური და განათლებული მონარქი. ამავე დროს ნაჩვენებია რუსი ხალხის უმაგალითო წარმატებები, შესანიშნავია პალტავის ბრძოლების აღწერა, სწორად არის გაგებული მათი მნიშვნელობა რუსეთის შემდგომი განვითარებისათვის.

თითქმის არაფერია თქმული პეტრე დიდის პირადი ცხოვრების, მისი ხასიათის შესახებ. „ეს ისტორია მიეძღვნება მეფის სახელმწიფოებრივ ცხოვრებას, რომელიც იყო სასარგებლო და არა მის კერძო ცხოვრებას“ – წერს ვოლტერი ნაშრომის შესავალში.

სურს რა შექმნას მონარქის უზადო სახე, მწერალი დუ-
მილით გვერდს უვლის მისი ცხოვრების ზოგიერთ დამახასი-
ათებელ მომენტს, რომელთაც შეეძლოთ ჩრდილი მიეყენები-
ნათ დიდებული მეფისათვის.

პეტრე დიდიც ადამიანი იყო და მასაც სისუსტეები თან
ახლდა, მაგრამ ვინ უწყის საჭირო იყო თუ არა მათი მხილება.

ვოლტერმა ნაშრომით პეტრე დიდის შესახებ, რომ-
ლის დაწერაც, როგორც ცნობილია, 1757 წელს დაავალეს
მას, პირველმა ევროპელთაგან შეცვალა წარმოდგენა ევრო-
პელებისა რუსეთზე, როგორც „პარბაროსების“ ქვეყანაზე. მან
გაილაშქრა შეხედულების წინააღმდეგ, რომელსაც ავითარებ-
და „ფილოსოფოსი სან-სუსიდან“.

ვოლტერს შემდეგაც არ შეცვლია წარმოდგენა რუსების
შესახებ: 21 ივნისს 1771 წლისა იგი წერს მარმონტელს: მინდა
მოგახსენით, რომ თქვენ ჩრდილოეთში გყავთ ერთი გმირი ქალი,
რომელიც თქვენთვის იბრძვის. ეს არის კნეინა დაშკოვა, საკ-
მაოდ ცნობილი თავისი საქმეებით, რაც გადავა მომავალ თაო-
ბებში... ეს განსაცვიფრებელი კნეინა იყო ჩემთან ფერნეში ორი
დღე; ის სრულებით არ გავს თქვენს პარიზელ ქალებს: ვიფიქრე,
მომეჩვენა მეფე ქალი ტომირისა ფრანგულად მოლაპარაკე“.

11. 2 უან უაკ რუსო

უან უაკ რუსო ფრანგი განმანათლებლების წრის თვალსაჩ-
ინო წარმომადგენელია, მაგრამ ვოლტერისა და დიდროსაგან
იგი დიდად განსხვავდება მსოფლმხედველობით.

რუსო დაიბადა 1712 წლის 28 ივნისს უენევაში. უან უაკის
დედა სიუზანა ბერნარი იყო ლამაზი და განათლებული. იგი
გარდაიცვალა უან უაკის დაბადების დროს. რუსოს მამა ისაკ
რუსო მესაათე იყო; ითვლებოდა კარგ ხელოსნად, ცოცხალი
გონების კაცად, თუმცა ცხოვრობდა არევ-დარევით, უნესრი-
გოდ, ხშირად მხიარულად, თავაშვებით, მაგრამ ხშირად დიდი